

ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

THE BELIEF AND RITUALS FOR THE VOTIVE OFFERING OF
LAUNGPHO PHRASAI IN WAT PHOCHAI, MAUNG DISTRICT,
NONGKHAI PROVINCE

พระมหาสมนึก โสภณปญโญ (เจริญชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พระมหาสมนึก โสภณปญโญ (เจริญชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**The Belief and Rituals for the Votive Offering of
Laungpho Phrasai in Wat Phochai, Maung District,
Nongkhai Province**

Phramaha Somnuek Sobhanapañño (Charoenchai)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง
“ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้นหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

กรรมการ

(ดร. บุญส่ง สิ้นธุ์นอก)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร. บุญส่ง สิ้นธุ์นอก

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาสมนึก โสภณปญโญ / เจริญชัย)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
ผู้วิจัย	: พระมหาสมนึก โสภณปญโญ (เจริญชัย)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร., ป.ธ.๔, พ.ม., ศษ.ม. (การสอนมัธยมศึกษา), ค.ม. (การบริหารการศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : ดร.บุญส่ง สิ้นธนูเอก, ป.ธ.๕, ค.บ. (สังคมศึกษา), ศน.บ. (ปรัชญา), อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ผลจากการวิจัยพบว่า

ความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักความเชื่อศรัทธา อันประกอบด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ประการ คือ กัมมสัทธา ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม วิปากสัทธา ความเชื่อเรื่องผลของกรรม กัมมัสสกตาสัทธา ความเชื่อที่ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง และตถาพินสัทธา ความเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

พิธีกรรมแก้บะแก้บน เป็นการกระทำที่เป็นพิธี ที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการ นำไปสู่ผลที่ต้องการ ที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่ออันเป็นความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน เพื่อขอพรหรือทำพิธีกรรมบะบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งถือเป็นการบูชาอีกแบบหนึ่ง เพื่อต้องการให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐานขอให้สมฤทธิ์ผลตามปรารถนา เมื่อสำเร็จผลตามที่บะบนไว้แล้ว ก็ไปทำพิธีกรรมแก้บะบนตามที่ตนนั้นได้ขอเอาไว้ โดยมีประเภทและวิธีการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละบุคคล

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของประชาชนอันมีพระรัตนตรัยเป็นพื้นฐาน เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยศรัทธา พิจารณาด้วยเหตุและผล เห็นชอบด้วยปัญญาแล้วนั้น อันประกอบด้วย ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ความตั้งใจที่เราทำไว้เองทั้งในปัจจุบัน

และอดีตแล้วก็รับผลแห่งกรรมนั้น ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ทุกสรรพชีวิตย่อมเวียนว่ายตายเกิดตามผลแห่งกรรมของตน ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นคนหรือสิ่งของ ย่อมเป็นไปตามรูปธรรม นามธรรม อันเป็นความเที่ยงแท้ของธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ทำได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ทุกชีวิตย่อมได้รับผลตามที่ตนกระทำนั่นเอง

พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย ประชาชนได้พรที่บะบนบานไว้แล้ว ก็จะไปทำพิธีกรรมแก้บะแก้บนที่ตนเองได้อธิษฐานไว้กับหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย ตามสัจจะวาจาที่ตนได้กล่าวไว้แล้วนั้น โดยประชาชนก็จะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันหลายประเภทด้วยกัน คือ การแก้บะแก้บนด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะ ด้วยการบวช ด้วยการจ้ำมหรสพมาแสดง ตลอดจนพิธีกรรมแก้บนที่ตนจำไม่ได้ และเมื่อบางท่านก็มาแก้บะแก้บนในวันงานนมัสการสงกรานต์น้ำหลวงพ่อบุญพระใส พระคู่บ้านคู่เมือง จังหวัดหนองคาย ระหว่างวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ของทุกปี

ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย ย่อมเกิดศรัทธาต่อชีวิต ครอบครัว การงาน การดำรงชีวิตของแต่ละท่าน เพราะมีความเชื่อในองค์หลวงพ่อบุญพระใสว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ตนเองแคล้วคลาดปลอดภัย ด้วยการบูชาหลวงพ่อบุญพระใส ด้วยการปฏิบัติบูชาและถวายอามิสบูชา และยังส่งผลต่อสังคมในจังหวัดหนองคาย

Thesis Title : The Belief and Rituals for the Votive Offering of
Laungpho Phrasai in Wat Phochai, Maung District,
Nongkhai Province

Researcher : Phramaha Somnuek Sobhanapañño (Charoenchai)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrarajratnalongkorn, Dr. Pali IV,
B.A. (Instruction of Secondary School),
M.A. (Educational Administration),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Boonsong Sinthunok, Pali V, B.A. (Social Studies),
B.A. (Philosophy), M.A. (Comparative Religion),
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 2, 2017

Abstract

The purposes of this thesis were; 1) to study the beliefs in Buddhism 2) to study the rituals for the votive offering of Laungpho Phrasai, Wat Phochai in Maung District, Nongkhai Province and 3) to analyze the belief and rituals for Luangpho Phrasai in Wat Phochai, Muang District, Nongkhai Province. This research is the qualitative research by collecting the data from Buddhist scriptures, related documents, researches and to report the results of research by using the descriptive analysis.

The results of the research were found that in the aspect of belief in Buddhism, it is found that to intend to study the principle of faith consisting of reasonability, contemplation with wisdom in accordance with the principle of Buddhist teachings in compliance with 4 principles, that is, Kamma-Saddha: belief in the law of Kamma, Vipaka-saddha: belief in the consequence of Kamma, Kammasassakata-saddha: belief in the individual ownership of Kamma and Tatagatabpodhi-saddha: belief in the enlightenment of the Buddha. All these are the beliefs consisting of the reasonability and contemplation with the wisdom certainly.

The rituals of votive offering are the ritual performance leading to the successfulness in accordance with requirement and leading to the results as required that human beings act on the belief that is the association with the daily life in order to request for the blessings or to perform the rituals concerning the votive offerings towards the sacred things that are regarded as one worship in order to create the miracle and originate to raise up the good thing in accordance with the requirement. When individual receives his successfulness and then he perform the rituals to solve the votive offering that he has done. That action depends on each person because it may be different from each other in accordance with the belief of each person.

The belief of people that depends on the Tiple Gems as the foundation is the belief with faith and contemplation with the wisdom consisting of the belief in the law of Kamma. That action is based on the volition. The action that is done by us in the past or the present will receive that result. For the belief in rebirth, every human must face the rebirth in accordance with their results of Kamma. For the belief in the law of nature, everything, not only man or creature will be based on the corporeality and mentality that are impermanence of the nature and for the belief in hell and heaven, in doing good, receiving good, everybody will receive the result of action as he had done.

For the rituals for the votive offerings of Laungpho Phrasai in Wat Phochai, people who receive the blessings from the votive rituals will go to fulfill their vow as they vowed with Laungpho Phrasai in Wat Phochai in accordance with their own words as they said, people will have the different rituals, that is, to fulfill their vow with the offerings, ordination and entertainment including the votive offerings that they might forget and some come up to fulfill their vow in the day of worship and water-pouring on Laungpho Phrasai in Nongkhai Province during the time of 13-17 April in every year.

The belief and rituals for the votive offerings of people towards Laungpho Phrasai In Wat Phochai produce the auspiciousness to life, family, work and lifestyle of each person because they believe in Laungpho Phrasai by worship- practice, and donation of requisites and their actions reflect the results on people in Nongkhai Province.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญไซ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือแนะนำอย่างดียิ่ง จาก พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร. ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.บุญส่ง สิ้นธุ์นอก เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ท่านมีเมตตาได้กรุณาและอนุเคราะห์ให้คำปรึกษา คำชี้แนะ แนะนำแนวทางการดำเนินการและช่วยปรับปรุง-แก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงมาได้ เป็นรูปเล่มของวิทยานิพนธ์สมบูรณ์ ถูกต้องและสวยงาม ผู้ศึกษาวิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่งไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด วิทยาเขตหนองคาย ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขออนุโมทนา

ขอขอบคุณพุทธศาสนิกชนทุกท่าน ที่ได้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ ในการลงพื้นที่เพื่อ งานวิจัย และขอขอบคุณคณะครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแต่วัยเด็กถึงปัจจุบันที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

พระมหาสมนึก โสภณปญโญ (เจริญชัย)

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฌ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ ศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๑ ความหมายของความเชื่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของความเชื่อในพระไตรปิฎก	๑๓
๒.๑.๒ ความหมายของความเชื่อตามทรรศนะของนักวิชาการทั่วไป	๑๖
๒.๒ ความสำคัญของความเชื่อ	๑๘
๒.๓ การเกิดขึ้นของความเชื่อ	๒๙
๒.๔ ลักษณะของความเชื่อ	๓๓
๒.๕ ประเภทของความเชื่อ	๓๖
๒.๕.๑ กัมมสังฆา	๓๗
๒.๕.๒ วิปากสังฆา	๓๙
๒.๕.๓ กัมมัสสกตาสังฆา	๔๑
๒.๕.๔ ตถาคตโพธิสังฆา	๔๔
๒.๖ คุณค่าและประโยชน์ของความเชื่อ	๔๗
๒.๗ สรุป	๕๗
บทที่ ๓ พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย	
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๕๘
๓.๑ บริบท/ข้อมูลสภาพปัจจุบันของชาวพุทธ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๕๘
๓.๒ ประวัติความเป็นมาวัดโพธิ์ชัย	๖๖
๓.๓ ประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อพระใส	๖๘

๓.๔	ความสำคัญของหลวงพ่พระใส	๖๙
๓.๕	แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมการแก้บะแก้บน	๗๑
๓.๕.๑	ความหมายพิธีกรรมการแก้บน	๗๑
๓.๕.๒	ความสำคัญของการแก้บน	๗๔
๓.๕.๓	ประเภทของพิธีกรรมการแก้บน	๗๘
๓.๖	สรุป	๘๑

บทที่ ๔ วิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่พระใส

วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๘๓	
๔.๑	ความเชื่อที่เกิดขึ้นบนฐานชาวพุทธศาสนา	๘๓
๔.๑.๑	ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม	๘๓
๔.๑.๒	ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่	๘๖
๔.๑.๓	ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ	๘๙
๔.๑.๔	ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว	๙๑
๔.๒	พิธีกรรมการบะการบนบานศาลกล่าวหลวงพ่พระใส	๙๒
๔.๓	พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย	๙๗
๔.๓.๑	ความสำคัญของพิธีกรรมการแก้บนหลวงพ่พระใส	๙๙
๔.๓.๒	ประเภทของพิธีกรรมการแก้บนหลวงพ่พระใส	๑๐๐
๔.๓.๓	พิธีกรรมแก้บนหลวงพ่พระใส สำหรับแก้บนที่จำไม่ได้	๑๐๑
๔.๔	วิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนของประชาชน ที่มีต่อหลวงพ่พระใส	๑๐๓
๔.๔.๑	ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนเป็นศิริมงคลต่อชีวิต	๑๐๓
๔.๔.๒	ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนหลังและศักดิ์สิทธิ์	๑๐๔
๔.๔.๓	ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนแล้วคลาดปลอดภัย	๑๐๔
๔.๔.๔	พิธีกรรมการแก้บนด้วยการปฏิบัติด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา	๑๐๕
๔.๔.๕	ความสำคัญพิธีกรรมการแก้บนต่อสังคม	๑๐๖
๔.๕	สรุป	๑๐๗

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๑๐
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๑๐
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๑๑

บรรณานุกรม

๑๑๒

ภาคผนวก

๑๑๖

ประวัติผู้วิจัย

๑๓๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า หลังคำย่อชื่อ คัมภีร์ ตัวอย่างเช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๓/๒๘. หมายถึง วินยปิฎกมหาวคคปาติ เล่ม ๔ ข้อ ๓๓ หน้า ๒๘ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า หลังคำย่อชื่อ คัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๗/๑๕๔. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๓๗ หน้า ๑๕๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. ในการอ้างอิงอรรถกถา จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า เช่น ที.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๗๕/๒๓๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สีลขณธวคคอฎฐกถา.

พระวินัยปิฎก

๕	.ม.วิ	(ไทย)	= วินัยปิฎกมหาวรรค	(ภาษาไทย)
๗	.จุ.วิ	(ไทย)	= วินัยปิฎกจุลวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๑๐	ที.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกายปาฎีกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
	ที.ปา.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกายปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๓	.ม.ม	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)
	ส.ส.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกายสคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกายสพายนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	.ติ.อ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกายติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	.จตุกก.อ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อ.ปญจก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อ.ฉก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกายฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อ.สตุตก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อ.ทสก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกายทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	.ข.ข.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)

๒๖	ช.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
๒๗	.ชา.ขุอรรถก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อรรถกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
๒๕	สุ.ขุ .	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ช.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
๒๗	.ชา.ขุ)	บาลี	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

๓	.อ.ม.ที่	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินีมหาเวศคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
๑๑	.อ.ปา.ที่	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินีปาฎีกาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี จตุกกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คนในสังคมไทยมักมีความเชื่อความศรัทธาในเรื่องต่างๆ กัน นับว่าเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับมนุษย์ที่ถือว่ามีชีวิตที่มีความกลัวเป็นพื้นฐานของชีวิต เพราะศาสนาต่างๆ นั้น ล้วนเกิดมาจากความกลัว ได้แก่กลัวต่อภัยคือความตาย ภัยอันเกิดมาจากการคุกคามของสัตว์ร้ายและภัยอื่นๆ ที่จะเขามากระทบต่อชีวิตของตนเอง เพราะเมื่อมนุษย์ถูกภัยคุกคามเช่นนี้ มนุษย์ย่อมหาที่พึ่งเพื่อเป็นที่ปกป้องชีวิตของตน ดังปรากฏในพระพุทธรพจน์ที่ว่า “มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคามต่างถึงภูเขাপ่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ”^๑ หมายความว่า เมื่อถูกภัยคุกคามย่อมมีความเชื่อศรัทธาสงสิ่งต่างๆ รอบตัวนั้นย่อมสามารถเป็นที่พึ่งป้องกันอันตรายให้กับตนเองได้และการเข้าหาที่พึ่งนั้นเองที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของคำว่าศาสนา เพราะเป็นการแสดงออกของความเชื่อศรัทธาที่มนุษย์มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นจุดเริ่มต้นของการบวชนและการแก้บน

ในระยะต่อมา ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ระบุนำก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมานั้นมีความเชื่อศรัทธาเรื่องการบวชนบาลกถาและการแก้บนอยู่แล้ว ดังปรากฏในพระพุทธรพจน์ว่า “พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเครื่องยานวิชา เช่น ที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเครื่องยานวิชาอย่างนี้ คือ ทำพิธีบวชน พิธีแก้บน ร่ายมนตร์ขับผี ตั้งศาสนาพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชาย ทำชายให้เป็นกะเทย ทำพิธีปลุกเรื้อน พิธีบวงสรวงพื้นที่ พ่นน้ำมันต์ รดน้ำมันต์ พิธีบูชาไฟ ประยูรสารอก ยาถ่าย ยาแก้โรคลมตีขึ้นเบื้องบน ยาแก้โรคลมตีลงเบื้องต่ำ ยาแก้ปวดศีรษะ น้ำมันหยอดหู น้ำมันหยอดตา ยานัตถุ ยาหยอดตา ยาป้ายตา เป็นหมอตา หมอผ่าตัด หมอรักษาเด็ก (กุมารเวช) การให้สมุนพรและยา การใส่ยาแล้วล้างออกเมื่อโรครหาย”^๒

จากพระพุทธรพจน์ดังกล่าวเราจะพบว่า การบวชนและการแก้บนนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความเป็นศาสนา เพราะศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจสามารถลดทอนความกลัวในจิตใจของมนุษย์ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงศาสนานั้นก็สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ศาสนาประเภทเทวนิยม ได้แก่ กลุ่มศาสนาที่มีเชื่อยอมสยบต่ออำนาจของ

^๑ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๒๕.

^๒ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗/๓๕.

เทพเจ้าหรือพระเจ้า โดยเชื่อว่าพระเจ้านี้มีอำนาจสูงสุดที่สามารถคลบบันดาลให้คุณหรือโทษให้กับมนุษย์ได้ มนุษย์เป็นผู้ถูกสร้างมาจากอำนาจของพระเจ้า ดังนั้น ความเป็นไปของมนุษย์ จึงขึ้นอยู่กับ การกำหนดของพระเจ้า และ ศาสนาอเทวนิยม ได้แก่ ศาสนาที่มีความเชื่อว่าพระเจ้าไม่ใช่สิ่งสูงสุดและไม่ได้มีอำนาจเหนือศักยภาพของมนุษย์ มนุษย์ต่างหากที่มีอำนาจเหนือเทพเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อที่ปฏิเสธอำนาจของพระเจ้า^๓

ความเชื่อหรือความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น ต้องประกอบด้วยเหตุและผลที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญาผู้ที่มีความเชื่อตามคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงวิถีแห่งชีวิตอันเป็นระบบแห่งการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า Way of life¹ จึงทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลเรียกว่า ศรัทธาได้แก่ กัมมสัทธา คือ ความเชื่อกรรมเชื่อกฎแห่งกรรมเชื่อว่ากรรมมีอยู่จริงคือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนาคือจงใจทำทั้งรู้ย่อมเป็นกรรมคือเป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไปการกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำมิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคตโยค เป็นต้น วิปากสัทธา คือ เชื่อวิปากเชื่อผลของกรรมเชื่อว่าผลของกรรมมีจริงคือว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุผลดีจากกรรมดีผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว กัมมัสสกตาสัทธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตนเชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตนและ ตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง๔ประการตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดีทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง ๒ จากหลักศรัทธา ๔

ความเชื่อหรือศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญานี้ทางพระพุทธศาสนาจึงเรียกว่า “สัทธานุญสัมปัตต” ศรัทธาที่ประกอบด้วยความรู้การถือเอาสิ่งที่ตนเองรู้ตนเห็นโดยปราศจากการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ถึงเหตุและผลเป็นความเชื่อที่ขาดปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า “สัทธานุญวิปัตต”^๔ อนึ่งถ้าเชื่อตามเขาว่าเรียกว่า “อโณฆสัทธา” การเชื่อโดยปราศจากสติปัญญาก็ดีเชื่อตามคนอื่นว่า ก็ดีไม่จัดเป็นศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในที่ใดสอนไว้ในธรรมบทไหนก็ตามที่พระองค์ทรงสอนเรื่องของปัญญาไว้ในที่นั้นๆด้วยเสมอทั้งนี้ก็เพื่อป้องกัน “ความเชื่อแบบงมงาย”^๕

^๓ สุนทร ฤกษ์สี, **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕-๒๖.

^๔ แก้ว ชิตตะขบ, **หลักการถือศีลปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖-๗๘.

พระพุทธศาสนาปฏิเสธอย่างชัดเจนและเป็นสิ่งที่สาวกไม่พึงทำหรือไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง^๖ เพราะถือว่าพิธีกรรมเหล่านี้ไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นและไม่เป็นประโยชน์ ดังปรากฏในการปฏิเสธเรื่องการบูชาญในพระเจ้าปเสนทิโกศลในอัญญาสูตร^๗ และปรากฏในทัศนะของพระกุมารกัสสปเถระที่ตอบโต้กับพระเจ้าปายาสีว่า การแก้บนด้วยการฆ่าไม่ใช่สิ่งที่ประเสริฐเป็นมิจฉาทิฎฐิ แล้วสอนว่า การบูชาญหรือแก้บนที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการฆ่านั้นประเสริฐกว่า”^๘ พระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนหลักการบูชาญ หรือการบะการบนและการแก้บะแก้บนใหม่ขึ้นมาคือ เห็นว่าการบูชาญหรือการแก้บะแก้บนที่ถูกต้อง คือ การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับชีวิตและสังคมมากกว่า ซึ่งผิดกับการมัวเมาอยู่กับการแก้บนหรือบูชาญ แต่การบนหรือการแก้ที่ถูกต้องนั้นจะต้องดำเนินการตามหลักการทางพระพุทธศาสนาคือ ๑) การให้ทานเป็นนิตยอุทิสให้ผู้มีศีล ๒) สร้างกุฎิวิหารเพื่อสมณพราหมณ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ ๓) การเข้าถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ๔) การสมาทานและปฏิบัติตามศีล ๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์จนบรรลุฌาน และเจริญวิปัสสนาจนได้วิชชา ซึ่งเป็นอภัยที่ลงทุนน้อยแต่ให้ผลมาก^๙ หรือการบนบานหรือการแก้บนในทางที่ถูกต้องสำหรับพระพุทธศาสนาก็คือการตั้งจิตอธิษฐานว่าจะทำความดี และได้ลงมือกระทำตามที่ได้อธิษฐานไว้ ถือว่าเป็นการบนหรือการแก้บนที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ประเทศไทย กล่าวขานกันว่าเป็นเมืองพระพุทธศาสนา มีจริยธรรมพื้นฐานคือศีล ๕ ซึ่งข้อที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์แล้วทำไมหวัหมุมุที่นำมาบนบานนั้นแม้เป็นหวัหมุมุที่ตายแล้วแต่ก็เป็นการใช้ชีวิตสัตว์มาแก้บนอยู่นั่นเอง เข้าทำนองเดียวกับพะรับบาป เพราะหมุย่อมตายที่ทำให้คนพ้นเคราะห์ได้โชคช่วยแก้ชีวิต กรณีตัวอย่างที่พระวิหารพระพุทธชินราช ได้รับคำกล่าวเล่าขานกันว่าบนบานแล้วได้ผล โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทหารการรบในสงคราม ตามประวัติศาสตร์เล่าว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น ทุกครั้งที่ออกสงครามจะนำพลไปกราบนมัสการพระพุทธชินราชพร้อมกับรับน้ำมนต์หน้าพระวิหารจากโอ่งน้ำมนต์ ๒ ลูกตั้งอยู่ ๒ ข้างทาง เมื่อรบกลับมาแล้วก็เข้ากราบนมัสการอีกครั้งหนึ่งทำอย่างนี้เป็นกิจวัตร นอกจากนี้การสอบเข้าเป็นทหาร หรือสอบเพื่อเลื่อนยศเลื่อนขั้นก็ทำพิธีบนบานเพื่อให้ได้ตามที่ปรารถนา กรณีหนึ่ง เป็นการบนบานเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจในการทำงานขอให้ค้าขายดีมีกำไร ปรากฏว่าได้ ตามที่บนบานจริง ๆ แล้วก็ แก้บนนั้นด้วยหวัหมุมุผลไม้ไต่เป็นต้นประเด็นนี้เป็นความโปรดปรานของพระพุทธชินราชหรือ หรือเป็นความคาดหวังของผู้บนบานเองว่า จะต้องบนบานด้วยหวัหมุมุผลไม้หรือสิ่งของอื่น ๆ ดังนั้น น่าจะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องศึกษาถึงแนวคิดความเชื่อการบนบาน และปัจจัยที่ทำให้ ผู้บนบานพร้อมด้วยผลลัพธ์จากการบนบานนั้น

^๖ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๕-๓๕๘/๑๓๕.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕๑/๑๐๙, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๓๘-๓๓๗.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐๔๓๘/๓๖๙, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙/๙.

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๕-๓๕๘/๑๓๕.

พิธีกรรมการบวชและการแก้บนบานในสังคมไทยได้รับอิทธิพลความเชื่อของทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา รวมถึงศาสนาดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น แม้ว่าสังคมไทยจะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ก็ตามแต่ก็ยังคงมีการนำเอาพิธีกรรมพื้นบ้านหรือความเชื่อดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตอยู่เช่นเดิม เช่น ความเชื่อเรื่องการบวชและการแก้บนที่ยังคงมีปรากฏโดยทั่วไปในทุกภาคส่วนของคนไทย^{๑๐} แม้แต่ในภาคอีสานก็มีปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมนี้อยู่ ชาวอีสานเรียกพิธีกรรมการบวชและการแก้บนนี้ว่า การบวช และการแก้บนแก้บนนี้ ภาคอีสานนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อศรัทธาเรื่องผีหรือเทวดา ได้แก่ พิธีกรรมการบวช การแก้บนแก้บนได้กับผีหรือเทวดาประจำเมืองหรือชุมชน และ เรื่องพุทธ คือ พิธีกรรมการบวชและแก้บนแก้บนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการกระทำต่อหน้าพระพุทธรูปในกรณีมาบวชหรือแก้บนที่อธิษฐานต่อพระพุทธรูปไว้ บางครั้งก็ผสมกันในสองความเชื่อศรัทธานั้น คือ การมาแก้บนต่ออารักษ์หรือผีเทวดาที่อาศัยอยู่ในวัด ทำภายในบริเวณวัด และคนชาวพุทธในภาคอีสานทั่วไปมักจะนิยมไปบวชหรือแก้บนในวัดมากกว่าไปทำบริเวณนอกวัด^{๑๑}

หลวงพ่อบุญรอด ประดิษฐานอยู่ที่พระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่มีพุทธลักษณะงดงามองค์หนึ่งของภาคอีสาน เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดหนองคาย เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจังหวัดหนองคาย เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนสองฝั่งแม่น้ำโขง ที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อบุญรอด พุทธศาสนิกชนนิยมมากราบไหว้บูชาสักการะขอพรต่อหลวงพ่อบุญรอดมาแต่ละวันตามที่ต้องการ บ้างก็มาทำพิธีกรรมบวชบวชต่อองค์หลวงพ่อบุญรอด และส่วนมากก็จะได้รับพรตามที่ได้บวชบวชเอาไว้ และก็ได้มาทำการแก้บนแก้บนตามที่ตนได้รับพรนั้นๆ เช่น การขอพรเพื่อให้ได้มีบุตร ให้ประสบผลสำเร็จเรื่องงานหน้าที่ แม้แต่ข้าราชการที่ย้ายมาทำงานที่หนองคายก็จะไปสักการะก่อนเข้าทำงาน หรือเมื่อย้ายไปที่อื่นก็จะมากราบสักการะทุกครั้ง หลวงพ่อบุญรอดถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์พุทธศาสนิกชนได้มาสักการะไม่ขาดสาย

จากประเด็นที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงถึงอิทธิพลต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักความเชื่อหรือความศรัทธาของประชาชนอันประดัวเหตุและผล มีสติปัญญาที่จะเข้าใจนามธรรมได้แล้วและสนใจเรียนรู้สิ่งใหม่ตั้งนั้น ผู้วิจัยในฐานะพุทธศาสนิกชน เป็นพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ผู้มีความเชื่อความศรัทธาในองค์หลวงพ่อบุญรอดจึงมีความสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนแก้บนหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง

^{๑๐} ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, **หยั่งลุ่มสู่พุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕-๒๘.

^{๑๑} ภทรกานต์ เผ่าบุญเกิด, **สี่ศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสากลการศึกษา จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕-๔๖.

เมือง จังหวัดหนองคาย” อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้ทราบถึงความเชื่อศรัทธาและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนที่มีต่อหลวงพ่อพระใสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร/เนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากหลักธรรมในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ สุตตันตปิฎกที่มณีกาย มหาวรรค เกี่ยวกับหลักความเชื่อหรือศรัทธา ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ๑. กัมมสังคทา ๒. วิปากสังคทา ๓.กัมมัสสกตาสังคทา ๔. ตถาคตโพธิสัทธา รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความ รวมทั้งเอกสารจากสื่ออินเทอร์เน็ต

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตการศึกษาโดยแบ่งขอบเขตการวิจัยเป็น ๓ ประการ คือ

(๑) การศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา

(๒) การศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๓) การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยกำหนดโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Structured In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกในการวิจัยครั้งนี้ ได้เลือกแบบเจาะจง

(Purposive Sampling) ตามหลักความเชื่อและพิธีกรรมการแก้ชะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยแบ่งออกเป็น พระสงฆ์ ๕ รูป ประชาชนชาย ๑๐ คน ประชาชนหญิง ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น ๒๕ รูป/คน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้ชะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ครั้งนี้ ได้มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อมั่นด้วยศรัทธาที่เชื่อด้วยปัญญา เชื่อศรัทธาในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผลในการยอมรับนับถือในสิ่งนั้นๆ ในที่นี้หมายถึง การยอมรับนับถือในองค์หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

การบะการบน หมายถึง การอธิษฐาน อ้อนวอน การตั้งความปรารถนา หรือวางจุดมุ่งหมายแห่งการกระทำของตนไว้ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอพรกับสิ่งศักดิ์ในทำนองการทำสัญญา ต่อพระพุทธรูปที่ไปบนบาน หรือต่อสิ่งศักดิ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยสัจจะวาจา เพื่อให้พรที่บะบนไว้บรรลุผลตามที่บะบนนั้น

การแก้ชะบน หมายถึง การนำเอาสิ่งของที่ตนได้บะบนเอาไว้ เมื่อการบะบนสำเร็จผลแล้ว ไปทำการแก้ชะบนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ได้รับพรตามขอกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมที่เรียกว่า การแก้การบะบน และต้องไปแก้ชะบนในสถานที่ที่ได้ตั้งสัจจะวาจา กับสิ่งที่ตนบะบนไว้

หลวงพ่อพระใส หมายถึง พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดหนองคาย อันประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีความเชื่อความศรัทธาเคารพ เป็นศุนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยองค์หลวงพ่อพระใส เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระพุทธรูปลักษณะงดงาม ขนาดหน้าตักกว้าง ๘๑ เซนติเมตร (๓๒.๔๐ นิ้ว) ส่วนสูงจากฐานล่างถึงยอดพระเศียร ๒.๒๕ เมตร (๙๐ นิ้ว) สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.๒๐๙๓-๒๑๑๕) สร้างโดยพระราชบิดาของกษัตริย์ล้านช้าง ๓ พระองค์ ตั้งชื่อว่า พระใส ได้ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถ วัดโพธิ์ชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย トラบจนถึงปัจจุบัน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ หนังสือ/เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๑๒} ได้กล่าวถึงความเชื่อหรือศรัทธาไว้ว่าสำหรับคนสามัญทั่วไปศรัทธาเป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่งเป็นอุปกณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปเมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายได้ผลเร็วขึ้นกลับประสบความสำเร็จช้ากว่าผู้มีปัญญาต่อยกว่าแต่มีศรัทธาแรงกล้า

^{๑๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า๖๕๖.

พระมหานวม คุตตธโม^{๑๓} ได้พูดถึงความเชื่อของคนโบราณว่าถือเอาแม่น้ำภูเขาต้นไม้ พระจันทร์พระอาทิตย์และดาวทุกดวงตลอดจนกระทั่งทุกๆ สิ่งในเอกภพล้วนแล้วแต่มีภูติที่มีชีวิตหรือ เจตภูตถือกันว่ามีอำนาจอิทธิฤทธิ์มากหลายและโกรธง่ายไม่พอใจอยู่เสมอเพราะฉะนั้นมนุษย์ โบราณจึงมีความหวาดกลัวต่อภูตและเจตภูต

เดือน คำดี^{๑๔} ได้กล่าวถึงความเชื่ออันเป็นรากฐานของสังคมว่ามนุษย์ทุกคนย่อมกระทำ ตามความเชื่อของตนผู้ได้กระทำตามหลักความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถืออยู่ความเชื่อนั้นก็กลายเป็นวิถี ชีวิตของผู้นั้นไปและเมื่อมนุษย์ได้สั่งสมความเชื่อและการกระทำหรือปฏิบัติไปตามความเชื่อที่เป็นวิถี อย่างเดียวกันความเชื่อก็กลายเป็นวิถีชีวิตในสังคมและความเชื่อในแง่นี้เป็นบรรทัดฐานทางสังคมซึ่ง แยกได้คือ

๑. ความเชื่อคือพลังชีวิตเพราะมนุษย์กระทำการต่างๆ ไปตามความเชื่อในลักษณะเป็น ความมั่นใจและเป็นความไว้วางใจ

๒. ความเชื่อเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ เพราะความเชื่อและหลักธรรมคำ สอนในทางศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคม

๓. ความเชื่อเป็นแกนกลางแห่งความสามัคคีของคนในสังคมหนึ่งๆ เพราะความเชื่อ กลายเป็นวิถีแห่งชีวิตในฐานะศาสนาและวัฒนธรรมที่หุ้มห่อสังคมหนึ่งๆ ไว้ให้มีการปฏิบัติที่มีรูปแบบ เดียวกันแสดงออกมาเป็นเอกภาพ

วศิน อินทสระ^{๑๕} ได้กล่าวถึงหลักศรัทธาไว้ว่าศรัทธาที่ถูกต้องจะต้องเป็นศรัทธาในพระ รัตนตรัยหรือในคุณของพระรัตนตรัยอย่างไม่หวั่นไหวหรือเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาจึงจะเป็น ศรัทธาที่ถูกต้องศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้เชื่อเรื่องกรรมและผลของ กรรมเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตนและเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและว่าเป็นศรัทธาที่ ประกอบด้วยปัญญาให้ใช้สติพิจารณาด้วยเหตุและผลไม่ถึงมงคลตันข้าวพระองค์สอนว่าความสุขและ ความทุกข์ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำไม่มีใครเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้น

มณี พยอมยงค์^{๑๖} ได้กล่าวไว้ว่าความเชื่อมีที่มาจาก ๓ แหล่งด้วยกัน คือ

๑. ความเชื่อที่เกิดจากธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้องฟ้าผ่าคนในสมัย โบราณไม่มีอะไรเพื่อใช้พิสูจน์ได้ก็จินตนาการเอาว่าเป็นอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งลึกลับและมี อำนาจดลบันดาลให้เป็นไปจึงเกิดความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าลงมาทำโทษแก่ตนด้วยความ กลัวต่อมรณภัยนั้นจึงมีการกราบไหว้บวงสรวงบูชาให้สิ่งเหล่านั้นหายโธธและบันดาลความสุขสวัสดิ แก่ตน

^{๑๓} พระมหานวม คุตตธโม, **ปรัชญาสังเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราช วิทยาลัย, ๒๔๙๕), หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

^{๑๔} เดือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

^{๑๕} วศิน อินทสระ, **ศรัทธากับปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๔), หน้า ๙๒- ๑๐๑.

^{๑๖} มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘.

๒. ความเชื่อที่มากับศาสนาซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้อันได้รับเกี่ยวกับคำสอนและพิธีการที่เจ้าของศาสนาบัญญัติไว้หรือพระสาวกปฏิบัติจนเป็นแบบอย่างสืบมา

๓. ความเชื่อเกิดจากความคิดของมนุษย์เห็นได้จากความคิดแนวปรัชญาทางจิตวิทยาและจินตนาการอื่นๆ ตัวอย่างทฤษฎีคำสอนของเจ้าลัทธิศาสนาที่กล่าวถึงนรกสวรรค์ เป็นต้น

สุพัตรา สุภาพ^{๑๗} กล่าวว่า พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เราปฏิบัติกันมาในสังคม หลายคนเข้าใจว่าเป็นพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งอันที่จริงแล้วระยะแรกๆ ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาเลย แต่เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นก็มีผู้นำเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา อาจจะเพราะเกิดความเชื่อศรัทธา ศักดิ์สิทธิ์ กลัว ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นพิธีกรรมของศาสนาพุทธ ส่วนมากเป็นพิธีกรรมของศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น เพราะพระพุทธศาสนาไม่มีพิธียุ่งยาก จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนามีทางเดียว คือ การพ้นทุกข์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๘} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญไว้ว่าสาระของการประกอบพิธีกรรมนั้นคนทั่วไปไม่ทราบความหมายที่แท้จริง แต่การประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังมีอยู่ การประกอบพิธีกรรมมีความหมายในเชิงพระพุทธศาสนาในแง่ที่ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ผู้ธรรมได้แสดงตนให้สังคมเห็นว่า เป็นผู้อดมด้วยวินัย ซึ่งจะช่วยโน้มน้าวให้ผู้ร่วมพิธีกรรมเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา อันจะนำไปสู่การสงบกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นการเข้าสู่ธรรมในเบื้องต้น เมื่อบุคคลมีวินัยแล้วย่อมจะทำให้สังคมพัฒนาตามไปด้วย

สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ^{๑๙} ได้กล่าวถึงพิธีแก้บนหรือการบนบานศาลกล่าวไว้ว่า คือ การสัญญา กำหนดในใจว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้เมื่อสิ่งที่เราต้องการนั้นสำเร็จ เมื่อจะแก้บนก็คือการทำสิ่งที่เราสัญญาเอาไว้โดยการกำหนดกับใจเช่นเคย อาจจะอธิฐานไว้ในใจว่า จะแก้ตามที่เคยบนเอาไว้ ความเชื่อในเรื่องของการแก้บนยังคงมีอยู่กับหลายคนเชื่อและศรัทธาในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่ามีอยู่จริง และยังคงบนบานศาลกล่าวกันต่อ ๆ มา

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์)^{๒๐} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา งานวิจัยฉบับนี้ในเนื้อหากล่าวไว้ว่า “ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังทางด้านจิตใจ มีกำลังใจ มีความหวังเพิ่มขึ้น ในการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ความเชื่อจึงมีความจำเป็นและมีความสำคัญกับทุก ๆ คน ความเชื่อเป็นขั้นตอนของการพัฒนาปัญญาในระดับเริ่มต้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบ หรือหลักการประพฤติปฏิบัติตามกฎ

^{๑๗} สุพัตรา สุภาพ และคณะ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๔.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^{๑๙} สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ที่นี่สถานีท่าเรือ:พระนครศรีอยุธยา, (อยุธยา : โรงพิมพ์พิศณศ, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๒๐} พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์), การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

ศีลธรรมทางศาสนา เมื่อเกิดความเชื่อความศรัทธาขึ้นก็ย่อมมีการกราบไหว้บูชา อ้อนวอน บวงสรวง ตามขึ้นมาอีกทีหนึ่ง

อภิศร มีผล^{๒๑} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาผลการวิจัยพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อซึ่งประกอบด้วยปัญญาและกลั่นกรองในการตัดสินใจ ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัยซึ่งการเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของพระพุทธศาสนา ศรัทธามีลักษณะ ทำให้ใจผ่องใส ทำให้แล่นไปด้วยดีในการบรรลุธรรม มูลเหตุให้เกิดศรัทธา ได้แก่ รูป ความเศร้าหมอง เสียง ธรรม ศรัทธามีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม ศรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพธิสัทธา คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ คือ ๑) ศรัทธาทำให้คนได้เอริยทรัพย์ ๒) ศรัทธาทำให้คนข้ามโอฆะ ๓) ศรัทธาทำให้คนบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ๔) ศรัทธาทำให้คนผู้อยู่ครองเรือนได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า

พระมหาอุทธร ปัญญาสิริ (สังจรัตนพงษ์)^{๒๒} ได้ทำวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาผลการวิจัยสรุปได้ว่าส่วนที่หนึ่งความหมายของศรัทธาในพระพุทธศาสนาคือความเชื่อที่มีอิสระไม่ติดอยู่ในกรอบใด ๆ เชื้อสิ่งที่ควรเชื่อโดยมุ่งตรงต่อความเป็นจริงและต้องมีลักษณะที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลมีบ่อเกิดได้ ๔ ลักษณะ คือ ประมาณ ๔ การสดับจากภายนอกการคิดตรិตรองด้วยใจและการฝึกฝนปฏิบัติจนเกิดผลมีหน้าที่ทำลายความไม่เชื่อ (อัสถิยะ) และความสงสัยลังเลใจ (วิจิกิจฉา) เป็นปัจจัยให้เกิดปิตุสขศีลสมาธิและปัญญามีความสำคัญคือการรวมกลุ่มการเกิดพลังเกิดความกล้าหาญเป็นที่พึ่งที่อาศัยทำให้เกิดความเจริญเป็นเครื่องเจริญอย่างอริยชนและในที่สุดยังเป็นเหตุปัจจัยทำให้พ้นทุกข์ได้แนวความคิดความเชื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนทุกยุคทุกสมัยจนปัจจุบันว่ามีความคิดความเชื่อในการดำเนินชีวิตประจำวันจนกลายมาเป็นภูมิปัญญาและประเพณีวัฒนธรรมสืบต่อมาจนถึงคนรุ่นใหม่และต่อไปอย่างไร

พระมหาเปรม โอภาโส (ทองคำ)^{๒๓} ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบันผลการวิจัยพบว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีเรื่องของศรัทธาอยู่เป็นจำนวนมากเช่นในอังคุตตรนิกายอัฐกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่๒๓ได้กล่าวถึงศรัทธาสัมปทาในอังคุตตรนิกายจตุกกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่๒๑ได้กล่าวถึงสมสัทธาในอังคุตตรนิกายปัญจกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่๒๒

^{๒๑} อภิศร มีผล, การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๒} พระมหาอุทธร ปัญญาสิริ (สังจรัตนพงษ์), ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๓} พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลินปราชญ์), การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเชนต์ออกัสติน, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๘, บทคัดย่อ.

ได้กล่าวถึงศรัทธาความเชื่อที่มีเหตุผลยึดมั่นการกระทำดีกล่าวโดยสรุปแล้วศรัทธาในพระพุทธศาสนา มุ่งไปที่ความเชื่อที่ยึดหลักกรรมเป็นสำคัญ

พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ (สุวรรณพุทธ)^{๒๔} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษา เปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญอ็อกเกสติน ผลการวิจัยพบว่า “การเชื่อ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดีเป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาคือการเชื่อที่มีปัญญากำกับ ชักนำให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้เกิดลึนหรือลวงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาคือการเชื่อที่มีเหตุมีผล การเชื่อหรือศรัทธาที่มีเหตุผลในพระไตรปิฎกหมายถึงตถาคตโพธิสัทธาอย่างเดียว แต่ในยุคลหลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกกำหนดกรอบไว้ ๔ อย่าง คือ (๑) กัมมสัทธา (๒) วิปากสัทธา (๓) กัมมัสสกตาสัทธา (๔) ตถาคตโพธิสัทธา โดยสรุปแล้วก็มุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ(law of nature) กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล (law of karma) หรือกฎแห่งเหตุผล (subject and object) และการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อความพ้นทุกข์

สรัญญา บำรุงสวัสดิ์^{๒๕} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบการรำแก้บน ที่วัดโสธรวราราม วรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณและศาลพระกาฬ ผลการวิจัยพบว่า การแสดงแก้บนทั้งสามแห่ง นิยมรำชุดเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เทพบันเทิงกฤตดาภิหาร ดาวดั่งส์ สีนวล พุทธานุภาพ และเชิษฐวิญญู ผู้วิจัยเลือกสามเพลงแรกเป็นกรณีศึกษา เพราะใช้รำเป็นประจักษ์ที่สุดทั้งสามแห่ง องค์ประกอบการแสดงของทั้งสามแห่ง มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ มีเวทีสำหรับการแสดงเฉพาะ จุฬแสดงประมาณ ๗-๑๐ คน เครื่องแต่งกายแต่งแบบยืนเครื่อง ใช้วัสดุอุปกรณ์คุณภาพต่ำ เพราะคำนึงถึงเศรษฐกิจมากกว่าความประณีตสวยงาม เครื่องดนตรีหลัก คือ ระนาดเอก ร้องลงมา คือ ฉิ่งและตะโพน การแสดงทั้งสามแห่งไหว้ครูแบบง่ายๆ คือ ผู้แสดงยกมือไหว้ ๑ ครั้งก่อนการแสดง และเมื่อรำเสร็จในครั้งหนึ่งๆ ซึ่งถือว่าเป็นการเสร็จขั้นตอนในการแก้บนครั้งนั้น การรำ เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานของกรมศิลปกรพบว่า มีลักษณะร่วมกันอย่างเห็นได้ชัด คือ ตัดทอนท่ารำ ไม่เรียงลำดับของท่า ใช้ท่ารำซ้ำกัน มีการโยกตัวตามจังหวะในท่ารำนั้นๆ ส่วนคุณภาพของท่ารำในการตั้งวง จีบ ประเท้า กระดกเท้า การใช้ลำตัว ไม่ได้มาตรฐานตามแบบกรมศิลปกร เนื่องจากผู้แสดงไม่ได้ตั้งใจรำ ไม่ควบคุมและเกร็งอวัยวะส่วนต่างๆ ตลอดทั้งเพลง ทั้งนี้ เพราะผู้แสดงขาดความรู้ทางนาฏศิลป์ ไม่มีครูมาตรฐาน เหนื่อยล้าเพราะรำทั้งวันและต้องรำให้ได้มารอบเพื่อรายได้ ซึ่งผลงานวิจัยนี้ทำให้เข้าใจ การรำแก้บนตลอดจนแนวทางการปรับปรุงให้มีมาตรฐานดีขึ้น โดยการประสานศิลปะกับธุรกิจเข้าด้วยกัน เพื่อมีนาฏศิลป์ที่ดีไว้รับใช้สังคมอย่างถูกต้อง

^{๒๔} พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ (สุวรรณพุทธ), การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญอ็อกเกสติน, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๕} สรัญญา บำรุงสวัสดิ์, การเปรียบเทียบการรำแก้บนที่วัดโสธรวราราม วรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณและศาลพระกาฬ, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นาฏศิลป์)* (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

ขวัญทิวา ผิวผาด^{๒๖} ได้ศึกษาเรื่อง ความเชื่อการบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่ยมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ศาลเจ้าแม่ยมสาวหรือเจ้าแม่ยม โดยมีประวัติความเป็นมาจากตำนานพื้นบ้านชายทะเลของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เรื่องตาม่องล่ายศาลแห่งนี้เป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้าน มากราบไหว้บูชาเพื่อขอโชคลาภขอพร จากเจ้าแม่ยมสาว ผู้ที่มาบนบานส่วนใหญ่มาเพื่อขอบุตร การสอบเข้าเรียนต่อ การสอบเข้าทำงาน ขอโชคลาภ ของหายและเรื่องสุขภาพเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรคภัย ผู้บนบานต้องจุดธูป ๑๖ ดอก เทียน ๑ เล่ม สิ่งของที่นำมาใช้ในการแก้บนส่วนใหญ่เป็นของใช้สำหรับผู้หญิง สิ่งที่ยนิมนนำมาแก้บนมากที่สุด คือ ชุดชั้นในสตรี การเลือกสิ่งของที่ใช้ในการแก้บน ผู้บนบานคำนึงถึงสิ่งที่ตนปรารถนาว่าสิ่งที่ต้องการเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก ถ้าเป็นเรื่องใหญ่มักแก้บนด้วยของชุดใหญ่ หรือหากเป็นเรื่องเล็กมักแก้บนด้วยของชุดเล็ก ตามกำลังทรัพย์ การแก้บนขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตนปรารถนาสำเร็จผลแล้ว จึงดำเนินการแก้บน

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึง ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนแก้บนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อันเป็นความเชื่อหรือศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุและผล เพื่อให้เกิดปัญญา ไม่ได้ม่งายด้วยเหตุใด ด้วยหลักแห่งความเชื่อหรือศรัทธา ๔ ประการในพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติต่อองค์หลวงพ่พระใส ที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนแก้บนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Method) ใช้ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) และชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ดังนี้

๑.๖.๑ **ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)** รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานสำคัญ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฎีกา เป็นต้น

๑.๖.๒ **ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)** รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ และเอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลงานของนักวิชาการและท่านผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ **ชั้นนำมาสรุปวิเคราะห์**

โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาสรุปวิเคราะห์ และนำเสนอสรุปผลการวิจัย ด้วยวิธีการนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Method) และนำเสนอผลการวิจัย รวมทั้งข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในโอกาสต่อไป ดังนี้

^{๒๖} ขวัญทิวา ผิวผาด, ความเชื่อการบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่ยมสาวเกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

๑. รวบรวมและเรียบเรียง ตลอดจนการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากตำรา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. แยกแยะและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด ตามจุดประสงค์ของการศึกษาวิจัย

๓. จัดทำเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยสรุป และข้อเสนอแนะ โดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้เข้าใจถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๗.๓ นำผลที่ได้จากการศึกษาไปเป็นข้อมูลด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

บทที่ ๒ หลักความเชื่อในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ความหมายของความเชื่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธา ซึ่งในความเชื่อนั้นมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามความคิดเห็นและความเข้าใจของแต่ละบุคคลแต่ละลัทธิหรือศาสนา ในบริบทนี้จะได้แยกหรืออธิบายศรัทธาเพื่อให้เข้าใจตามความหมายของศรัทธาในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาและ ในทัศนะของนักวิชาการ ที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของความเชื่อในพระไตรปิฎก

ความเชื่อ หรือศรัทธา มักจะใช้คู่กับคำว่าปสาทะ แปลว่า ความเลื่อมใสความนิยมชมชอบ เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปีติและโสมนัสต่อบุคคลหรือหลักการที่ถูกกับอุปนิสัยหรือจริตของตน ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธาในการดำเนินชีวิตศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติทางศาสนา มนุษย์มักจะใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมายใช้ความรู้เป็นเครื่องนำทาง ใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจในการกระทำส่วนใหญ่มีความเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ตนต้องการจะเชื่อ เช่น ความเชื่อในทางศาสนาต้องใช้ศรัทธาเป็นที่สุด^๑ ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญ เพราะมนุษย์ถ้าไม่เชื่อสิ่งใดก็จะไม่กระทำสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าเชื่อผิดก็เป็นเหตุให้คิดผิด ทำผิด และถ้าเชื่อในสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นเหตุให้คิดดีทำดี ความเชื่อใน สิ่งที่ผิด เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ความเสื่อมเสีย ความเดือดร้อนเป็นผลร้ายเป็นความพินาศ ตลอดจนทำให้เสียชีวิตได้ว่า

๑. เชื่อเรื่องธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ ที่ผิดปกติ มีความแปลกประหลาดไปจากธรรมดาแล้วทำการสักการบูชาเพื่อหวังลาภยศเป็นต้น

๒. เชื่อในผีสังเทวดา หรือวิญญาณว่าผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วยังคงมีวิญญาณวนเวียนอยู่ แล้วจึงทำการสักการบูชาเพื่อหวังขอลาภ ยศ มีการสร้างศาล ต่าง ๆ เพื่อให้ผี สัง วิญญาณ มาสิงสถิตอยู่เป็นต้น ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่ปราศจากปัญญาเป็นความเชื่อที่ยึดถือตามใจตนเองหรือเป็นความเชื่อตามผู้อื่นหาได้เกิดประโยชน์ใด ๆ ไม่แต่หลักความเชื่อเกี่ยวกับศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสไว้แก่ชาวกาลามะที่แคว้นโกศล ถึงความเชื่อที่อาจจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้มีอยู่ ๑๐ ประการอย่างเช่นใน “กาลามสูตร” เป็นสูตรที่ทรงแสดงพุทธพจน์เกี่ยวกับการตัดสินใจเชื่อโดยใช้ปัญญาพิจารณา ดังนี้

๑. มา อนุสสเวนอย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. มา ปรมปราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆกันมา
๓. มา อิติกิริยา อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปฎกสมปทาเนนอย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ
๖. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน

^๑ แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔๘.

๗. มา อากาการปริวัตตเคนออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
 ๘. มา ทิฏฐนิชฌานกฺขนติยา ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว
 ๙. มา ภพพรุตตาย ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าเป็นไปได้
 ๑๐. มา สมโณโน ครุติ ออย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือของท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^๒

หลักการเชื่อ ๑๐ ประการเหล่านี้เป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนว่า ยังไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริงจนกว่าจะได้พิสูจน์ด้วยประสบการณ์ของตนเอง และในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าควรทำกรรมดีและเชื่อกฎแห่งกรรม เพราะจะทำให้ได้รับประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า^๓

แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลที่จะมีการเชื่อคือศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญาดำรงตนอยู่ด้วยเหตุผลสามารถใช้ปัญญาได้ดีนั้น จะต้องอาศัยสิ่งที่เป็นมูลเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นคนไม่มีความเห็นผิดเป็นอธยาศัย
๒. เป็นคนไม่คบหาสมาคมกับด้วยบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ
๓. ไม่เป็นคนหันหลังให้พระสัทธรรม
๔. เป็นคนไม่มีมิจฉาวิตก
๕. เป็นคนที่จะจมลงในอารมณ์โดยอุบายอันแยบคาย^๔

ส่วนการเชื่อที่มีลักษณะตรงข้ามกับศรัทธา ๕ ประการตามที่กล่าวมานั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าศรัทธาญาณวิปยุต หมายถึง ศรัทธาที่ปราศจากญาณ ไม่ประกอบด้วยปัญญาปราศจากปริชาหยังรู้ปราศจากเหตุและผล เป็นความงมงาย เพราะเชื่อผู้อื่นและสิ่งอื่นว่าสามารถเป็นที่พึ่งของตนได้ตั้งเนื้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงซึ่ง ภูเขา ป่า สวน และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่พึ่งนั้นแลไม่เกษม ที่พึ่งนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยที่พึ่งนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^๕ ธรรมเหล่านี้ ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านี้อยู่^๖

ตั้งแต่แรกเกิดมามนุษย์ก็เริ่มมีความเชื่อคือ ศรัทธาเพราะความกลัว และมีความต้องการให้มีชีวิตรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นพื้นฐาน จึงพากันแสวงหาวิธีที่จะเอาชนะความกลัว และวิธีทำให้ชีวิตของตนและพวกพ้องอยู่รอด ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างศรัทธา คือความเชื่อให้เกิดขึ้น อันแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศรัทธาตั้งแต่เกิด และมีมาตั้งแต่ยุคโบราณหลักพระพุทธศาสนาด้วยเหตุนี้ เมื่อเรากล่าวว่า “พุทธศาสนิกชนต้องมีศรัทธา” การให้ความหมายคำว่า “ศรัทธา” ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนิกายเถรวาทนี้ จึงแตกต่างจากศาสนาส่วนใหญ่ในโลกและมีได้มีความหมายเพียง “ความเชื่อ” ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไป

ความเชื่อ ศรัทธา ในทางธรรม หมายถึงเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งดีงาม และในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก เขียนอย่างสั้นสกดฤตเป็น ศรัทธา

^๒ ๐.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

^๓ ๐.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๒.

^๔ มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุนววิทยาลัย, **ปรมัตถธรรม ๔**, (พระนคร : เลียงเชียงเจริญ, ๒๕๑๒), หน้า ๒๗.

^๕ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๕๐.

^๖ ๐.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๑๘๐,๑๘๓.

ความเชื่อ แปลว่า ศรัทธา ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อที่ผ่านการพิจารณาแล้วจากปัญญา

ความเชื่อที่ประกอบ ด้วยเหตุและผล ซึ่งผ่านการพิจารณาจากปัญญานี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "สัทธาญาณสัมปยุตต์" (ญาณ แปลว่า ความรู้ที่เกิดจากปัญญา, สัมปยุตต์ แปลว่า ประกอบด้วย) การถือเอาสิ่งที่ตนเองรู้ ตนเห็น โดยปราศจากการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ถึงเหตุและผลเป็นความเชื่อ ที่ขาดปัญญา พิจารณาถึงเหตุผล ความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า "สัทธาญาณวิปยุตต์" อนึ่ง ถ้าเชื่อตามเขาว่าเรียกว่า "อิโหมกซ์ศรัทธา"

การเชื่อโดยปราศจากสติปัญญาก็ดี เชื่อตามคนอื่นว่าก็ดี ไม่จัดเป็น ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า ทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในที่ใด สอนไว้ในธรรมบทไหนก็ตามที่ พระองค์ จะทรงสอนเรื่องของปัญญาไว้ในที่นั้น ๆ ด้วยเสมอ ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เพื่อป้องกัน "ความเชื่อแบบมมกาย"

ความเชื่อ เป็นสิ่งสำคัญ เพราะมนุษย์ถ้าไม่เชื่อสิ่งใดก็จะไม่กระทำสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าเชื่อผิด ก็เป็นเหตุให้คิดผิด ทำผิด และถ้าเชื่อในสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นเหตุให้คิดดี ทำดี

ความเชื่อใน สิ่งที่ผิด เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ ความเสื่อม ความเดือดร้อน เป็นผลร้าย เป็นความพินาศ ตลอดจนทำให้เสียชีวิตได้

ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธาที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจในที่นี้หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานของพระพุทธศาสนาและเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลที่เป็นไปตามความเป็นจริงเท่านั้น เป็นความเชื่อที่ สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นและต้องเป็นปัจจัยในการแก้กฏต่อการเข้าถึงเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือนิพพานนอกนั้นถือว่าไม่ใช่ความเชื่อตามหลักศรัทธาทางพระพุทธศาสนา

ศรัทธา กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลของบุคคลที่มีต่อพุทธศาสนา อาจจะมีมากน้อยแตกต่างกัน อันนำไปสู่การปฏิบัติตนเพื่อการบรรลุผล ดังนั้นจึงสามารถให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับ ศรัทธา ทางพุทธศาสนาไว้ดังนี้

ความเชื่อ, ความเชื่อถือ; ในทางธรรมหมายถึงเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม, ความเลื่อมใสซาบซึ้งชื่นใจสนิทใจเชื่อมั่นมีใจแนบแน่นมุ่งมั่นไป ตามไปปรับคุณภาพดีในบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ, ความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงาม และในการทำ ความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก^๗

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ในหนังสือ ชุมนุมข้อคิดอิสระว่า ความเชื่อของพุทธ มามกะ นั้นคือ เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เองมาเป็นเวลา เพียงพอ จนสามารถถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาดความสว่างและความสงบเย็นได้จริง เชื่อว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุและนำมาสอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง เชื่อว่าพระสงฆ์คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใครในการได้รู้ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรม เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้างหรือคอยบังคับให้เป็นไป เชื่อ

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

ว่ามนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรม หรือการกระทำของตนเอง เชื่อว่าตัวแท้ของศาสนานั้น คือ ตัวการกระทำที่ถูกต้องทั้งหมดนี้ คือ ความเชื่อ ๗ ประการ ของพุทธมามกะ^๕

ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธา เลื่อมใสความเชื่อปักใจ เพราะหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองตามหลักเหตุผลกลับไปกลับมา ซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างรอบครอบ โดยปราศจากการใช้อารมณ์จนเกิดเป็นมูลฐาน(ทสสนมูลกา) มั่นคง และเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงขั้นไม่มีใคร ๆ ในโลกมาเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้ได้^๖

ศรัทธา ความเชื่อ หมายถึงเฉพาะที่เชื่อด้วยปัญญา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุและผล ถ้าเชื่อโดยปราศจากปัญญา เรียกว่า อธิโมกข์(ความน้อยใจเชื่อ หรือเชื่อตามเขา)^๗

ผู้ทำวิจัยมีความคิดเห็นว่า ศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัย ยึดเอาเป็นสรณะเพื่อเป็นเครื่องช่วยทำลายขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยและกิเลสต่าง ๆ ในจิตใจให้หมดสิ้น^๘ และเป็นที่พัก ที่อาศัย ที่เคารพสูงสุดในชีวิต โดยความเชื่อมั่นนี้จะต้องเกิดจากความรู้และความเข้าใจของผู้เชื่อถือเอง ใช้ปัญญาของตนพิจารณาไตร่ตรองในพระธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ ด้วยเหตุผล อย่างรอบครอบแล้วตามความเป็นจริง มิใช่สักแต่ว่าศรัทธาตาม ๆ กันมา หรือการถูกบังคับขู่เข็ญให้เชื่อ ล้อหลอกด้วยอามิสสินจ้าง หรือมีผลประโยชน์ใดแอบแฝงอยู่ในทางโลกเป็นเหตุชวนให้เกิดความเชื่อ ศรัทธานั้นต้องเกิดขึ้นมาเอง และจะต้องประกอบด้วยปัญญาของผู้ศรัทธาที่รับรู้เห็นเองแล้วตามความเป็นจริง และปัญญาเป็นเครื่องช่วยกลั่นกรองความถูกต้อง จึงจะเป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อมนุษย์มีศรัทธาจะไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธา แต่จะต้องมีกระบวนการพัฒนาให้เกิดปัญญา และสามารถพัฒนาขึ้นไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ถึงขั้นการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอย่างอิสระ คือ ศรัทธาต้องเป็นไปในลักษณะที่สัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าเป้าหมายคือนิพพาน จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๒ ความหมายของความเชื่อตามทรรศนะของนักวิชาการทั่วไป

ความเชื่อหรือศรัทธา (สัตทา) หมายถึง ความเชื่อ, ความเลื่อมใส, เช่น สิ้นศรัทธา ฉันทมีศรัทธาในความดีของเขา บางทีก็ใช้ร่วมกับประสาทะ เป็นศรัทธาประสาทะ เชื่อ, เลื่อมใส, เช่นเขาศรัทธาในการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ^๙

^๕พุทธทาสภิกขุ, **ขุมนุมข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕-๒๖.

^๖พระภิกษุภวณฺโณ (เผด็จ ทตตชีโว), **ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

^๗พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๙๕๐.

^๘ช.ช.อ. (บาลี) ๑/๖-๗.

^๙ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๙๓.

วิทย์ เทียงบุญธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่า ศรัทธาในพจนานุกรมไทยไว้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อถือ, ความเลื่อมใส, ความเห็นดี, ความไว้วางใจ, ความซื่อตรง, ความจงรัก, ความประสงค์, ความอยาก, ความบริสุทธิ์, ความเคารพนับถือ, ยินดี, เลื่อมใส^{๑๓}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาในความหมายโดยทั่วไปในหนังสือชุมนุมเรื่องสั้นไว้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลสำคัญหรือผู้นำของสังคม ในเรื่องของศาสนา ทุกองค์ศาสนายกเว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลกเป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้นโดยแนบแน่น ปราศจากการพิสูจน์และทดสอบแต่อย่างใด^{๑๔}

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาหรือความเชื่อนี้ จะมี ๒ ประเภท ศรัทธาประเภทที่ ๑ เป็นศรัทธาแบบปิดกั้นปัญญา ใช้วิธีปลุกเร้าหรือแม้แต่บังคับให้เชื่อ และพอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย คอยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้นทางปัญญาต่อไป ในศาสนาต่าง ๆ จะเน้นแบบนี้ศรัทธาประเภทที่ ๒ เป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจ เริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เมื่อยังไม่มีจุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใด แต่เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลหรือเรื่องราวหลักการใด ศรัทธานั้นก็จะเป็ปัจจัยที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหา โดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปซักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและซักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจความจริงยิ่งขึ้นไป^{๑๕}

พระมหาอุทธร ปณฺญาสิริ(สังจรัตนพงศ์) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธามีความหมายทั้งอย่างกว้าง ปานกลางและไม่ได้แคบเพียงแค่“ความเชื่อ” เพราะยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส การปลงใจเชื่อ ความซื่อสัตย์การยอมรับ การยอมตามลัทธิความเชื่อ ศาสนา ความจงรักภักดี ดังนั้น ศรัทธาโดยทั่วไปจึงมีความหมายเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล^{๑๖}

พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำรงชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย คือมนุษย์มีศรัทธาเป็นเครื่อง

^{๑๓}วิทย์ เทียงบุญธรรม, พจนานุกรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ประชุมทองการพิมพ์ ๒๒, ๒๕๓๖), หน้า ๖๒๘.

^{๑๔}พุทธทาสภิกขุ (อินทปญฺโญ), “เรื่องเรียน พุทธศาสนา ใน ๑๕ นาที”, หนังสือชุมนุมเรื่องสั้น พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๔๕, (เว็บไซต์พุทธทาส.คอมwww.buddhadasa.com.)

^{๑๕}พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

^{๑๖}พระมหาอุทธร ปณฺญาสิริ (สังจรัตนพงศ์), ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

กำหนดวิถีชีวิต และมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย^{๑๗}

ผู้ทำวิจัยมีความคิดเห็นว่า ความเชื่อศรัทธาโดยทั่วไปนั้น หมายถึง ความเชื่อ หรือ ความเลื่อมใส ที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และมักใช้กับความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลที่สำคัญของสังคม เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้คนส่วนมากพากันนิยมชมชอบเช่น สิ่งลึกลับ เรื่องเหนือธรรมชาติ ฯลฯ หรือใช้ในกรณีที่มีความพึงพอใจ ประทับใจ และมั่นใจในความเชื่อลัทธิหรือศาสนาต่าง ๆ ศรัทธาถือได้ว่าเป็นความเชื่อเฉพาะของบุคคล จึงทำให้บุคคลมีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป เป็นการใช้ศรัทธาที่ไม่ได้เกิดจากความรู้ตามความเป็นจริง เมื่อเป็นความเชื่อมักจะพึ่งพาอาศัยสิ่งที่อยู่ภายนอกกาย คืออาศัยอำนาจดลบันดาลและการช่วยเหลือ เชื่อว่าจะสามารถช่วยทำให้ทุกอย่างสำเร็จได้โดยไม่ต้องทำอะไรเอง และมีความไม่เชื่อมั่นในความสามารถว่าตนเองทำได้จึงทำให้เกิดขวัญกำลังใจ มีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งที่ศรัทธาว่าจะทำให้ได้ทุกอย่างตามความต้องการ จึงทำให้ไม่ต้องดิ้นรนชวนขวายเพื่อจะให้เข้าถึงความจริงสูงสุด

อย่างไรก็ตามหากความเชื่อศรัทธาที่เกิดขึ้นนั้นไม่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา มักจะเป็นไปตามอารมณ์ยอมขาดความมั่นคง และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายตลอดเวลา กล่าวคือเกิดขึ้นและดับหายไปได้ง่ายและอย่างรวดเร็ว ศรัทธาลักษณะนี้มักเป็นศรัทธาแบบงมงายที่มีความเป็นจริงน้อยมากหรือไม่มีเลย จึงกล่าวได้ว่าหลักศรัทธานี้เป็นพื้นฐานนำไปสู่ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลต้องการอยากให้เป็นไปตามความเชื่อที่ตนอยากให้เป็นเท่านั้น และมักจะหยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น ศรัทธาในลักษณะนี้ เป็นศรัทธาแบบงมงายไม่พัฒนาให้เข้าถึงความจริงแท้เป็นศรัทธาที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายของความเป็นจริงสูงสุดและไม่ใช้ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ ความสำคัญของความเชื่อ

ความเชื่อมีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญาแต่ไม่สามารถดูแลกันได้เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป^{๑๘} เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ได้ ๓ ประการคือ

๑. ความเชื่อเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาปุถุชนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมากศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินทางไปในการพัฒนาเป็นปัญญา เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น^{๑๙} เพราะในระดับปุถุชนยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้าง

^{๑๗} พระมหาเปรม โอภาโส (ทองคำ), ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.), หน้า ๖๔๙.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๕๖.

ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตตผล กับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า“บุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหา พยายามที่จะเข้าไปนั่งให้ใกล้ๆ เผื่อคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านจะพูดอะไร ฟังธรรมอย่างตั้งอกตั้งใจ แล้วจดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณา ธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้น เกิดความขยันอดทนไตร่ตรองดีแล้ว จึงได้อุทิศกายและใจ เพื่อทำให้รู้เห็น เข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี การที่จะเข้าไปหาหรือการเข้านั่งใกล้ๆ การเงี่ยโสตเพื่อที่จะรับฟังธรรม การที่จะจดจำธรรมเอาไว้เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น”^{๒๐}

ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาคละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี่ยโสตสดับ เราได้บรรลุอมตะธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากัลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงสามารถกระทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์เกิดตถาคตโพธิศรัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่งแล้ว เป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรม^{๒๑}

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมากหากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้ว จะไม่สนใจหรือไฝหา ความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์ของ ความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้ว ทำให้มีความสนใจอยากรู้อยากเห็น จึงเข้าไปหาและเข้าไปนั่งใกล้ๆ คอยฟังอย่างตั้งอกตั้งใจในธรรม เมื่อฟังแล้วก็จดจำในธรรมนั้นไว้แล้วนำธรรมมาพิจารณาในเนื้อหาสาระของธรรมให้เกิดความเข้าใจด้วยความยินดีพอใจ อย่างขยันและอดทนในการไตร่ตรองธรรม พุ่มเททั้งร่างกาย แรงใจอย่างไม่หวาดหวั่น เพื่อทำให้เกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงอย่างแจ่มแจ้งไม่มีข้อสงสัยใด ๆ จนเป็นปัญญาที่รู้เห็นได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องตามความจริงที่เกิดขึ้นของธรรม

อัจฉริยบุคคลบางคน สร้างเสริมปัญญาของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาต่อผู้อื่นท่านเหล่านั้นได้ใช้แต่ความรู้จักคิดรู้จักมอง สิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย คือโยนิโสมนสิการอย่าง

^{๒๐}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

^{๒๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๙/๑๘-๒๗.

เดียว แล้วพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามขึ้น จนรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งสัจธรรมหมายถึงพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ที่สามารถตรัสรู้ได้โดยใช้โยนิโสมนสิการอย่างเดียวเป็นปัจจัยของปัญญา^{๒๒}

ผู้มีปัญญา ส่วนของศรัทธามีความสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือใช้เป็นเพียงเครื่องกระตุ้นปัญญาให้เกิดขึ้น เมื่อปัญญาเกิดแล้วก็จะใช้ปัญญาเป็นตัวนำเข้าสู่วิมุตติ จะเห็นตัวอย่างในกรณีของพระสารีบุตรได้เห็นพระอัสสชิ เกิดความเลื่อมใสว่าลักษณะท่าทางของท่านแสดงว่าคงมีอะไรดี คงมีภูมิธรรมปัญญาสูง เกิดความอยากจะรู้อยากจะถามจึงเข้าไปหาเมื่อได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว พระสารีบุตรไม่ได้เชื่อพระพุทธเจ้า ดังในบุพพปฏฐกสูตรที่พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระสารีบุตรมาตรัสว่า

“สารีบุตร เธอเชื่อหรือไม่ว่า สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ฯลฯ ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ชนเหล่าใดไม่รู้ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัสด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนี้ว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ชนเหล่าใดรู้เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนี้เลย ว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ก็ข้อนี้ข้าพระองค์รู้เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนี้^{๒๓}

จะเห็นได้ว่า มนุษย์มีความสามารถและสติปัญญาที่ติดตัวมาแต่เกิดต่างกัน ปุถุชนธรรมดาจะเข้าถึงปัญญาได้อาจเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อเขาได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากบุคคลอื่นแล้ว จึงจะทำให้เขาเกิดความสนใจและเกิดศรัทธาในเรื่องนั้น ๆ ศรัทธาเป็นพื้นฐานให้เขาได้ค้นหาข้อมูลต่อไป จนสามารถได้เห็นตามความเป็นจริง จนเข้าถึงขั้นเป็นปัญญาแล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนถึงเป้าหมายได้ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อปัญญาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่ในบุคคลทั่วไปที่ยังไม่สามารถได้มาซึ่งปัญญาในส่วนของศรัทธานั้นจะเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างให้เกิดปัญญา และต้องเป็นศรัทธาที่เป็นแบบนำไปสู่ปัญญาเท่านั้น จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อไปให้ถึงเป้าหมาย

๒. ความเชื่อเป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นวิธีฝึกอบรม เพื่อการให้เกิดความรู้แจ้งเจริญปัญญา^{๒๔} เป็นกระบวนการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่การบรรลุธรรม ตั้งแต่ขั้นรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ไปจนถึงการหลุดพ้นจากวิภวทุกขคืออินพพาน ในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนา

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.), หน้า ๖๑๕.

^{๒๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑๔/๒๓๖-๒๓๗.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

กรรมฐาน มีหมวดธรรมที่สำคัญต่อการปฏิบัติได้แก่อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ องค์ประกอบของหลักธรรมทั้งสองเหมือนกัน คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แต่มีส่วนต่างกันคือหน้าที่ที่ต้องเป็นไปตามหลักธรรมนั้น ๆ

อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจเพื่อให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๒๕} พละธรรมเป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่จะอย่างไรจะเข้าครอบงำไม่ได้อินทรีย์ธรรมเป็นเจ้าการในการครอบงำซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่จะอย่างไร คือความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกมาย^{๒๖} ดังมีในทุติยวิมังคสูตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้มี สัทธินทรีย์เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคต ฯลฯ เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค มีวิริยอินทรีย์เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เข้าถึงกุศลธรรม ฯลฯ มีสติอินทรีย์เป็นผู้มีสติ สติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ฯลฯ มีสติกำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้เกิดสมาธิอินทรีย์ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ฯลฯ ได้ปัญญินทรีย์เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ รัชต์ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๒๗}

พระผู้มีพระภาคยังได้ตรัสถึงอินทรีย์ ๕ ไว้อีก ในปฐมมโหสถปณนสูตร ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย เป็นการรับรองผลในการใช้อินทรีย์ ๕ ว่า

“อินทรีย์ ๕ ประการ สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญินทรีย์นี้ เมื่อใดที่อริยสาวกได้รู้ชัดถึง คุณโทษ ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง อริยสาวกนี้เป็นโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๒๘}

“เมื่อเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น อริยสาวกนี้เป็นอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำสิ้นแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้วหลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ”^{๒๙}

จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลที่เจริญอินทรีย์ ๕ เมื่อได้รู้ชัดถึงคุณ โทษ ความเกิด ความดับคุณ โทษ และสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง ทำให้เป็นโสดาบันบุคคลหมายถึงผู้ประกอบอริยมงคล ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมงคล ๘^{๓๐} ไม่มีทางตกต่ำไปในอบาย ๔

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๙.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๕.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๘๐/๒๘๙-๒๙๑.

^{๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๒-๓/๒๘๒-๒๘๓.

^{๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๔-๕/๒๘๔-๒๘๕.

^{๓๐} อภิ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓๑/๕๓๐.

คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แคนเปรต และพวกอสูร^{๓๑} มีความแน่นอนที่จะได้สำเร็จสัมโพธิ หมายถึงมรรคเบื้องสูง ๓ อันได้แก่สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค^{๓๒} จนสำเร็จสูงสุดถึงอรหัตตชีณาสพ เป็นพระอรหัตผู้สิ้นอาสวะแล้ว ซึ่งเป็นพระสาวกที่รับรู้ตามพระผู้มีพระภาค^{๓๓} เป็นผู้ปลงชันชาราณะได้ (เรื่องที่รับผิดชอบ คือ ชันธ ๕) ปลงกิเลสภาระได้ (เรื่องที่รับผิดชอบ คือ กิเลส) และปลงอภิสังขารภาระได้ (เรื่องที่รับผิดชอบคือ การปรุงแต่งจิต) จนสามารถบรรลุประโยชน์ตน หมายถึงบรรลุอรหัตผล เพราะสิ้นภวสังโยชน์คือ สิ้นกิเลสที่เป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย^{๓๔} ได้อย่างเป็นอิสระ

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมที่บ้าน ไไว้ในหนังสือการบวชอยู่ที่บ้านไว้ว่า การบวชอยู่ที่บ้าน สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เหมือนกับการบวชอยู่ที่วัด โดยอาศัยหลักธรรมะที่เป็นเนื้อแท้หรือเป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นหลักชัดเจนตายตัวสำหรับยึดเป็นหลักในการปฏิบัติ จะต้องเอาชนิดที่สูงขึ้นไป ละเอียดขึ้นไป คือหมวดธรรมที่มีชื่อว่า อินทรีย์ ๕ การบวชอยู่ที่บ้านจะได้รับผลสำเร็จ จะต้องบริบูรณ์อยู่ด้วยอินทรีย์ ๕ หรือธรรมะ ๕ ประการ อันมี ศรัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่ง คือการปฏิบัติหรือคำสอนนั้น แล้วก็เชื่อมั่นว่าตัวเองทำได้เราทำได้ไม่เหลือวิสัยว่าตัวเรามีความสามารถทำได้แล้วก็ปล่อยให้ทำไปด้วยศรัทธา และต้องมีวิริยะ ความกล้าหาญ ความพากเพียร ความบากบั่น สนุกสนาน พอใจในการปฏิบัติ เป็นสุขเมื่อกำลังทำ โดยไม่ต้องรอคอยหรือหวังผลตอบแทนใด ๆ ขณะที่กำลังกระทำอยู่มั่นก็เกิดความพอใจและเป็นสุข อิ่มอยู่ด้วยความสุข หมายถึง การมีความสุขโดยที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อหามา มีสติ ฝึกระวังรักษาป้องกัน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น ในความรู้สึกนึกคิดหรือในการกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจเอง มีสมาธิ ที่เป็นจิตแน่วแน่ต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออก มีจุดมุ่งมั่นต่อพระนิพพาน เรียกว่า มีเอกัคคตาจิตมุ่งพระนิพพานอยู่ตลอดเวลา คือมีความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติทั่วไป การทำสมาธิหรือเจริญภาวนา จะปฏิบัติธรรมะพวกไหนก็ตาม จะต้องปฏิบัติให้มีอินทรีย์ครบทั้ง ๕ แล้วในที่สุดก็มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือความรู้อย่างถูกต้องชัดเจน ในสิ่งที่ต้องกระทำ หรือควรกระทำ อย่าให้ความอยากในกิเลสตัณหา เพื่อความเป็นเราเขา เข้ามาแทรกแซง มันจะทำให้เสียหมด ดังนั้น การบวชอยู่ที่บ้าน เป็นการปฏิบัติตัวให้ไม่มีอัตตา ไม่มี ความทุกข์ไม่มีปัญหาอะไร มีจิตที่บริสุทธิ์ อยู่ด้วยปัญญา และเกิดความสุข ความสงบ^{๓๕}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสธรรมหมวดผละ ๕ กับพระภิกษุทั้งหลายว่าผละ ๕ ประการ คือ สัทธาผละ เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตเป็นกำลัง มีวิริยผละ เป็นผู้ปรารถนา

^{๓๑} อด.ติ.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒.

^{๓๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๓๗๗/๒๘๑, อด.ติ.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒๖.

^{๓๔} อด.ติ.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙.

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, **การบวชอยู่ที่บ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๘-๖๙.

ความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิดมีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระ ในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่เป็นผู้มีสติเป็นกำลัง ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำค้ำที่พูดแมนานได้มีสมาธิพละเป็นผู้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีปัญญาพละคือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า ผู้มีความเชื่อในปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตเป็นกำลังอันมีลักษณะเลื่อมใส น้อมใจเชื่อและมีความแล่นไปด้วยดี ทำให้บุคคลมีกำลังทำความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้เกิด กุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคงเป็นกำลังในตนคือมีวิริยะกำลัง มีกำลังของสติในการ ระลึกถึงสิ่งที่ทำค้ำที่พูดแมนานได้เพื่อเป็นกำลังในการสร้างเกาะป้องกันระวางและรักษาตนไม่ให้ หลงลืมอยู่ตลอดเวลา มีสมาธิพละ มีกำลังในความสงบสงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายไม่ให้เกิดขึ้น ด้วยอาการสงบไม่ฟุ้งซ่านซัดส่ายและด้วยกำลังของปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาเห็นความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ที่สามารถชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาศัยในพลธรรมนี้ เป็นแรงกำลังของใจไม่ให้เกิดความท้อถ้อยในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการกระทำการณ แห่งการพ้นทุกข์ที่ปวงอย่างสิ้นเชิง

พระสมภาร สมภาโร (ทวิรัตน์) ได้อธิบายเรื่องพละ ๕ ที่ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ใน เอกสารประกอบการสอนกรรมฐานไว้ว่า ธรรมะสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ พล ธรรมหรือธรรมะอันเป็นกำลังพล มี ๕ คือ

๑) สัทธาพละ มีความเลื่อมใสเชื่อถืออย่างแรงกล้า โดยไม่มีการยั่นย่อท้อถ้อยในการ ปฏิบัติ มุ่งหน้าแต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระเพื่อให้ได้ซึ่งมรรค ผล นิพพาน เพื่อกำจัดความไม่เชื่อเสียได้

๒) วิริยพละ มีความองอาจกล้าหาญ พากเพียร เพื่อที่จะปฏิบัติวิปัสสนาอย่างแรงกล้า โดยไม่ มีความสะดุ้งหวาดเกรง เพื่อกำจัด ความเกียจคร้าน

๓) สติพละ มีความระลึกได้อย่างถูกต้องแรงกล้า เป็นไปไม่ขาดสายติดต่อกันไปได้ปัจจุบัน ทุกขณะปรากฏชัดเป็นพิเศษ เพื่อกำจัดกิเลสร้าย และความประมาทในการปฏิบัติสติพละนี้ ยิ่ง พอกพูนมากเท่าใด ก็ยิ่งมีผลดีมากชิ้นเท่านั้น

๔) สมาธิพละ มีความสงบ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแรงกล้าต่อบทวิปัสสนากรรมฐาน ไม่หวั่นไหวโยกคลอนท้อถอย เพื่อที่จะกำจัดความซัดส่ายไม่หยุดนิ่งได้แห่งจิต และ ความคิดฟุ้งซ่าน

๕) ปัญญาพละความกำหนดรู้แจ้งสอดส่องในการปฏิบัติธรรมอย่างแรงกล้าเป็นพิเศษ เพื่อจะ ทำลายกิเลสอันเป็นอริร้าย โดยไม่มีความท้อถอยสะดุ้งหวาดเกรง เพื่อกำจัดอวิชชา ^{๓๗}

ในการปฏิบัติจะได้ผลถูกต้องสมบูรณ์ได้เพราะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นต้องอาศัยพล ธรรมหรืออินทรีย์๕นี้เป็นสำคัญ ^{๓๘}

^{๓๖} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒๙-๓๓๐.

การที่จะได้ปัญญา เข้าถึงความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน นับได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญ ที่จะทำให้ได้มาของความจริงที่เกิดขึ้นตามกฎแห่งธรรมชาติ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงว่า องค์ประกอบของชีวิต ต่างก็เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เป็นอนัตตา ปัญญาที่รู้แจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงเช่นนี้ จะนำไปสู่การกำจัดกิเลสและเข้าถึงพระนิพพาน ได้ในที่สุด

ความเชื่อศรัทธานับได้ว่าเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนา คือเป็นส่วนประกอบในหลักธรรมทั้งอินทรีย์ ๕ พละ ๕ ที่ใช้เป็นหลักธรรมในการปฏิบัติวิปัสสนา ในอินทรีย์ ๕ ศรัทธานั้นมีหน้าที่ในความเป็นใหญ่และความเป็นใหญ่อีก ๔ ชนิดนั้น ก็จะทำหน้าที่ในความเป็นใหญ่ในเฉพาะตน คือ ทำธรรมทั้งหลายให้เป็นไปคล้อยตามอำนาจของตน เมื่อตนมีความเป็นใหญ่ธรรมนั้นก็ใหญ่ตาม เมื่อตนอ่อนแอเองก็จะอ่อนแอตามเช่นกัน พละ ๕ ก็เช่นกันในกำลังทั้ง ๕ ประการ ศรัทธาพละนั้น ศรัทธามีหน้าที่เป็นกำลัง และช่วยหนุนพละอีก ๔ ชนิดที่เหลือให้มีกำลังแรงกล้าขึ้น เมื่อใดก็ตามที่มีกำลังมากขึ้น ธรรมทั้งหลายที่เป็นตรงกันข้ามกับพละธรรมนี้ ไม่อาจทำให้เกิดความหวั่นไหวหรือเกิดความวิตกกังวลใด ๆ ได้จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในหมวดธรรมทั้ง ๒ เมื่อถือตามหน้าที่แล้ว ศรัทธามีความสำคัญตามหน้าที่คือ สร้างความเป็นใหญ่ในกิจนั้น ๆ และเป็นกำลังแห่งจิตใจ เพื่อให้องค์ธรรมนั้นเกิดความสัมพันธ์กันในหมวดธรรม และเกื้อกูลส่งเสริมให้การเจริญวิปัสสนาที่ประกอบด้วยหมวดธรรมทั้ง ๒ เกิดความสำเร็จ จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสัจจะธรรมเป็นโลกุตระปัญญา และมีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย

ในการปฏิบัติวิปัสสนาที่มีความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้น อันเป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมาย ศรัทธาจึงมีความสำคัญขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างมาก ต่อการบรรลุธรรม มนุษย์เมื่อไม่มีศรัทธาต่อสิ่งใดแล้ว มักจะไม่ให้ความสนใจต่อสิ่งนั้น ๆ ต่อเมื่อศรัทธาแล้ว จึงทำให้เกิดความสนใจ และมุ่งมั่นที่จะนำพาตนเองเข้าไปให้ถึงเป้าหมายในชีวิต ถ้าผู้ปฏิบัติขาดธรรมข้อแรกคือศรัทธา ก็ไม่สามารถที่จะนำพาให้บรรลุธรรมในขั้นสูงสุดได้เพราะความเชื่อในพระรัตนตรัย ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มมากขึ้น มีกำลังทั้งที่เป็นกำลังกายและกำลังใจ ว่าตนเองก็สามารถที่จะอาศัยธรรมนี้พาให้ตนพ้นทุกข์และหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ในที่สุด โดยอาศัยศรัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญา และนำปัญญาที่ได้นั้น

ความเชื่อเป็นเหตุให้บุคคลมีความขยันหมั่นเพียรในกุศลธรรมให้เกิด และเพียรในการละอกุศล มีสติเป็นเครื่องระลึกให้เกิดความรู้สึ้อยู่ตลอดเวลา ต่อการกระทำทางกาย วาจาและใจ ให้เกิดความสงบระงับจนเกิดเป็นสมาธิ จิตที่สงบระงับจากกิเลสดีแล้ว จะเกิดปัญญาเห็นแจ้งของสรรพสิ่งที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นธรรมดา จนไม่ยึดติด และกระทำความสลัดออกจากกิเลสอันเป็นเหตุแห่งวัฏฏะทุกข์เพื่อความเป็นอิสระและหลุดพ้นเข้าถึงเป้าหมาย คือ นิพพาน

^{๓๘} สมภาร สมภาโร (ทวิรัตน์), “กรรมฐาน”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕-๘๖.

๓. ความเชื่อเป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบแล้ว จะต้องมียุติปัญญาเป็นอีกข้อหนึ่งเสมอ เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ในหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบ และมีความเหมาะสมสำหรับกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มต่างกันสามารถแบ่งหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานสำหรับกลุ่มบุคคลที่สัมพันธ์กับเป้าหมายออกเป็น ๓ กลุ่มดังนี้

๑) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับบรรพชิตพระผู้มีพระภาคได้สอนธรรมที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมไว้ใน สารัชชสูตรเพื่อให้บรรพชิตได้นำธรรมนั้นไปศึกษาและนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดเป็นผลสำเร็จคือการบรรลุธรรม และถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายถึงธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แล้วกล้าแห่งภิกษุผู้เสขะ ๕ ประการ

ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แล้วกล้า ๕ ประการ ๑. เป็นผู้มียุติศรัทธา ๒. เป็นผู้มียุติศีล ๓. เป็นผู้มียุติวิริย ๔. เป็นผู้มียุติสมาธิ ๕. เป็นผู้มียุติปัญญา ผู้ไม่มีศรัทธามีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีศรัทธาหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ผู้มียุติศีลมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีศีลหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ผู้มีวิริยน้อยมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้เป็นวิริยหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ผู้มียุติสมาธิมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้ปรารถนาสมาธิหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ผู้มีปัญญาหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ จึงชื่อว่าเครื่องทำความแก้แล้วกล้าสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ^{๓๙} เวสารัชชกรณธรรม^{๔๐} เป็นธรรมที่ทำให้เป็นพระเสขะมีความสำคัญต่อผู้ที่เกิดความท้อถอยเป็นอย่างมาก ความแก้แล้วกล้าเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้ฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการไปสู่การบรรลุธรรมได้ดังนั้นศรัทธานี้ มีความสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือ เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าเป้าหมาย คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ อาศัยธรรมหมวดนี้ในการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธาสู่การบรรลุธรรมในขั้นสูง ด้วยการสร้างความกล้าหาญ สร้างขวัญและสร้างแรงบันดาลใจให้ตนดำเนินการให้สำเร็จผล เมื่อบุคคลมีศรัทธาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในศีลที่บริสุทธิ์ เป็นผู้ใฝ่หาการศึกษาให้มีความรู้มาก มีความตั้งใจในความเพียรอย่างไม่ย่อท้อ จนเป็นผู้มียุติปัญญาได้รู้เห็นตามความเป็นจริงในอริยสัจ หยั่งลงสู่พระไตรลักษณ์จนเข้าถึงความหลุดพ้นและเข้าถึงพระนิพพาน

หมวดธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ มีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านความเสมอกัน ความต่อเนื่องอันเป็นปัจจัยส่งต่อกัน เพราะบุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะสนใจในสิ่งนั้น ๆ ต่อไปหมวดธรรมทั้ง ๕ นี้ถึงแม้ว่าศรัทธาจะสำคัญในขั้นพื้นฐาน แต่ธรรมที่เหลือก็มีความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันทุกธรรมจะขาดหรือมากกว่าธรรมใดไม่ได้เลย เพราะมีความสัมพันธ์และเป็นปัจจัยส่งต่อให้กัน เพื่อให้เกิดเป็นหมวดธรรมในการทำให้เป็นผู้แก้แล้วกล้าและไม่มีความทุกข์และเป็นหมวดธรรมที่พระเสขะยึดเป็นหลักปฏิบัติในการนำพาตนเองให้ถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

^{๓๙} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๗๕-๑๗๖, อก.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๐๑/๔๖.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๑.

ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วในบุคคล ด้วยอาศัยพระรัตนตรัยเป็นเครื่องทำให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสมีความปลั่งไปด้วยดี มีศีลเป็นเครื่องทำให้เป็นปกติในกายวาจาใจ อันบริสุทธิ์จากบาปอกุศลทั้งหลาย ใฝ่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้อันประเสริฐแห่งธรรมจากการฟัง การอ่าน การคิด การสนทนากับสัตบุรุษ ด้วยความปราถนาเพียรอดทนในการที่จะละอกุศลที่เกิดและก็ทำให้สิ้นไป ทำกุศลให้เกิดขึ้น กุศลที่เกิดขึ้นแล้วก็เพียรรักษาไว้ไม่ให้สูญหาย ด้วยความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นของธรรมจนได้ปัญญารู้แจ้ง และอาศัยปัญญานี้เป็นเครื่องมือในการนำพาในบรรลุปเป้าหมาย คือ พระนิพพาน

๒) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้มีพระภาคทรงสอนถึงธรรมที่สามารถทำให้คฤหัสถ์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีปกติสุขไว้ใน วัฑฒิสูตฺร อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้เจริญและประเสริฐหลักธรรมนั้น คือ วุฒิธรรม^{๔๑}

บุคคลเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการมี ศรัทธา (ความเชื่อ) ศีล (การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย) สุตะ (การสดับฟังหาความรู้) จาคะ (การเสียสละ) ปัญญา (ความรู้รอบรู้) เมื่อบุรุษใดเจริญธรรม ๕ ประการนี้ มีผลทำให้เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์หากสตรีใดเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ สตรีนั้น เป็นผู้ มีศีล เป็นอุบาสิกา ชื่อว่าถือเอาสิ่งที่เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ในโลกนี้^{๔๒}

บุคคลจะเป็นอารยะชน^{๔๓}ได้นั้น จะต้องเป็นผู้ประเสริฐทั้งกายและใจ ด้วยการยึดหลักวุฒิธรรมนี้ ในหมวดธรรมนี้มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพื้นฐานที่สำคัญของความสมบูรณ์ในหลักวุฒิธรรม องค์ประกอบทั้ง ๕ มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ต่อกัน หลักธรรมนี้ต้องสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้ง ๕ เมื่อนั้นบุคคลจึงจะถือว่าเป็นผู้เจริญเป็นอารยะชนที่ประเสริฐ อยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข รู้เท่าทันในทุกข์เมื่อมีความปรารถนาที่จะบรรลุดุธรรมในขั้นสูงสุดคือเป้าหมาย บุคคลสามารถอาศัยวุฒิธรรมเป็นจุดเริ่มต้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายได้ในที่สุด

จะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดศรัทธาในพระรัตนตรัยแล้ว ความสมบูรณ์ด้วยศีลย่อมเกิดขึ้นตามมา ศีลทำให้บุคคลมีความสงบทั้งกายและใจ เป็นผู้ใฝ่หาในสิ่งที่เป็นประโยชน์สำหรับตนด้วยการศึกษาหาความรู้ให้รู้จริงเห็นจริงตามคลองธรรม มีจิตที่บริสุทธิ์ยอมเสียสละได้ในสิ่งที่เป็นของของตนให้กับผู้อื่น ด้วยเพราะเกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริงในสังขาร ทำให้เป็นผู้เจริญและประเสริฐ เพราะถ่อมมัน ยึดมั่นในสิ่งที่ดีไว้เป็นมงคลสำหรับชีวิต ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นผู้มีปกติสุข เมื่อยังไม่สิ้นชีวิต หากคิดที่จะบรรลุดุธรรมในระดับสูงคือ ตั้งแต่โสดาบันสกทาคามี อนาคามีไปจนถึงอรหันต์หรือนิพพานก็

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๒.

^{๔๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓-๖๔/๑๑๑-๑๑๓.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๐.

สามารถที่จะทำได้เช่นกัน ด้วยอาศัยหลักธรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นและสร้างความสัมพันธ์ให้เข้าถึงเป้าหมาย

คุณศัพท์ที่เกิดศรัทธาในพระรัตนตรัย และยึดมั่นเป็นสรณะที่พึ่งที่อาศัยแล้ว จิตใจเกิดความสงบเป็นปกติในศีล ต้องการสดับฟังหาธรรมที่เป็นความรู้เกิดความไม่ตระหนี่มีความคิดในการให้แก่ผู้อื่น ด้วยมีปัญญาารู้แจ้งในความเป็นจริงไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ ปัญญาที่ได้อริยสัจแล้วจะนำไปสู่เป้าหมาย คือ นิพพาน ต่อไป

๓) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับทั่วไป หมวดธรรมที่มีเหมาะสม สำหรับความเป็นสากลหรือสำหรับบุคคลทุกกลุ่มพระผู้มีพระภาคได้สอนไว้ในหมวดธรรมที่ชื่อว่า อินทริย ๕ หรือเรียกอีกชื่อว่า พละ ๕ องค์ธรรมมีอยู่ ๕ อย่าง เป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๔๔} คือ สัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) สมาธิ(ความตั้งจิตมั่น) ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด) ธรรม ๕ อย่างนี้เป็นชุดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน เพราะว่าไปตามหน้าที่ที่ทำ คือ เรียกชื่อว่า พละ โดยมีความหมายว่า เป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้ที่เรียกชื่อว่า อินทริยโดยความหมายว่าเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือความไร้ ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกมาย^{๔๕}

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่าอินทริย ๕ ประการ คือ สัทธินทริย วิริยอินทริย สตินทริย สมาธินทริย ปัญญินทริย เมื่อใดที่บุคคลรู้ชัดคุณ โทษ รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทริย ๕ ประการนี้ ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น บุคคลเป็นโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น เมื่อนั้น เป็นอรหันตชีวนาสพอยุ่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำสิ้นแล้วปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้วสิ้นภวสังโยชน์แล้วหลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ^{๔๖}

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ ประการนี้มี สัทธาพละ เป็นผู้มึศรัทธา คือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต วิริยพละ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่สติพละเป็นผู้มีสติ คือประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดแม้นานได้สมาธิพละ เป็นผู้สัจจจากาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย ปัญญาพละ เป็นผู้มึปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยสัจ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๔๗}

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๙.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๕.

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๔-๕/๒๘๔-๒๘๕.

^{๔๗} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗.

พระผู้มีพระภาคก็ได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างกำลัง ที่ทรงบรรลุถึงบารมีอันเป็นที่สุดเพราะรู้ ยิ่ง ด้วยกำลังของตถาคต ๕ ประการ แต่จะต่างไปจากหมวดธรรมผล ๕ ของบุคคลทั่วไป ดังมีในอนนุสสุตสูตร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้บรรลุถึงบารมี อันเป็นที่สุดด้วยปัญญา อันยิ่งในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยดับมาก่อน จึงปัญญาได้กำลังของตถาคต ๕ ประการนี้ ที่ตถาคตมีแล้วเป็นเหตุให้ปัญญาฐานะที่่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจรรย์ในบริษัท กำลังของตถาคต ๕ ประการอะไรบ้าง คือ สัทธาผละ (กำลังคือศรัทธา) ทิริผละ (กำลังคือหิริ) โอตตปปผละ (กำลังคือโอตตปปะ) วิริยผละ (กำลังคือวิริยะ) ปัญญาผละ (กำลังคือปัญญา) ภิกษุทั้งหลายกำลังของตถาคต ๕ ประการนี้แล ที่ตถาคตมีแล้วเป็นเหตุให้ปัญญาฐานะที่่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท”^{๔๘}

จะเห็นได้ว่า การบรรลุธรรมคืออริยสัจ ^{๔๙} ๔ ของพระผู้มีพระภาค ที่ไม่เคยได้ยินจากที่ไหนมาก่อนด้วยตัวของพระองค์เอง ในฐานะที่เป็นธรรมอันประเสริฐที่สุด ที่สูงสุด หรือฐานะของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในอดีตกาล อย่างมั่นคงด้วยฐานะ คือเวสารัชชญาณ ๔ ประการ ไม่มีปัจจัยอื่นใดในโลกและเทวโลกที่สามารถทำให้พระองค์หวั่นไหวได้ ^{๕๐} ตรัสพระวาจาด้วยท่าที่ที่่องอาจ ดังพญาราชสีห์ไม่ทรงหวั่นเกรงผู้ใดเพราะทรงมั่นพระทัยในศีลสมาธิ และปัญญาของพระองค์ ^{๕๑} ด้วยธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม บริสุทธิ มี ๒ ประการคือ (๑) ปฏิเวธญาณ ได้แก่ญาณที่แสดงถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า (๒) เทสนาญาณได้แก่ญาณที่แสดงถึงพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ญาณทั้ง ๒ นี้ ชื่อว่าโอรสญาณ(ญาณส่วนพระองค์) มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ไม่มีแก่คนทั่วไป ^{๕๒} ในบริษัท หมายถึงหมู่, คณะ, ที่ประชุม ในที่นี้หมายถึงบริษัท ๘ คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัทจตุมหาราชิกาบริษัท ดาวดึงสบริษัท(สวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น) มารบริษัท พรหมบริษัท ^{๕๓} ด้วยกำลังของตถาคต ๕ ประการ คือ กำลังคือศรัทธา กำลังคือหิริ กำลังคือโอตตปปะกำลังคือวิริยะ กำลังคือปัญญา ที่พระผู้มีพระภาคได้มีแล้วเป็นเหตุให้ปัญญาฐานะที่ประเสริฐด้วยวาจาที่กล้าหาญไม่หวั่นเกรงต่อผู้ใด ในการประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม และบริสุทธิ

จะเห็นได้ว่า การบรรลุธรรมของบุคคลทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ทุกคนล้วนต้องอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญาความรู้แจ้งตามความเป็นจริงเมื่อว่าตามหน้าที่แล้ว หลักธรรมเพื่อให้เป็นไปในกิจของตน และเกิดกำลังใจสำหรับการบรรลุธรรม หมวดธรรมที่เหมาะสมคืออินทรีย์ ๕ และผล ๕ แม้แต่พระองค์เองก็อาศัยผล ๕ สร้างกำลังแห่งความสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นกัน แต่มีความต่างในองค์ประกอบของหมวดธรรมที่ใช้ไม่เหมือนกัน

^{๔๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๑๕.

^{๔๙} อง.ปญ จก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๔.

^{๕๐} อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๓, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๖.

^{๕๑} ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๔๐๓/๔๓๒.

^{๕๒} อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๔-๒๘๕, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

^{๕๓} ที.สี.อ. (บาลี) ๔๐๓/๒๙๗, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

เพื่อให้หมวดธรรมนั้นเกิดความสมบูรณ์อันจะนำพาให้บุคคลสามารถเข้าถึงเป้าหมายได้ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ของอินทรีย์ ๕ หรือพลัง ๕ ที่ศรัทธาเป็นองค์ประกอบและมีความสัมพันธ์ต่อกันในหมวดธรรม และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาสอนให้มีความเชื่อใน ๔ เรื่อง ดังนี้

๑. เชื่อกรรม คือ เชื่อว่ากรรมที่กระทำทุกอย่างย่อมให้ผลตามเหตุปัจจัยแน่นอน กล่าวคือ ถ้านักเรียนมีความขยันหมั่นเพียรตั้งใจเรียนหนังสือ ก็จะได้รับผลดีตอบสนอง คือ เรียนสำเร็จ สามารถมีอนาคตที่ดี ชีวิตประสบแต่ความสุข แต่ในทางกลับกัน ถ้านักเรียนเกียจคร้าน ไม่สนใจเรียนหนังสือ หวังแต่การเที่ยวเตร่สนุกสนาน นักเรียนก็จะเรียนไม่จบ ทำงานทำลำบาก และประสบกับความทุกข์

๒. เชื่อผลแห่งกรรมที่เกิดขึ้น คือเชื่อว่าทำกรรมเช่นใด ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผลที่เกิดขึ้นต้องสืบเนื่องมาจากการกระทำที่เป็นเหตุ เช่น เมื่อนักเรียนทำความดี ทำในสิ่งที่ดี ย่อมจะได้รับผลแห่งความดี คือ ความสุข แต่ถ้านักเรียนทำในสิ่งที่ไม่ดี ย่อมได้รับผลจากการทำสิ่งไม่ดีของตนเอง คือ ความทุกข์

๓. เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน คือ เชื่อว่าไม่ว่าคนหรือสัตว์ที่ถือกำเนิดขึ้นบนโลกย่อมมีความแตกต่างกัน เพราะอำนาจของกรรมที่กระทำไว้ เช่น

ผู้ที่เกิดมาสวย ผิวพรรณงาม เพราะเป็นคนจิตใจดี ไม่โกรธ ไม่พยาบาท มีความเมตตา กรุณา มีความอ่อนโยน ส่วนผู้ที่เกิดมาไม่สวย รูปร่างไม่งดงาม ผิวพรรณไม่งาม เพราะเป็นคนมักโกรธ มีความพยาบาท จิตใจหยาบกระด้างมักโกรธโดยไม่มีเหตุผล หรือคนที่เกิดมาซึ่งมีอายุยืน เพราะเป็นผู้มีความเมตตา กรุณาต่อสัตว์ โดยละเว้นจากการฆ่าสัตว์และทารุณสัตว์ทั้งปวง ส่วนคนที่เกิดมาอายุสั้น เพราะเป็นผู้มีนิสัยโหดร้าย ชอบฆ่าสัตว์ ทารุณสัตว์

๔. เชื่อญาณการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่าเป็นความจริงในพระปัญญา ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ด้วยพระองค์เองนั้น พระองค์ได้ทรงศึกษากับอาหารดาบสและอุทกดาบส ซึ่งเป็นอาจารย์ของสำนักที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น และเมื่อทรงตระหนักว่า สิ่งที่อาจารย์สอนไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ได้ พระองค์จึงทรงจากมา และได้หันมาใช้วิธีบำเพ็ญทุกรกิริยา

ความเชื่อที่มีต่ออนาคต คือ ความเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นใหญ่และเป็นกำลังใจ ในการสร้างการความขยันหมั่นเพียร เพื่อละบาปอกุศล สร้างกุศลให้เกิดขึ้น มีสติเป็นเครื่องระลึกอยู่ตลอดเวลา ให้เกิดความสงบเป็นสมาธิไม่หวั่นไหวฟุ้งซ่าน จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ เพื่อหลุดพ้นจากวิภวทุกข์คือนิพพาน อันเป็นเป้าหมายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓ การเกิดขึ้นของความเชื่อ

บุคคลในโลกเป็นผู้ที่มีความเชื่อศรัทธา จะมีเหตุให้เกิดศรัทธาที่ต่างกัน มีการถือเอาคุณสมบัติของศรัทธาที่ต่าง ๆ กัน มาเป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดศรัทธาของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แบ่งมูลเหตุให้เกิดศรัทธาออกเป็น ๔ จำพวก คือ

๑. รูปูปปมาณิกา (รูปประมาณ) บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป^{๕๔} ผู้ถือเอารูปร่างเป็นประมาณ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปที่สูง รูปที่พอมรูปที่อ้วน รูปที่มีอวัยวะสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปนั้นแล้วจึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา บุคคลประเภทนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป^{๕๕} ดังที่พระวัคกลี บวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ที่ไม่รู้จักอิมอยู่ในความพึงพอใจที่จะได้เห็นในพระรูปของพระพุทธเจ้า เผ้าคอยติดตามดูอยู่ตลอดเวลา เพราะยินดีที่ได้เห็นพระรูปกายที่ประเสริฐของพระผู้มีพระภาค ทำให้เกิดศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบความยินดีของพระวัคกลี จึงได้ตรัสสอนว่าอย่ายินดีในรูปที่ชนพาลชอบ ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิตเห็นพระผู้มีพระภาค(ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นพระผู้มีพระภาคก็ชื่อว่าไม่เห็น ร่างกายมีโทษไม่สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มีพิษ เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์เพราะฉะนั้น จึงเบื่อหน่ายในรูป พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลาย จะถึงที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้โดยง่ายเถิด^{๕๖}

จะเห็นได้ว่า พระวัคกลีเกิดความเชื่อศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า เป็นศรัทธาที่เกิดจากบุคคลผู้ถือเอารูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป มีความพึงพอใจอยู่ในรูปร่างลักษณะ จึงทำให้เกิดศรัทธา เมื่อไม่ได้เห็นก็จะทำให้เกิดความทุกข์ภายในใจ มีความกระวนกระวายใจ ดิ้นรนชวนวายให้ตนได้พบได้เห็นตามที่ใจมีความปรารถนาอยู่ตลอดเวลา จึงจะเกิดความสบายใจแก่ตน เมื่อเกิดศรัทธาในรูป โดยที่ปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นเลย การบรรลุดรรมนั้นก็จะไม่เกิดขึ้นแน่นอน เพราะจะหยุดนิ่งอยู่เพียงศรัทธาในรูปเท่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุเคราะห์พระวัคกลีให้เกิดความรู้สึกรู้ตัวเพื่อให้เกิดความรู้เห็นที่ถูกต้อง ว่าแท้จริงแล้วการเห็นธรรมก็เท่ากับได้เห็นพระผู้มีพระภาคอยู่ด้วยตลอดเวลาตนเอง

ดังนั้น บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาแล้ว การที่จะเข้าถึงเป้าหมายได้นั้น ต้องอาศัยความเลื่อมใสในรูปเป็นจุดเริ่มต้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมาย หมายถึง การที่บุคคลเกิดศรัทธาในรูปแล้ว ต้องนำศรัทธานั้นมาสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นด้วย ไม่ยึดติดอยู่ที่ตัวบุคคลที่เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาเท่านั้น ต้องรู้ในพระธรรมคือคำสอนอย่างที่ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้สอนธรรมไว้เพราะพระธรรมจะเป็นเครื่องนำไปสู่การพ้นทุกข์และบรรลุดรรมในที่สุด ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วว่า ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะแม้ว่าเห็นพระผู้มีพระภาค ก็ชื่อว่าไม่เห็น พระองค์หากศรัทธานั้นไม่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายก็เป็นเพียงจลศรัทธาเพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้น โอกาสที่เข้าถึงเป้าหมายคือนิพพานนั้นไม่มี

๒. รูปูปปมาณิกา (ลูขประมาณ) บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง^{๕๗} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นจิวรเศร้าหมอง บาตรเศร้าหมอง เสนาสนะเศร้าหมอง หรือ

^{๕๔} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๕๕} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๗๑-๑๗๒/๒๐๔.

^{๕๖} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑-๖๑/๒๔๔-๒๔๕.

^{๕๗} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

เห็นทุกกรกิริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๕๘} จึงชอบใจ เลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือดังที่ พระโมฆราชได้ถูกโรคเรื้อนรบกวนทั้งในเวลากลางคืนก็ไม่ได้รับ ความสุขในการนอน เมื่อได้เห็นโทษของร่างกาย จึงบวชเป็นบรรพชิตเป็นศิษย์ของพราหมณ์ชื่อพาวรี ได้ถามปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้งว่า โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก และเทวโลก แต่ไม่ได้รับคำตอบ เมื่อเป็น เช่นนี้ จึงได้ไปถามปัญหานี้กับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าพระองค์พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะ มองไม่เห็นพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“โมฆราช เธอจงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอน ความเห็นว่าเป็นอัตตาเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้ จะพึงข้ามพ้นมัจจุราชได้เธอเมื่อพิจารณาเห็นโลกด้วย อุบายอย่างนี้ มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบพระคาถา โมฆราชก็ปราศจากผมและหนวด ทุ่มหมัดผ้ากาสาจะได้ เป็นภิกษุและเป็นพระอรหันต์พระโมฆาชาได้เก็บผ้ามาจากกองขยะ ป่าช้า และทางรุดทางเกวียนมา ทำเป็นผ้าสังฆาฏิจากผ้านั้น ใช้สอยจีวรที่เศร้าหมอง พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยในคุณชื่อนั้นของ ท่านโมฆราช จึงทรงตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ใช้สอยจีวรเศร้าหมอง เพราะเป็นผู้ไม่มีอาสวะดับสนิทเหมือนเปลวไฟที่หมดเชื้อดับไปกิเลสทั้งหลายก็เผาได้แล้ว ภพทั้งปวงก็ ถอนได้แล้ว สามารถตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้แล้วจึงอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ^{๕๙}

การเป็นผู้มีสติทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็น อัตตา จึงทำให้มีความยินดีที่ใช้สอยจีวรที่เศร้าหมองมากกว่า เพราะการเกิดในตระกูลดี มีทรัพย์ สมบัติมากมาย ก็ไม่ได้ทำให้หายจากความทุกข์แต่อย่างใด ความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากการตัดกิเลส เครื่องผูกมัดได้อยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ ตัดขาดจากเครื่องพันธนาการ อยู่อย่างอิสระ ไม่ยึดติดกับอัตตา การใช้สอยจีวรเศร้าหมอง หรือบาตรเศร้าหมอง เสนาสนะเศร้าหมอง หรือเห็นทุกกรกิริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้วด้วยความพึงพอใจ ความสุขที่ได้ไม่มีความต่างจากสิ่งที่ไม่ เศร้าหมองเลย เพราะมีปัญหาความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเป็นบุคคลผู้ถือความเศร้า หมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาสร้างให้เกิดปัญญา เพื่อนำสู่ เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓. โขสัปปมาณิกา (โฆษประมาณ) บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง^{๖๐} บุคคล บางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบ ๆ กันมาแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๖๑} บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึง ชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๖๒} น้อมใจไปเพื่อศรัทธา

^{๕๘} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔.

^{๕๙} อัง.เอภก. (ไทย) ๒๐/๒๓๔/๓๐.

^{๖๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๖๑} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๑/๒๐๔.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๓.

บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ทั้งที่ได้ยินหรือฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือเสียงพุดจาที่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ดังที่อนาถบิณฑิกคหบดีเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพียงแค่ได้ยินคำว่า“พระพุทธเจ้า” ทำให้อนาถบิณฑิกคหบดีอยากเห็น และอยากเข้าเฝ้า อยากที่จะได้เข้าไปใกล้ในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก เมื่อฟังธรรมอนุพุทพิกถา^{๖๓} และอริยสัจ ๔ ทำให้ปราศจากมลทินได้เกิด ณ ที่นั่งฟังธรรมนั้นว่า“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” อนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความเคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา บรรลุโสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสแห่งนิพพานเป็นที่สุด ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต^{๖๔}

เมื่อบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเป็นเหตุเกิดศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนาศรัทธานั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา เมื่อมีศรัทธาที่เกิดจากเสียงแล้วจะต้องพัฒนาต่อไปให้เป็นปัญญา เป็นปัญญาประเภทที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์แล้วให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อไปให้ถึงเป้าหมาย ศรัทธานั้นจะต้องหมดหน้าที่ไปเมื่อเกิดปัญญาแล้ว หากยังมีศรัทธาที่มีเสียงเป็นเหตุอยู่ ปัญญานั้นก็จะไม่เกิดขึ้นและไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลจะติดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น

๔. ธัมมัมปมาณิกา (ธรรมประมาณ) บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๖๕} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมาธิ ปัญญา แล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นต้นนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๖๖} จึงเกิดความพอใจเลื่อมใสที่แนบแน่น

ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์เมื่อครั้งเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า จึงปรารถนาที่จะเข้าไปหานั่งใกล้เสี่ยหลุงฟัง ฟังธรรม จดจำธรรม พิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม มีความยินพอใจ มีความขยันอดทน ไตร่ตรอง และอุทิศกายและใจ เพราะเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ด้วยธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี้ยไสตลสดับ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙๑.

^{๖๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๕/๑๑๑-๑๑๕.

^{๖๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๖๖} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔-๒๐๕.

ทำให้ปัญจวัคคีย์จึงเกิดความเชื่อศรัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้อย่างแล้ว เป็นผลทำให้ท่านพระโกณฑัญญะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมเป็นคนแรก ในขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอยู่และต่อมาท่านพระวัปปะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระมหามานะ และท่านพระอัสสชิ ก็ได้ปัญญาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน^{๖๗}

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่รู้คุณภายในและเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอกเห็นธรรมปราศจากเครื่องกั้น ย่อมไม่ถูกเสียงชักนำไป”^{๖๘} บุคคลที่รู้คุณภายใน หมายถึงรู้คุณมีศีลเป็นต้นที่มีอยู่ภายในตัวของบุคคลเองและเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอก หมายถึงเห็นข้อเฉพาะปฏิบัติภายนอกของตัวบุคคล^{๖๙} บุคคลนั้นมีปัญญาเกิดขึ้นแก่ตน ปัญญาทำให้บุคคลสามารถพิจารณาธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้บุคคลเกิดความไขว้เขว หรือมาปิดกั้นในการรู้เห็นความจริง หรือแม้ว่าจะมีเสียงอื่น ๆ เข้ามากระทบกับประสาทสัมผัสทางหู ปัญญาที่เกิดจากศรัทธาจะเป็นเครื่องกำจัดเสียงนั้น ๆ ออกไป และไม่เกิดการกระทบกระเทือนหรือเกิดการผันแปรไปตามเสียงนั้น ๆ แต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า ผู้มีความเชื่อศรัทธาในธรรม เมื่อบุคคลมีเหตุคือธรรม มีผลคือศรัทธา ศรัทธานั้นเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์เมื่อเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะถือเอาธรรมในพระพุทธเจ้าแล้ว ไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาในธรรมเท่านั้น แต่เกิดความสนใจแล้วจึงได้เข้าไปหา นั่งใกล้เสี่ยหูฟังธรรม ว่าพระผู้มีพระภาคจะตรัสเรื่องอะไร แล้วจึงจดจำในธรรมนั้น ๆ นำธรรมนั้นมาพิจารณาในเนื้อความ ความเพ่งพินิจในธรรม เกิดความดียินพอใจ เกิดความขยันอดทน ไตร่ตรอง และยอมอุทิศทั้งกายและใจ จึงเกิดปัญญารู้แจ้งธรรม เมื่อได้ฟังธรรมอันเป็นผลแห่งพระอรหัต ก็สามรถสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด

๒.๔ ลักษณะของความเชื่อ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวถึงลักษณะของความเชื่อศรัทธา สามารถแบ่งตามลักษณะได้เป็น ๒ ลักษณะคือ มีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. ความเชื่อมีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส หมายถึง ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นย่อมขมนิรรมณ์ไว้ได้จิตก็ปราศจากนิรรมณ์ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว เปรียบได้กับ พระเจ้าจักรพรรดิที่เดินทางไกลไปพร้อมกับเหล่าทหาร มีความจำเป็นที่จะต้องข้ามแอ่งน้ำ เมื่อข้ามไปแล้วทำให้น้ำนั้นขุ่นเพราะเหล่าช่าง ม้า รถ และพลเดินเท้าทั้งหลาย เมื่อจักรพรรดิมีความต้องการที่จะดื่ม น้ำ และพระราชาทรงมีแก้วมณีที่สามารถทำน้ำให้ใสได้สั่งให้คนไปตักน้ำใสภาชนะมาให้เมื่อใสแก้วมณีที่ใสทำน้ำให้ใสลงไปใต้น้ำ เพียงเท่านั้นบรรดาสาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และเกิดการตกตะกอน กลายเป็นน้ำใสไม่ขุ่นมัว สามารถนำมาดื่มกินได้จึงได้นำไปน้อมถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

^{๖๗}ว.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๙/๑๘-๒๓.

^{๖๘}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙

^{๖๙}อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๕๕.

เปรียบได้ว่าจิตเหมือนน้ำ พระโยคาวจรเหมือนคนที่ไปนำน้ำมา ก็เลสทั้งหลายว่าเป็นเหมือนสาหร่าย จอก แหน และตะกอน ครีธาว่าเป็นเหมือนแก้วมณีที่ใช้ทำน้ำให้ใส เมื่อเพียงแต่ใส่ลงไปใต้น้ำเท่านั้น สาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และตกตะกอน ทำให้น้ำกลายเป็นน้ำที่ใสสะอาด ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากสิ่งเจือปน อย่างไรก็ตาม ครีธาเมื่อครีธาเกิดย่อมขมนิวรรณทั้งหลายได้จิตก็ปราศจากนิวรรณผ่องใส ไม่ขุ่นมัว อย่างนั้นเหมือนกัน^{๗๐}

จิตที่ปราศจากนิวรรณมีความผ่องใสเกิดขึ้น เป็นจิตที่มีครีธา ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริงเกิดสัมมาทิฐิขึ้น อย่างที่นางวิสาขาภิคารมาตา ได้มีครีธาเกิดขึ้นในพระรัตนตรัย มีจิตที่ปราศจากนิวรรณมีความผ่องใส เกิดกุศลจิต ทูลขอพร ๘ ประการ^{๗๑} จากพระพุทธเจ้า ด้วยนางเห็นถึงอำนาจประโยชน์และอานิสงส์ของพร ๘ ประการ เมื่อสำเร็จแล้วนางย่อมระลึกถึงบุญกุศลนั้นก็จะเกิดความปลื้มใจ ก็จะทำให้เกิดอิมใจ ทำให้กายสงบมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่นที่จะได้อบรมอินทรีย์^{๗๒} และโพชฌงค์^{๗๓} พระพุทธเจ้าจึงได้อนุญาตพร ๘ ประการแก่นางด้วยพระคาถาว่า

“สตรีใด เมื่อให้ข้าวและน้ำ ก็เบิกบานใจ มีศีล เป็นสาวิกาของพระสุตตรอบงำความตระหนี่ให้ทานซึ่งเป็นหนทางสวรรค์เป็นเครื่องบรรเทาความโศก นำสุขมาให้สตรีนั้นอาศัยหนทางที่ไม่มีมิรุลี ไม่มีกิเลสขวนใจ ย่อมได้กำลังใจและอายุทิพย์เธอผู้ประสงค์บุญมีความสุขมีพละนามัย ย่อมปลื้มใจในชาวสวรรค์ตลอดกาลนาน^{๗๔}

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อมีการทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ หมายถึงจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากนิวรรณมีผลทำให้มนุษย์เกิดสัมมาทิฐิ จะสร้างความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างครีธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ด้วยอาศัยครีธาเป็นเครื่องนำทางให้ตนสามารถบรรลุธรรมในขั้นสูงสุดจนถึงเป้าหมายได้เริ่มจากครีธาทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คิดกระทำกรรมที่เป็นกุศลกรรมเมื่อนั้นทำให้เกิดความปลื้มปิติและอิมเอิบใจ ทำให้กายสงบใจสงบจนเป็นความสุข ไม่มีนิวรรณในจิตเมื่ออบรมอินทรีย์และพละมากขึ้นทำให้เกิดโพชฌงค์อันเป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้เมื่อทำโพชฌงค์ให้สมบูรณ์ดีแล้วสามารถพัฒนาต่อไปให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

บุคคลมีความเชื่อครีธาจึงทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คิดกระทำกุศลกรรมทำให้ตนเกิดความอิมเอิบภายในใจเกิดขึ้น มีจิตสงบกายสงบปราศจากนิวรรณทำให้อินทรีย์และพละเข้มแข็ง เกิดธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือโพชฌงค์และนำสู่เป้าหมาย

๒. ความเชื่อมีลักษณะทำให้เล่นไปด้วยดี หมายถึง เหมือนกับว่าพระโยคาวจรพอเห็นจิตของผู้อื่นพันพิเศษจากกิเลสอาสวะแล้ว ย่อมเล่นไปด้วยดีในพระโสดาปัตติผลบ้าง ในพระ

^{๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๘.

^{๗๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๒/๒๒๑-๒๒๕.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๖-๓๕๗.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๕.

^{๗๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๒/๒๒๑-๒๒๕.

สกทาคามีผลบ้าง ในพระอนาคามีผลบ้าง ในพระอรหัตผลบ้างย่อมทำความเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ตนไม่บรรลุแล้ว เพื่อได้บรรลุธรรมที่ตนยังไม่ได้บรรลุแล้ว เพื่อให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งแล้ว

ดังที่พราหมณ์ชื่อชาณฺโสสนิพุลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม กุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงท่านพระโคตม ท่านพระโคตมทรงเป็นหัวหน้าของกุลบุตรเหล่านั้น เป็นผู้มือุปการะมาก เป็นผู้แนะนำให้ถือตาม ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างท่านพระโคตมหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ข้อนี้เป็นอย่างนั้น... ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างเรา”^{๗๕}

จะเห็นได้ว่า กุลบุตรทั้งหลายได้อาศัยศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาค มีความมั่นใจในพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคว่าเป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงเป้าหมายได้ด้วยศรัทธาความเพียรพยายามของมนุษย์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เป็นลักษณะศรัทธามีความทำให้แล่นไปด้วยดี ปันเครื่องนำพา เป็นแบบอย่างออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะได้เจาะจงเอาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเกิดศรัทธาในพระธรรม เพื่อมุ่งมั่นสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาอันได้แก่นิพพาน อย่างที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงถึงแล้ว

ความสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระพุทธองค์เป็นลักษณะศรัทธามีความทำให้แล่นไปด้วยดี ทำให้บุคคลสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย โดยมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่มีศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาคก่อน คือมีความเชื่อต่อปัญญาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมต่อสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคที่มีความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และสามารถบรรลุธรรมคือมรรคผลนิพพานได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ศรัทธาในพระธรรมของพระพุทธเจ้าว่าเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาปัญญา และนำสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นปฏิเวธ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

บุคคลที่เกิดความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า มีความปรารถนาที่จะประพฤติตามจึงสละเพศฆราวาสเป็นบรรพชิต เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการศึกษาและปฏิบัติตามในพระธรรมของพระพุทธเจ้า ให้เกิดปัญญารู้ยิ่งในสัจจะจนบรรลุเป้าหมาย

พระอภิธรรมกล่าวถึงลักษณะเป็นต้นของศรัทธาคือ

๑. สททหนลกฺขณา สัทธามีความเชื่อใฝ่ในฝ่ายดีเป็นลักษณะโอกปปนลกฺขณา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานั้น มีความปลงใจเชื่อด้วยปัญญาเป็นลักษณะ

๒. ปสาทนรสา มีความเลื่อมใสเป็นกิจ อุปมาเหมือนกันกับแก้วมณีที่ทำให้น้ำใส ฉะนั้นปุขนทนรสา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานั้น มีความแล่นไปเป็นกิจ อุปมาเหมือนเวลาข้ามห้วงน้ำ ฉะนั้น

^{๗๕} มลินท. (ไทย) ๑/๑๑/๓๙.

^{๗๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔/๓๓-๓๔.

๓. อากาสุสยิปจจุปฏฐานา มีความไม่ชุ่มมัวเป็นผลปรากฏศรัทธา พระพุทธเจ้า เป้าหมายคือนิพพาน พระสงฆ์ปัญญา พระธรรมอริมุตติปจจุปฏฐานา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานัน มีความน้อมใจเชื่อ เป็นอาการปรากฏ

๔. สทฺธเยยวตถุปฏฐานา มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ชิตสทฺธมมสฺสวานาทีโส ตาปตติยคปฏฐานา เมืองคแห่งโสดาปัตติมรรค มีการฟังพระสัทธรรมเป็นต้นเป็นเหตุใกล้ชิต^{๗๗}

พระอภิธรรมได้กล่าวถึงความเชื่อในลักษณะที่เป็นเจตสิก^{๗๘} เรียกว่า ความเชื่อเจตสิกเป็นการปรุงแต่งของจิตเมื่อจิตมีการรับรู้อารมณ์ที่มากระทบกับจิต มีลักษณะคือ มีความเชื่อใฝ่ในฝ่ายดีในกุศลธรรม เป็นลักษณะมีความเลื่อมใส เป็นกิจ ไม่มีความชุ่มมัวเป็นผลหก มีวัตถุ(พระรัตนตรัย, กรรม, ผลของกรรม) อันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ เป็นเหตุใกล้

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงลักษณะของความเชื่อไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์ว่า ศรัทธาที่ถูกต้องมีลักษณะของความเชื่อคู่ได้จากจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ วิมุตติ ความหลุดพ้น หรืออย่างที่เรียกปัจจุบันว่าอิสรภาพ และไม่ต้องขึ้นต่อองค์พระศาสดา ปัจจัยที่ส่งทอดไปจนถึง วิมุตติ เป็นจุดหมายบังคับ ให้ต้องมีปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายก็ด้วยอาศัย

ในกระบวนการของการเข้าถึงความจริง ศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นนำเข้าสู่ปัญญา แล้วปัญญาก็เป็นตัวนำไปสู่วิมุตติ ปัจจัยสัมพันธ์อันนี้เป็นตัวกำหนดลักษณะของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เพราะทั้งสามอย่างนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ในแง่ของบุคคลทั่วไปที่ต้องอาศัยศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้น เพื่อให้ถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธากับปัญญาจึงจะมุ่งสู่เป้าหมายความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธา จึงมีลักษณะเป็นสื่อเข้าสู่ปัญญาและพ่วงมากับความเป็นอิสระ

๒.๕ ประเภทของความเชื่อ

ความเชื่อศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องแล้วยังถือว่าเป็นหลักการที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมายชีวิตที่แท้จริง และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด ที่มุ่งให้มนุษย์หลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์คือถึงซึ่งนิพพานและมีอิสระ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงศรัทธามีอยู่ ๔ ประเภท คือ

^{๗๗}พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒ โภคิกขุ), **ปรมัตถธรรม ๔ (จิต เจตสิก รูป นิพพาน)**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๖.

^{๗๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

๒.๕.๑. กัมมัสัทธา

ความเชื่อเรื่องกรรม, ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม, ความเชื่อว่าการกรรมมีอยู่จริง คือ ความเชื่อว่าจะทำอะไรโดยเจตนา คือจงใจทำทั้งรู้ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความดีความชั่วขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการสำเร็จได้ด้วย การกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนอรรคคอยในโชคชะตา^{๗๙} ดังพุทธภาษิตว่า

“คนทำกรรมใดไว้ย่อมเห็นกรรมในตนคนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่วคนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น”

กรรม หมายถึงการกระทำ หมายถึงเจตนา หรือเจตนาที่ตนเองเป็นกรรม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว^{๘๐} บุคคลเชื่อกรรมก็ได้ชื่อว่าเชื่อกฎแห่งกรรม ดังในพุทธภาษิตที่ได้ยกมากล่าวอ้างนี้ จะเห็นได้ว่า กรรมที่บุคคลใดได้กระทำไปแล้วไม่ว่าดีหรือชั่ว หากมีเจตนาเป็นตัวประกอบในการกระทำแล้ว ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีสูญเปล่า และผู้รับผลกรรมก็คือตัวผู้กระทำกรรมนั้นๆ นั่นเอง บุคคลมีเจตนาที่ดีประกอบกรรมดีผลกรรมนั้นก็จะเป็นผลที่ดี

ดังที่อุบาสกสาวกอนาถบิณฑิกคหบดีได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในการยินดีถวายทาน^{๘๑} ก็เพราะการทำทานของอนาถบิณฑิกคหบดีต่อพระพุทธเจ้าและสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า พร้อมบริบูรณ์ใสดาดำ มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้จะตรัสรู้ในภายหน้าอย่างแน่นอน ด้วยการพิจารณาธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้ว^{๘๒} อันเป็นไปตามกฎแห่งกรรมดีที่ได้ทำ

ส่วนกฎแห่งกรรมชั่วนั้นเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับกรรมดี มีผลเป็นทุกข์และมีทุกติเป็นที่ไปเมื่อสิ้นชีวิต เมื่อใดที่ภัยเวร ๕ ประการ(บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ บุคคลผู้ลักทรัพย์ ฯลฯ บุคคลผู้ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ บุคคลผู้พูดเท็จ ฯลฯ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัย ฯลฯ) นี้ของบุคคลสงบแล้ว เมื่อนั้น บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมที่เป็นองค์แห่งโสดาปัตติผล ๔ ประการ (ผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ฯลฯ ในพระธรรม ฯลฯ ในพระสงฆ์ ฯลฯ ผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะปรารธนา ฯลฯ) และความถูกต้องชอบธรรม (ถวายธรรม) อันประเสริฐ^{๘๓} ที่บุคคลนั้นเห็นดีแล้ว ทางตลอดดีแล้วด้วยปัญญา บุคคลนั้นหวังอยู่สามารถที่จะพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่าเป็นผู้ไม่ไปเกิดในนรก ไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ไม่ไปเกิดเป็นเปรตวิสัย ไม่ไปเกิดในภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ ไม่มีทุกติ ไม่มีสภาพตกต่ำ เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้จะตรัสรู้ในภายหน้าอย่างแน่นอน^{๘๔}

^{๗๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๐.

^{๘๐} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

^{๘๑} พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๔.

^{๘๒} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๙/๓๑.

^{๘๓} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑/๘๓.

^{๘๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑-๔๒/๘๓-๘๘.

แต่หากกรรมที่กระทำเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับสิ่งที่ได้กล่าวมานี้ แน่แน่นอนว่าบุคคลสามารถที่จะพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้เลยว่า เป็นผู้มีนรกเป็นที่ไป มีกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ไปเกิดเป็นเปรตวิสัย ไปเกิดในภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ มีทุกคติ มีอันต้องตกต่ำเป็นธรรมดา และเป็นผู้ไม่มีความสามารถที่จะตรัสรู้ได้อย่างแน่นอน

ความสำคัญกัมมสัทธาต่อเป้าหมาย จากพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว” กัมมสัทธาหรือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยเจตนา คือจงใจทำทั้งรู้ย่อมเป็นกรรม กัมมสัทธามีความสำคัญต่อเป้าหมาย คือ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายขั้นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความเชื่อของกรรมดีละกรรมชั่วจึงจะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์กล่าวคือ เมื่อใดที่จิตมนุษย์เป็นกุศลย่อมคิดที่จะทำกรรมดีด้วยเจตนา ผลของการกระทำก็จะทำให้เกิดความดี และเกิดความสุขตามมา จะมุ่งพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา คือ นิพพานดังตัวอย่างที่พระนางมหาปชาบดีโคตมี^{๘๕} ทรงเกิดพระทัยเพื่อถวายผ้าไหมคู่หนึ่งแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงอนุเคราะห์พระมารดา ทรงมีพระดำรัสว่า

“พระนางมหาปชาบดีนี้เกิดเจตนา ๓ ประการ คือ ปุพพเจตนา สันนิฏฐापกเจตนาอปราปรเจตนา เพราะปรารถนา เจตนาเหล่านั้นของพระนาง จงเกิดขึ้นปรารถนาแม้ภิกษุสงฆ์เกิด เมื่อเป็นเช่นนี้ เจตนา ๖ ประการของพระนางก็จะรวมเป็นอันเดียวกันเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน”^{๘๖}

พระอานนที่ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระนางทรงอาศัยพระองค์แล้ว จึงได้ขอถึงซึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ทรงเป็น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์การลักทรัพย์การประพฤติกผิดในกาม การพูดเท็จ การเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงทรงมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์มีศีลที่พระอริยะยินดี ทรงอาศัยพระพุทธเจ้าแล้วจึงเป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๘๗}

พระผู้มีพระภาค อธิบายถึงเหตุพร้อมอานิสงส์แห่งทักษิณาทานว่า ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ขอมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสเชื่อกรรมและผลของกรรมอันยิ่งใหญ่จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะทานของผู้ที่นั่นนั่นแหละว่า เลิศกว่าสิ่งของทั้งหลาย^{๘๘} เมื่อเกิดความเบาใจและน้อมใจยินดีในการทักษิณาสงฆ์ข้อนี้ นั้น จะเห็นถึงความสำคัญของกัมมสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่เกิดขึ้นคือ เมื่อเข้าใจและเชื่อในกรรมดีว่าย่อมได้รับผลดีตอบแทน บุคคลย่อมยินดีในการทำดี แล้วอาศัยกัมมสัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดความเลื่อมใสยึดมั่นในพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีศีลเป็นเครื่องรักษาตนให้เป็นปกติ พัฒนาตนจนเกิดปัญญาและปัญญาที่เกิดขึ้น

^{๘๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖/๔๒๔-๔๒๕.

^{๘๖}พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๘๗}ม.อ. (ไทย) ๑๔/ ๓๗๖/๔๒๔-๔๒๕.

^{๘๘}ม.อ. (ไทย) ๑๔/ ๓๘๒/๔๑๗-๔๑๘.

แล้วจะทำหน้าที่ต่อจากศรัทธา เป็นตัวนำส่งต่อให้บุคคลเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างนี้

ดังนั้น กัมมสังฆาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่มีความสำคัญต่อเป้าหมาย คือเป็นเหตุทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับเป้าหมาย ที่มีกัมมสังฆาเป็นปัจจัยเกื้อกูลเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์เพราะบุคคลเชื่อในการกระทำที่มีผลแห่งการกระทำว่าหากบุคคลคิดทำในความดีอันเป็นกุศลกรรม ผลที่ได้ก็น่าย่อมเป็นกุศล มีผลนำสู่สุคติ ทั้งต่อโลกนี้และโลกหน้า หากกรรมที่ทำนั้นเป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อเป้าหมายคือนิพพาน ผลที่ได้นั้นก็คือเป้าหมายเช่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ของกัมมสังฆาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

บุคคลที่เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม ที่ว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อมีความเข้าใจจึงเกิดศรัทธาต่อพระรัตนตรัยเพื่อยึดมั่นถือมั่นเป็นสรณะ ประพฤติตนเป็นผู้มีศีลเป็นเครื่องระวังรักษาตน ให้ตนบริสุทธิ์จากอกุศลและกิเลสที่ทำให้ตนเศร้าหมอง เกิดปัญญาด้วยรู้เห็นตามความเป็นจริงในอริยสัจ ทำให้สืบต่อในการบรรลุเป้าหมายคือนิพพาน

๒.๕.๒. วิปากสังฆา

เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว^{๕๙} พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“คนทำบาป ถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากบาปกรรมถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากบาปกรรมเพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่คนทำบาปยืนอยู่แล้ว จะพ้นจากบาปกรรมได้”^{๖๐}

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้อีกว่า “สัตว์พวกหนึ่ง ย่อมเกิดในครรภ์พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์ส่วนผู้ที่ไม่มื่อสวะย่อมนิพพาน”^{๖๑}

จะเห็นได้ว่า ผลดีผลกรรมที่ยังไม่ส่งผล บุคคลมักมีความเห็นผิดว่า ทำดีแล้วไม่ได้ดี หรือทำชั่วทำไม่ได้ดี ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความจริง จึงทำให้บุคคลทำกรรมชั่วบ้างดีบ้าง ในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ถูกต้องเพราะใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมดี ส่วนในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ผิดเพราะไม่ได้ใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมชั่ว เมื่อตายไปผลของกรรมนั้นทำให้ไปเกิดในนรก ส่วนผู้ที่ทำกรรมดีนั้นได้ไปเกิดในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มื่อสวะแล้วนั้นจะเป็นผู้หลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏสงสาร มีนิพพานเป็นที่ไป

ดังที่พระเวททัตถูกอสังฆธรรม ๓ ประการ มีความปรารถนาชั่ว ความมีมิตรชั่วบรรลุลุณวิเศษขั้นต่ำ ครอบงำจิตใจ ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วนานาน แก้ไขไม่ได้ก็เพราะประทุษร้ายเบียดเบียนพระพุทธเจ้า^{๖๒} ทำสงฆ์ให้แตกกัน^{๖๓} ก็เป็นผลแห่งกรรมชั่วของพระเวททัต

^{๕๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๐.

^{๖๐}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๗/๗๑.

^{๖๑}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๖/๗๐.

ความสำคัญวิปากสหธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ความเชื่อผลของกรรม มีความสำคัญต่อเป้าหมาย ดังที่ว่าพวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์และสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวิปากสหธากับเป้าหมายได้คือในด้านที่เป็นผลช่วยยอมมาจากการทำกรรมชั่วเท่านั้น และไม่เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากวัฏฏะได้และต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในอบายภูมิอีก โอกาสที่จะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์และบรรลุดุธรรมถึงเป้าหมายนั้นไม่มี แต่เมื่อใดที่เชื่อผลดีต้องเกิดจากการทำดี บุคคลจะเกิดศรัทธาเพราะมีความเชื่อมั่นว่าต้องนำสุขมาให้ทั้งยังสามารถพัฒนาตนให้บรรลุดุธรรมได้ตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุดคือนิพพาน

พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องความเป็นพราหมณ์ของบุคคลว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมอันประเสริฐนี้ คือ ตบะ พรหมจรรย์สัญญาะ ทมะ กรรมอันประเสริฐนี้ นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้^{๙๔} นิพพานคือเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา อันเป็นผลที่เกิดจากการประพฤติพรหมจรรย์ของบุคคล เมื่อบุคคลศรัทธาผลคือนิพพาน จึงกระทำการที่เป็นไปเพื่อนิพพานดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการอยู่อย่างผาสุกของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาว่า

“ภิกษุภิกษุณีชื่อนี้มรณภาพแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า ท่านรูปนั้นดำรงอยู่ในอรหัตตผล เพราะได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีศีล...มีธรรม^{๙๕} ...มีปัญญา...มีวิหารธรรมอย่างนี้ ท่านรูปนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ท่านรูปนั้นเป็นโอบปาติกะ^{๙๖} ... ท่านรูปนั้นเป็นสกทาคามี... ท่านรูปนั้นเป็นโสดาบัน... เพราะได้เห็นเอง หรือได้ฟังมาว่า ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีศีล... มีธรรม... มีปัญญา... มีวิหารธรรม... เป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ภิกษุภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญาของท่านรูปนั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา”

อุบาสกอุบาสิกาในศาสนานี้ ได้ฟังว่า อุบาสกอุบาสิกาชื่อนี้ตายแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า ท่านผู้นั้นเป็นโอบปาติกะ... ท่านผู้นั้นเป็นสกทาคามี ... ท่านผู้นั้นเป็นโสดาบัน... เพราะได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีศีล...มีธรรม...มีปัญญา... มีวิหารธรรม... เป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ อุบาสกอุบาสิกาชื่อนี้เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญาของท่านผู้นั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา^{๙๗}

ตามที่พระผู้มีพระภาคได้พยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้วในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อนั้นเกิดในภพโน้น สาวกชื่อนั้นเกิดในภพโน้น ด้วยความประสงค์ว่า คนจะได้รู้จักพระพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ก็ไม่ใช่เพราะผู้ที่มีศรัทธา มีความยินดีปราโมทย์มากก็มีอยู่เมื่อบุคคลได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว ก็จะเกิดการน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา เมื่อเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลผู้มีศรัทธานั้นตลอดไปสิ้นกาลนาน

^{๙๒} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๔๕๘-๔๖๐.

^{๙๓} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๔๐๙/๔๔๑-๔๔๓.

^{๙๔} พุ. พุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๑/๖๕๔.

^{๙๕} ม. ม. อ. (บาลี) ๒/๑๖๙/๑๓๕.

^{๙๖} ที. สี. อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙.

^{๙๗} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๑๖๙-๑๗๒/๑๙๐-๑๙๔.

จะเห็นได้ว่า วิปាកสหัตถามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายคือ เป็นจุดเริ่มต้น เป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ให้ถึงเป้าหมาย การสร้างความสัมพันธ์ของวิปាកสหัตถากับเป้าหมาย เกิดจากความเชื่อผลของกรรมดี ศรัทธาเป็นพื้นฐานของโศดาปัตติมรรค การเป็นโศดาบัน เพราะทำการละสังโยชน์๓ ประการให้สิ้นไป เป็นสกทาคามี เพราะสังโยชน์๓ ประการให้สิ้นไป และเพราะ รากะ โทสะ โมหะ เบาบาง เป็นอนาคามี เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์๕ ประการสิ้นไป ดำรงอยู่ในอรหัตตผล เพราะละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ^{๘๘} เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นความเชื่อในผลดีที่เกิดจากการกระทำดี

เมื่อบุคคลมีความเข้าใจดีแล้วด้วยความศรัทธา ที่มีปัญญาเป็นเครื่องประกอบในการตัดสินใจ ทำให้บุคคลกระทำกรรมดีเพื่อให้ได้รับผลดี เมื่อบุคคลปรารถนาในนิพพานอันเป็นผลของการทำกรรมดีที่สุดในทางพระพุทธศาสนา บุคคลจะต้องกระทำกรรมที่เป็นไปเพื่อนิพพานคือมรรค ๘ เท่านั้น จึงจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ให้ถึงเป้าหมายได้แต่หากบุคคลกระทำกรรมชั่ว ผลที่ได้นั้นไม่ใช่นิพพานอันเป็นเป้าหมาย แต่จะเป็นผลของกรรมชั่วคือทุกติเป็นผลตอบแทน บุคคลเกิดวิปាកสหัตถาดี มีจิตศรัทธาพระรัตนตรัย สมบูรณ์ด้วยไตรสิกขาพัฒนาตนจนถึงเป้าหมายสูงสุด

ความเชื่อในผลกรรมที่ว่า ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะมีความเชื่อเช่นนี้ทำให้บุคคลเกิดศรัทธาในพระรัตนตรัย ยึดเป็นสรณะให้เกิดขึ้นในตน อาศัยการปฏิบัติตนด้วยไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) จนทำให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาด้วยตนเอง ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

๒.๕.๓. กัมมัสสกตาสัทธา

ความเชื่อที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน^{๘๙} ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า

“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาทมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยกรรมย่อจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๙๐}

จะเห็นได้ว่า กรรม เป็นเครื่องกำหนด หรือเครื่องนำพาการเป็นไปของบุคคลตามกรรมที่ตนกระทำไว้แล้ว หมายความว่า เมื่อบุคคลทำกรรมอะไรไว้กรรมนั้นจะทำให้บุคคลเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำทั้งที่ยังมีชีวิต และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วกรรมนั้นก็ยังคงส่งผลต่อการนำเกิดในภพภูมิใหม่ด้วยเช่นกัน แต่จะเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำเมื่อยังมีชีวิตด้วย

กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเป็น เทวดา มาร พรหม มนุษย์หรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉานนรก เปรต อสุรกาย กรรมยังเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดี ต่างกัน บุคคลกระทำกรรมใดไม่ว่าดีหรือเลว กรรมนั้นเมื่อเป็นผลแล้ว จะเป็นของใครอื่นไม่ได้นอกจากของผู้ที่กระทำเท่านั้น และยังติด

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๔๐.

^{๙๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

ตัวของบุคคลไปทุกที่ ไม่สามารถที่จะส่งมอบหรือยกให้เป็นของคนอื่นได้เพราะเป็นสมบัติติดตัว
ของเฉพาะบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำการนั้นไว้

ดังที่พระสารีบุตรได้ธรรมจักขุ อันปราศจากฐลี ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้น ก็เพราะได้ฟังธรรม
ปริยายจากพระอัสสชิ^{๑๐๑} เพราะผลกรรมที่เกิดจากการฟังธรรม จึงทำให้พระสารีบุตรเกิดปัญญา
บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๐๒} และเมื่อบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า บรรลุพระอรหัตตผลถึงที่สุดแห่ง
พระสาวกบารมีญาณตามที่ตั้งความปรารถนาไว้^{๑๐๓} ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามาก^{๑๐๔} เพราะมี
ปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากย่อมนำไปสู่ความมีปัญญามาก^{๑๐๕} ทั้งในอดีตชาติพระสารีบุตรก็
ได้สั่งสมบารมีในสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอโนมทัสสี ครั้นนั้นพระสารีบุตรเกิดเป็นดาบสสุรจุ
ด้วยกรรมที่ได้ทำบุญอุทิศการแต่พระศาสดาพระนามว่าอโนมทัสสี สำเร็จบารมีในจำนวนคุณทั้งสิ้น
ชื่อว่าเป็นกรรมที่ทำไว้ดีแล้ว กรรมที่พระสารีบุตรได้ทำไว้ในกาลที่จะกำหนดจำนวนไม่ได้ได้แสดงผล
แล้วในอรรถภาพสุดท้ายของพระสารีบุตร^{๑๐๖}

ทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ที่พระสารีบุตรได้กระทำ ล้วนมีผลต่อเนื่อง ส่งต่อและม
ความสัมพันธ์กันระหว่างภพใหม่กับภพเก่า จึงทำให้พระสารีบุตรได้มาบรรลุปัจจุบันเป็นพระอรหันต์ในภพ
ปัจจุบัน อันหมายถึงบุคคลมีกรรมนำเกิดและมีกรรมเป็นทนายาติเป็นเผ่าพันธุ์จึงเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมี
กรรมเป็นของตน สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วนั้นความสำคัญก็มีสสกตาสัทธาในฐานะเป็น
ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายความเชื่อที่ว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของของกรรม จะต้องรับผิดชอบ
รับผลเป็นไปตามกรรมของตน กรรมจำแนกบุคคลว่าดีหรือเลว สุขมาณพโตทยบุตร ได้ถามพระผู้
มีพระภาคถึงเหตุที่เป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี คือ มนุษย์ทั้งหลายมี
อายุสั้นบ้างยืนบ้าง มีโรคมากบ้างน้อยบ้าง มีผิวพรรณทรามบ้างดีบ้าง มีอำนาจน้อยบ้างมากบ้าง มี
โภคะน้อยบ้างมากบ้าง เกิดในตระกูลต่ำบ้างสูงบ้าง มีปัญญาน้อยบ้างมากบ้างพระผู้มีพระภาคตรัส
ตอบว่า

“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทนายาติ มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยกรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ว่า
จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม ถ้าเป็นผู้ฆ่าสัตว์เพราะกรรมนั้น หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย
ทุกคติ วินิบาต นรก^{๑๐๗} ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นคนมีอายุสั้น นี่เป็นปฏิบัติ(ข้อปฏิบัติ) ที่เป็นไป
เพื่อความมีอายุสั้น ฯลฯ ถ้าเป็นผู้เข้าไปหาสมณะ หรือพราหมณ์แล้วสอบถาม ฯลฯ จึงไปเกิดในสุคติ

^{๑๐๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒-๗๔.

^{๑๐๒}ช.อุป. (ไทย) ๓๒/๒๘๗/๔๖.

^{๑๐๓}สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๖๒/๒๗๗.

^{๑๐๔}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๙/๒๕.

^{๑๐๕}ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๗/๓๕๖-๓๕๗.

^{๑๐๖}ช.อุป. (ไทย) ๓๒/๑๗๑-๒๗๔/๓๐-๔๔.

^{๑๐๗}ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

โลกสวรรค์... จะเป็นผู้มีปัญหามาก”^{๑๐๘} รวมความว่า ข้อปฏิบัติเพื่ออะไร ย่อมนำไปสู่ความเป็น
 อย่างนั้น สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
 มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้^{๑๐๙}

จะเห็นได้ว่า การกระทำที่บุคคลได้กระทำแล้วด้วยเจตนาใด ไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ล้วน
 แล้วแต่เป็นเหตุปัจจัยและส่งผลให้บุคคลผู้กระทำต้องเป็นไปตามกรรมนั้น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการ
 เป็นอยู่ในภพปัจจุบันที่ยังมีชีวิตอยู่และภพหลังจากตายไปแล้ว รวมไปถึงการนำไปเกิดในภพใหม่

ดังนั้น กัมมัสสกตาสัทธามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ
 เป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อการเข้าถึงเป้าหมาย จากข้อมูลที่น่ามากล่าวอ้าง การกระทำ
 ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อควมมีปัญหา มากจึงจะมีผลสัมพันธ์กับเป้าหมายเพราะบุคคลกระทำความผิดให้
 เกิดปัญหา ด้วยเป็นผู้ที่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นผู้รู้และมีปัญหา แล้วสอบถามถึงเรื่องว่า
 อะไรเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล อะไรมีโทษหรือไม่มีโทษอะไรควรเสพหรือไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ทำ
 แล้วจึงจะไม่ให้เป็นทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ทำแล้วเป็นไปเพื่อความสุขตลอดกาลนาน
 หากเสียชีวิตจะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ จะเป็นผู้มีปัญหา
 มากก็ด้วยปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญหา มากนี้ เมื่อบุคคลมีความปรารถนาที่จะเข้าถึงเป้าหมาย
 ปัญหาที่บุคคลได้กระทำอย่างสมบูรณ์แล้ว จะเป็นตัวทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายต่อไป

เมื่อบุคคลเกิดกัมมัสสกตาสัทธา และอาศัยกัมมัสสกตาสัทธาเป็นพื้นฐานสร้างศรัทธาต่อพระ
 รัตนตรัย พัฒนาตนเป็นผู้มีศีลให้บริสุทธิ์ ด้วยการเว้นขาดจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ สร้างกุศลกรรมบถ
 ๑๐^{๑๑๐} เจริญภาวนาจนเกิดปัญญา เป็นสัมมาทิฏฐิ และปัญญานี้จะส่งต่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในทาง
 พระพุทธศาสนา กัมมัสสกตาสัทธา จึงมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมาย

จะเห็นได้ว่า กัมมัสัทธา วิปากสัทธากัมมัสสกตาสัทธา ในชั้นอรรถกถาเป็นศัพท์ที่ผูกขึ้น โดย
 ถูตามหลักคำสอนเกี่ยวกับกรรมซึ่งโดยมากมาในเรื่องทิฏฐิ คือมิจฉาทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิ^{๑๑๑} เมื่อ
 พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของแต่ละข้อจะมีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อวิเคราะห์ถึง
 จุดเริ่มต้นไม่ว่าจะเป็นกัมมัสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ล้วนแต่เป็นเรื่องของกรรมและผลของ
 กรรม เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ของศรัทธาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของกรรมในฐานะเป็นปัจจัย
 เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายแล้ว สามารถที่จะเริ่มต้นด้วยคำเดียวกันว่ากรรมได้แต่ต้องเป็นกรรม
 ฝ่ายดีเท่านั้น เพราะทั้งสามก็คือกรรมและผลของกรรม

กรรมสัทธา จึงหมายถึงความเชื่อเรื่องกรรม คือความเชื่อเรื่องการกระทำ ความเชื่อเรื่องผล
 ของกรรม ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ความเชื่อในกรรมนี้ เป็นกรรมที่มีความมุ่งมั่นสู่

^{๑๐๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๖/๓๔๙-๓๕๔.

^{๑๐๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๗/๓๕๖.

^{๑๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๖.

เป้าหมาย ทำให้เกิดศรัทธาต่อพระรัตนตรัยเป็นสรณะรักษาตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส ตัณหา ราคะ ด้วยศีล มีปัญญารู้เห็นในอริยสัจ ๔ ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายในที่สุดคือ นิพพาน

๒.๕.๔. ตถาคตโพธิสัทธา

เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง^{๑๒} ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสตรนสูตรไว้ว่า

บุคคลเหล่าใด ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบตนไว้ดี มีใจมั่นคงหมดความห่วงใย บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุอรหัตตผล หยั่งถึงอมตนิพพาน รักรสความดับสนิทแบบได้เปล่า นี้เป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี^{๑๓}

บุคคลผู้เป็นพระพุทธบริษัท ล้วนมีความเชื่อมั่นในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคว่าเป็น^{๑๔}

บุคคลที่ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้วได้เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน แต่การกระทำเช่นนั้นไม่ใช่จะทำกันได้อย่างง่ายดาย ทำให้บางคนยินดีพอใจที่จะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ละทิ้งสมทรัพย์และเครือญาติทั้งหลาย เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน อาศัยความยึดมั่นในตถาคตโพธิสัทธาเป็นสรณะสำหรับตนพร้อมกับน้อมนำพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้แล้วมาปฏิบัติตาม ในกลุ่มของผู้ออกบวชเป็นบรรพชิต ได้ถือเอาแบบอย่างของพระผู้มีพระภาคแล้ว สามารถที่จะบรรลุอรหัตต์และเข้าถึงนิพพานได้ตามอย่างพระผู้มีพระภาค ดังที่มีพระอรหันตสาวกสาวิกาจำนวนมาก และได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคให้เป็นเลิศในแต่ละด้านต่างกัน รวมไปถึงคุณุหัตถ์ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา^{๑๕} ที่พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงรับรองในการบรรลุธรรมและเป็นผู้เลิศในด้านต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

ในการประพฤติปฏิบัติของคฤหัสถ์พระผู้มีพระภาคได้มีหลักธรรม และการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักของธรรมที่เหมาะสมอย่างคฤหัสถ์ดังเช่นเรื่องของผู้ชดสน ณ พระเวฬุวันสถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ณ ที่นั่น พระผู้มีพระภาคได้ตรัส เรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเรื่องเคยมีมาแล้ว ในกรุงราชคฤห์นี้เอง ได้มีบุรุษคนหนึ่ง เป็นคนชดสนเป็นคนกำพร้า เป็นคนยากไร้แต่เขายึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาในธรรมวินัยที่เราประกาศแล้ว หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์คือ ความเป็นสหายของเทพชั้นดาวดึงส์เทพบุตรองค์นั้น

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๐.

^{๑๓} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๑๑.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๐/๔๔๖.

^{๑๕} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๖๗/๒๕-๓๓.

รุ่งเรืองกว่าเทพเหล่าอื่นด้วยรัศมี และยศพวกเทพชั้นดาวดึงส์พากัน กล่าวโทษ ตีเตียน ท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งกับเทพชั้นดาวดึงส์ว่าท่านผู้นิรทุกข์ท่านทั้งหลาย อย่าได้กล่าวโทษต่อเทพบุตรนี้เลย เพราะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั้น เขาได้ยึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ได้ตรัสคาถาว่า ผู้ใดมีศรัทธาในพระตถาคตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว มีศีลงามเป็นศีลที่พระอริยะชอบใจและสรรเสริญ มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์และมีความเห็นตรง บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า เพราะฉะนั้นบุคคลผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธาศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม”^{๑๑๖}

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีตถาคตโพธิสัทธา จึงเปรียบได้ว่ามีสิ่งประเสริฐสุดสำหรับชีวิต เพราะอาศัยตถาคตโพธิสัทธาเป็นสิ่งที่นำพาชีวิตของบุคคลให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล เลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และเห็นสัจจธรรม ๔ ประการ(ทุกขสมุทัย นิโรธมรรค)^{๑๑๗} ตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนไว้ดีแล้วปฏิบัติยึดมั่นตามอย่างมั่นคงสม่ำเสมอ ไม่มีความกังวลใจว่าตนจะมีหรือจน ไม่คำนึงว่าตนจะอยู่ในสถานะบรรพชิตหรือคฤหัสถ์มีความมุ่งมั่นที่จะกระทำความบริสุทธิ์ ให้เต็มกำลังความสามารถของตน เพื่อทำให้เกิดการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง จนสามารถที่จะบรรลุธรรมตั้งแต่โสดาบันไปจนถึงอรหันต์และนิพพานได้ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ถึงแม้ว่ายังไม่สามารถบรรลุธรรมในภพมนุษย์ได้เมื่อเสียชีวิตก็มีภพใหม่อยู่อย่างไม่ขัดสน หากมีตถาคตโพธิสัทธาอย่างมั่นคงไม่หวั่นไหวสิ้นคลอน การมีชีวิตก็เจริญรุ่งเรือง และการจากไปล้วนแล้วแต่เป็นไปด้วยดีในสุคติสวรรค์และประเสริฐเมื่อได้มีโอกาสกลับมาเป็นมนุษย์อีก แต่ถ้าสิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายก็ได้นิพพานเป็นที่สุด

ความสำคัญของตถาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายพุทธบริษัท ๔ ได้อาศัยตถาคตโพธิสัทธา คือเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต เป็นแนวทางเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติตน เพื่อการบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดศรัทธาก็ขอบวช บางท่านก็ขอเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาด้วยการถึงพระรัตนตรัย^{๑๑๘} เป็นสรณะ เพื่อปฏิบัติตนให้ได้ถึงที่สุดแห่งการบรรลุธรรมคือนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา และไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์หากฝ่ายใดถ้าประพฤติปฏิบัติชอบก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้เช่นกัน แต่หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถ้าประพฤติปฏิบัติผิด ก็ต้องถูกตำหนิและไม่สามารถพ้นทุกข์ได้เช่นกัน^{๑๑๙}

ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนว่า ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลาย จงเจียโฮตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอัน

^{๑๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๐/๓๘๐-๓๘๑.

^{๑๑๗} อ.จ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๕๒/๓๔๙.

^{๑๑๘} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑.

^{๑๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๓/๕๘๔.

เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้

ภิกษุปัญจวัคค์ได้เชื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตั้งจิตในการฟังเพื่อรู้อย่าง เมื่อทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีชีวิตเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหา นิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพาน ที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ฯลฯ ภิกษุปัญจวัคค์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะ(การหยั่งรู้) ขึ้นมาว่า“วิมุตติของพวกเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป”^{๑๒๐}

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของตถาคตโพธิศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายดังนี้ คือ เมื่อปัญจวัคค์ยอมที่จะฟังคำสอนของพระผู้มีพระภาค เพราะเกิดศรัทธาต่อตัวของพระผู้มีพระภาค ดังนั้นเมื่อได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟังมาก่อน ที่กล่าวโดยพระพุทธเจ้าแล้วไซโยนิโสมนสิการเข้าพิจารณา ในพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคสั่งสอน ทำให้เหล่าปัญจวัคค์เกิดความเชื่อพระปัญญาของพระผู้มีพระภาค ในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่าภิกษุปัญจวัคค์ได้บรรลุธรรมตามลำดับ ได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรมหยั่งลงสู่ธรรม ชำความสงสัย ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วก็ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นดังนั้น ตถาคตโพธิศรัทธาจึงมีความสำคัญขั้นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย อย่างที่ปัญจวัคค์ได้ใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาให้กับตนเอง เมื่อปัญญาสมบูรณ์อย่างที่สุด ปัญญานั้นได้ส่งต่อไปยังเป้าหมายซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยตถาคตโพธิศรัทธาก่อนเป็นเบื้องต้น ถ้าไม่มีพื้นฐานนี้ อย่างอื่นเช่นปัญญาก็ไม่เกิด ถึงแม้ว่าต้องละทิ้งศรัทธานี้ก็ตาม แต่ก็นับว่าศรัทธานี้มีความสำคัญมาก

ตถาคตโพธิศรัทธาที่เกิดในพุทธบริษัท ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ศรัทธาที่มีกำลังแรงกล้า ทำให้ถือเอาแบบอย่างของพระผู้มีพระภาค เพื่อนำมาปฏิบัติตนให้ถึงความหลุดพ้น เหมือนกับบุคคลต้นแบบที่ทรงประเสริฐที่สุด ศึกษาและปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสอนด้วยไตรสิกขา ซึ่งจะมีความแตกต่างกันของธรรมหมวดนี้คือ สำหรับบรรพชิตแล้วจะอาศัยศีลเป็นจุดเริ่มต้นก่อน จึงสร้างสมาธิให้เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดเป็นปัญญา และพัฒนาต่อไปถึงเป้าหมาย ส่วนของคฤหัสถ์นั้นจะเริ่มจากทานก่อน เพราะเมื่อจิตที่ไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ ว่าเป็นของของตน สามารถละสิ่งของนั้นให้กับบุคคลอื่นได้ด้วยการทำทาน ทำให้จิตใจสงบระงับกุศลสร้างกุศลด้วยศีล จนเกิดปัญญาให้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงและพัฒนาสู่เป้าหมาย คือ นิพพาน

^{๑๒๐} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๓๑๑-๓๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑.

๒.๖ คุณค่าและประโยชน์ของความเชื่อ

ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง ในการพัฒนามนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากปุถุชนจนกลายเป็นอารยะชนชั้นสูงสุดได้และสามารถหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏะทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ในที่นี้คือนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คุณค่าและประโยชน์ของความเชื่อในการพัฒนามนุษย์สามารถแบ่งตามฐานะได้ ๔ อย่าง คือ

๒.๖.๑ ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้ริยทรัพย์

อริยทรัพย์หมายถึงเป็นทรัพย์อันประเสริฐมีอยู่ ๗ ประการ สัทธาธนัง สีลธนัง หิริธนัง โอตตปฺปณัง สุตธนัง จาคธนัง ปัญฺญาธนัง^{๑๒๑} มีอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้ไม่อ้างว้างยากจน และเป็นทุนทรัพย์ได้ดี^{๑๒๒} และทำให้เป็นคนประเสริฐอย่างแท้จริง^{๑๒๓}

คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการได้อริยทรัพย์ว่าเกิดจาศรัทธา เพราะศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้^{๑๒๔} สัทธาธนัง หมายถึง ผู้เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต^{๑๒๕} ที่เกิดขึ้นแล้วในบุคคล นับได้ว่าเป็นทรัพย์ที่มีค่ามากสำหรับบุคคล ทำให้บุคคลมีความปรารถนาในแบบอย่างแห่งความหลุดพ้น ที่พระผู้มีพระภาคได้กระทำให้เห็นแล้ว ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วในพระตถาคต เป็นเหตุให้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ฯ เป็นผู้เว้นขาด จากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท หมายถึงมีศีลคือทรัพย์

ศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ทำให้บุคคลเกิดความละอาย สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริตมนโทุจริต และต่อการประกอบบาปอกุศลธรรมทั้ง เป็นผู้ได้อริยทรัพย์คือหิริโอตตปปะ ทำให้บุคคลมุ่งที่จะเป็นผู้มีพหูสูต ทรงสุตะคือรู้คำของพระศาสดามิองค์^{๑๒๖} สัมสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้นคือศีล มีความงามในท่ามกลางคืออริยมรรค และมีความงามในที่สุดคือนิพพาน^{๑๒๗} จึงประกาศพรหมจรรย์ด้วยความประพตติประเสริฐ ๑๐ ประการ มีทาน การชวนชวยช่วยเหลือผู้อื่น มีศีล ๕ ประพตติพรหมจรรย์อย่างไม่มีขอบเขต ไม่เสพเมถุน ยินดีเฉพาะคุ้มครองของตน มีความเพียร ประพตติอุโบสถและทางอันประเสริฐ ในพระพุทธศาสนา^{๑๒๘} พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ

^{๑๒๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐.

^{๑๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๔.

^{๑๒๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑๖.

^{๑๒๔}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๒๕}อง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖/๙-๑๒.

^{๑๒๖}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๙-๑๑, อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๗๓/๑๒๓.

^{๑๒๗}ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๙.

^{๑๒๘}ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๖๐-๑๖๒.

บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างครบถ้วน จดจำไว้ได้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทมิฬคือรู้แจ้งธรรมโดยผล และเหตุด้วยปัญญา^{๑๒๙} เป็นมีสัจจะคือทรัพย์มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม หมายถึงมือที่ล้างสะอาดแล้วด้วยน้ำ คือศรัทธา ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทาน อยู่ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์เป็นผู้มีจาคะคือทรัพย์เป็นผู้มีปัญญาคือทรัพย์มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงด้วยวิปัสสนาปัญญา(ปัญญาแห่งความรู้แจ้ง) และมีคัคปัญญา(ทางแห่งปัญญา) ในการเห็นความเกิดและดับแห่ง เบญจขันธ์อันมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอริยะคือบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายด้วย วิชฌมกนปหานะคือการละด้วยการข่มไว้และด้วยสมุจเฉตปหานะคือการละด้วยการตัดขาด^{๑๓๐} จากกิเลสทั้งหลาย ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๓๑} พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า

“ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เมื่อมีทรัพย์ ๗ ประการนี้บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า “เป็นคนไม่ขัดสน” ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาเมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธาศีลความเลื่อมใส และการเห็นธรรม”^{๑๓๒}

ทรัพย์สิ้นเงินทองของใช้นั้นมีอยู่จริงไม่ใช่ว่าไม่มี แต่ทรัพย์เหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงไปเป็นของผู้อื่น หรือถูกทำลายจากภัยธรรมชาติได้ส่วนทรัพย์ ๗ ประการนี้ ไม่ได้เป็นของทั่วไปแก่ภัยธรรมชาติและเป็นของผู้อื่น ผู้ใดก็ตามไม่ว่าหญิงหรือชายมี ทรัพย์ ๗ ประการนี้ คือ สัทธานะ ฯลฯ ปัญญาณะ ผู้นั้นถือว่าเป็นคนมีทรัพย์มากใคร ๆ ไม่สามารถเอาชนะได้ทั้งในเทวโลกและโลกมนุษย์ เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธาศีล ความเลื่อมใสและการเห็นธรรม(เห็นอริยสัจจ ๔)^{๑๓๓}

เมื่อเปรียบทรัพย์คือ ความเชื่อ หมายถึง สมบัติทั้งปวง เช่นเดียวกัน คือบรรดาอริยทรัพย์เหล่านี้ ทรัพย์คือ ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งปวง เพราะสัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในปัญญาแล้ว บำเพ็ญ จริต ๓ ศีล ๕ ศีล ๑๐ ให้บริบูรณ์ย่อมเข้าถึงสวรรค์คือ ย่อมแทงตลอด ซึ่งสาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพระสัพพัญญุตญาณได้ปัญญา เรียกว่า ทรัพย์คือปัญญาเพราะเป็นเหตุแห่งการได้เฉพา ซึ่งสมบัติเหล่านี้ อริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการ มีทั้งที่เป็นโลกียะและเป็นโลกุตระ^{๑๓๔} การได้อริยทรัพย์ ๗ อย่างชื่อว่าลาภานุตตริยะคือ การได้ที่ยอดเยี่ยม^{๑๓๕}

จะเห็นได้ว่า ทรัพย์ทั้งหลายที่เป็นไปในทางโลกนั้น ถูกบัญญัติว่าหมายถึง เงินทองข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมไปถึงสิ่งมีชีวิต อันได้แก่สามี ภรรยา ญาติทั้งหลาย รวมไปถึงช่างม้า วัว ควายเป็น

^{๑๒๙} ๑. จตฺตก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๑๓๐} ๑. ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒/๒.

^{๑๓๑} ๑. สตตก. (ไทย) ๒๓/๖/๙-๑๒.

^{๑๓๒} ๑. สตตก. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๙.

^{๑๓๓} ๑. สตตก. (ไทย) ๒๓/๗/๙.

^{๑๓๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๑๓๒.

^{๑๓๕} ที.ป.อ. (บาลี) ๓/ ๑๙๐.

ต้น มนุษย์ได้ถือเอาสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เพราะทำให้ตนไม่เดือดร้อนขัดสน ไม่ยากจน อดอยาก ยากแค้นในชีวิต^{๑๓๖} จึงกล่าวว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐทรัพย์ในโลกที่มีอยู่จริง พระผู้มีพระภาคกล่าวว่าที่ประเสริฐสุด และบุคคลควรมีไว้สำหรับครอบครอง หมายถึงทรัพย์ทั้ง ๗ อันเป็นอริยทรัพย์นี้เท่านั้น เมื่อบุคคลได้มีไว้แล้วถือว่าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ไม่มีสูญหาย ไม่มีใครสามารถแย่งชิงเอาไปได้และสามารถนำติดตัวไปได้เมื่อสิ้นชีวิต ไม่มีใครเอาชนะได้ทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก ถึงยังมีชีวิตอยู่ก็นับว่ามีสิ่งอันประเสริฐสุดสำหรับชีวิต เพราะอริยทรัพย์ทั้ง ๗ นี้ เป็นทรัพย์ที่ใช้ในการกำจัดทุกข์หากเปรียบว่าทรัพย์ทางโลกทำให้บุคคลไม่ขัดสนหรือยากจนแล้ว อริยทรัพย์ทั้ง ๗ นี้ ก็คือทรัพย์ที่ใช้ในการกำจัดทุกข์ทั้งปวง และเป็นสิ่งที่ทำให้หลุดพ้นจากวัฏฏะ มีชีวิตที่เป็นอิสระได้อย่างถาวรด้วยอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อก็คืออริยทรัพย์ เพราะเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตจึงนับได้ว่ามีทรัพย์คือศรัทธา ที่ควรค่าแก่การมี การครอบครองเป็นทรัพย์สมบัติสำหรับมนุษย์ทำให้ได้มาซึ่งอริยทรัพย์อีก ๖ ประการ รวมเป็นอริยทรัพย์ ๗ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์คือ เมื่อบุคคลมีความเชื่อเท่ากับบุคคลมีทรัพย์ทรัพย์ที่ทำให้บุคคลสามารถปลดเปลื้องความยากจนได้มีความเชื่อ ก็เปรียบได้กับทรัพย์ดังที่ได้นำข้อมูลมากล่าวอ้างไว้ในข้างต้นนี้ว่า ศรัทธาคือทรัพย์หมายถึงศรัทธาในตถาคต นับว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐเป็นเครื่องปลื้มใจ เป็นเหตุให้ได้มาคือปัญญา เพราะปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและที่เป็นโลกุตระนั้น สามารถป้องกัน ระวัง และดับทุกข์ได้แก่ความมีชาติและชรา ฯลฯ และเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลให้ได้อริยทรัพย์เมื่อได้ใช้ทรัพย์คือศรัทธาในพระรัตนตรัย จึงทำให้ได้ผลตอบแทนกลับมาคือปัญญา ปัญญานั้นก็จะทำหน้าที่เป็นตัวนำสู่เป้าหมายในสุด ศรัทธาจึงนับได้ว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์และศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐดังนี้

๒.๖.๒ ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอชะได้

บุคคลที่เป็นปุถุชน เพราะยังมีกิเลสมากมายให้เกิดขึ้นในใจตน ส่วนมากถูกโอชะต่าง ๆ พัดไป ถูกความเดือนร้อนทำให้เดือนร้อน หันหน้าหนีความจริงที่สุด มีแต่ประพฤติกรรมที่เลวทราม^{๑๓๗} ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร ของโอชะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

โอชะ หมายถึง ห่วงน้ำ^{๑๓๘} ห่วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิด กิเลสอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์มี ๔^{๑๓๙} ได้แก่กาโมชะ โอชะคือกาม หมายถึงกามคุณ ๕^{๑๔๐} เรียกว่า ชื่อคาบ่าง เครื่องจองจำ กามคุณ ๕ คือ รูป ที่พึงรู้แจ้งด้วยตา อันน่าปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่พาใจให้

^{๑๓๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๓๗} ที.ส.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙.

^{๑๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒.

^{๑๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗๘.

^{๑๔๐} ที.ส.อ. (บาลี) ๕๔๖/๓๓๕.

กำหนด เสียง ที่ฟังรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่น ที่ฟังรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รส ที่ฟังรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะ ที่ฟังรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนาไร้ใครพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใครพาใจให้กำหนด^{๑๔๑} โภชะ โอะชะคือภพ หมายถึง โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์, ภาวะชีวิตของสัตว์^{๑๔๒} มี ๓ อย่าง กามภพ ภพที่เป็นกามาวจร ภพของสัตว์ผู้ยังแสวงกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ได้แก่ อบาย ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ รูปภพ ภพที่เป็นรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่รูปพรหมทั้ง ๑๖ อรูปภพ ภพที่เป็นอรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่อรูปพรหม ๔^{๑๔๓} ทิฏฐโงฐะ โอะชะ คือทิฏฐิ หมายถึงทิวี่เกิดด้วยมูลเหตุ ๖๒ ความเห็นที่เกิดจากมูลเหตุทั้ง ๖๒ เกิดจากกลุ่มคณาจารย์มีลัทธิที่มีความเห็นหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่าใช่หรือไม่ใช่เป็นความเห็นที่ล้นไหล จับได้ยากเหมือนปลาไหล^{๑๔๔} เป็นพวกที่มีปัญญามาก มีความรู้มาก ที่ได้แสดงความคิดเห็นไว้ล้วนแต่เป็นมูลเหตุมาจากความคิดที่เกิดจาก การประมาณ คาดคะเนคาดเดา ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความเป็นจริง ที่เกิดขึ้นของธรรมชาติ บุคคลที่มีทิฏฐิที่ตรงกันทิฏฐิ ๖๒ นี้ และมีความยึดติดว่าเป็นเรื่องจริงตาม อย่างนั้น ๆ นับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความเห็นผิดจากความเป็นจริง มูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านี้ที่บุคคล ยึดถืออย่างนี้

อวิชโอะชะ โอะชะคืออวิชา หมายถึง ความไม่รู้ในสังขะ ๔ พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า เพราะไม่รู้แจ้งแห่งตลอดอริยสังข ๔ ประการ เราและเธอ ทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาล ยาวนานอย่างนี้ คือเพราะไม่รู้แจ้งแห่งตลอดทุกขอริย ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข^{๑๔๕} ความจริงที่ถูกปิดกั้นด้วยความไม่รู้คือ อวิชา ทำให้บุคคลได้ถูกกิเลสและตัณหาครอบงำเอาไว้ทำให้ต้อง ตกอยู่ในวัฏฏสงสาร เพราะไม่รู้ถึงเหตุปัจจัยว่าอะไรเป็นทุกข์เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ไม่รู้การดับทุกข์ไม่รู้ หนทางแห่งการพ้นทุกข์ต้องกลับมาเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏฏนี้ จึงเกิดภพชาติใหม่เกิดขึ้นสืบต่อไป พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

เราและเธอทั้งหลาย ได้รู้แจ้งแห่งตลอดทุกขอริยสังข ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังขเรา และเธอทั้งหลายถอนภพตัณหาได้แล้ว ภวเนตติ^{๑๔๖} สิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๔๗} เพราะไม่เห็น อริยสังข ๔ ตามความเป็นจริง เราและเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไปในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลยาวนาน แต่เพราะได้เห็นอริยสังข ๔ เราและเธอทั้งหลายจึงถอนภวเนตติได้ตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้เด็ดขาด บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๔๘}

^{๑๔๑}ที่.สี. (ไทย) ๙/๕๔๖/๒๓๙-๒๔๐.

^{๑๔๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗๙.

^{๑๔๓}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๔๙๓.

^{๑๔๔}ที่.สี.อ. (บาลี) ๖๑/๑๐๖.

^{๑๔๕}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙-๑๐๐.

^{๑๔๖}ที่.ม.อ. (บาลี) ๑๕๕/๑๔๔, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑/๒๗๙.

^{๑๔๗}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๑๔๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙-๑๐๐.

จะเห็นได้ว่า โອฆะ ๔ หมายถึงห้วงน้ำที่ใหญ่อันหมายถึงกิเลสที่มีอำนาจส่งผลต่อจิตใจของบุคคล มีใจเป็นที่อาศัย และใจย่อมรับรู้อารมณ์ของกิเลส เมื่อจิตถูกกิเลสครอบงำไว้อย่างดีแล้ว ทำให้บุคคลหลงไปยึดติดอยู่กับ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรค่าแก่การยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้บุคคลต้องตกอยู่ในวัฏฏสงสาร ยากที่จะถอนตนขึ้นจากห้วงน้ำอันใหญ่ยิ่ง คือโອฆะ ๔ นี้ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา เป็นสิ่งที่บุคคลควรทำการถอนทิ้งจากใจตน เพื่อความหลุดพ้นและอิสระอย่างสิ้นเชิง การหลุดพ้นจากโອฆะนี้เป็นสิ่งที่รู้เห็นได้ยาก บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเท่านั้น จึงจะสามารถถอนตนออกจากห้วงน้ำแห่งกิเลสนี้ได้ ในปุถุชนที่มีความปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากโອฆะได้นั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้คือปัญญา เพราะบุคคลจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

บุคคลที่ติดอยู่ในโອฆะ ๔ มีความปรารถนาที่จะพาตนให้หลุดพ้นจากโອฆะได้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลข้ามโອฆะได้ด้วยศรัทธา^{๑๔๙}

ผู้ใดข้ามโອฆะ ๔ อย่างไ้ผู้นั้นย่อมข้ามห้วงสงสารก็ได้ล่วงพ้นวัฏฏทุกขก็ได้ยอมหมดจดจากมลทินคือกิเลสได้ก็จริง แต่เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อไม่เชื่อก็เล่นไปสู่อโฆฆะไม่ได้ผู้ประมาทแล้วด้วยการปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ ก็ข้ามห้วงสงสารไม่ได้เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น ผู้เกียจคร้านคลุกเคล้าด้วยอกุศลธรรม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ผู้ไม่มีปัญญา ไม่รู้ทางบริสุทธิ์ ย่อมไม่บริสุทธิ์^{๑๕๐}

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อปรารถนาที่จะข้ามโອฆะ จำเป็นต้องอาศัยความเชื่อศรัทธาเป็นพื้นฐาน เพราะศรัทธาทำให้ได้มาซึ่งปัญญา และปัญญาเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์ ที่จะนำพาให้บุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการข้ามโອฆะได้ทั้งหมด

สัทธินทรีย์ (ความเป็นใหญ่คือ ศรัทธา) เป็นพื้นฐานแห่งโศดาปัตตติยัคคะ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโศดาบัน) โศดาปัตตติมรรคเป็นเครื่องข้ามโອฆะคือทิฏฐิ และโศดาบัน บุคคลจะข้ามโອฆะได้ก็ด้วยว่าเขามีความเชื่อศรัทธา เพราะพระโศดาบันประกอบด้วยความไม่ประมาท กระทำการเจริญกุศลธรรม เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้ถึง ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิวิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส สกทาคามิมรรคเป็นเครื่องข้ามภพ และพระสกทาคามี เป็นแนวทางปฏิบัติอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี ผู้ที่สามารถข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาทเพราะพระสกทาคามีเป็นผู้ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว ด้วยความเพียรอนาคามิมรรคอันเป็นเครื่องข้ามกามและพระอนาคามีเพราะพระอนาคามีบำเพ็ญทางแห่งปัญญา อันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี บุคคลย่อมล่วงความทุกข์ได้ด้วยความเพียร เป็นเหตุทำให้ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉาสีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ จะไม่กลับมาเกิดอีกในโลกมนุษย์ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ปราศจากเปือกตมคือกาม ละมลทินอย่างยิ่งของทางเพื่อเป็นพระอรหันต์และความเป็นพระอรหันต์อันเป็นเครื่องข้ามอวิชชา ด้วยว่าบุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

^{๑๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๕๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

เพราะปัญญาทำให้ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา^{๑๕๑}

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ เพราะสัทธินทรีย์เป็นพื้นฐานของคุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโสดาบัน การได้โสดาบันของบุคคลเกิดจากความเชื่อ บุคคลเกิดศรัทธาจึงพัฒนาตนจนได้ปัญญา ตั้งแต่โลกียปัญญาไปจนถึงโลกุตตรปัญญา ในชั้น โลกุตตรปัญญาที่สามารถละสังโยชน์ ๓ ประการในเบื้องต้นได้คือสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส จึงทำให้เป็นโสดาบัน ทำให้รู้ทางอันบริสุทธ์ ที่จะทำให้หลุดพ้นจากโอฆะคือทิฏฐิ เมื่อเกิดความคิดเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว บุคคลจะมีพัฒนาการของตนให้เป็นอริยะชน จนบรรลุในธรรมที่สูงขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่สกทาคามีอนาคามี ไปจนถึงอรหัตต์เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรมมีความสามารถในการข้ามโอฆะได้ในระดับที่ต่างกัน หากบุคคลมีความปรารถนาที่จะข้ามให้ได้ทั้งหมด บุคคลที่อาศัยศรัทธาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนให้ได้โสดาบันแล้ว ต้องกระทำความเพียรต่อไปจนถึงความสามารถที่ทำให้บุคคลข้ามโอฆะได้ทั้งหมด คืออรหัตต์ถึงจะหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏ์ทุกข์ทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

ถ้าบุคคลต้องสิ้นชีวิตไปเสียก่อน ผลที่ได้บรรลุธรรมในแต่ละขั้นตั้งแต่โสดาบันสกทาคามีอนาคามีของบุคคล จะทำการส่งต่อและสืบเนื่องไปในภพใหม่ให้ได้มีโอกาสในการที่จะข้ามโอฆะได้อีกต่อไป จนกว่าผู้ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหัตต์จึงจะข้ามโอฆะได้ทั้งหมด แต่หากผู้ที่ได้บรรลุธรรมถึงอนาคามีในภพปัจจุบัน เมื่อสิ้นชีวิตไป ก็จะไม่หวนกลับมาเกิดอีก จะไปสำเร็จอรหัตต์และข้ามโอฆะคืออวิชชาที่ชั้นสุทธาวาสภพใดภพหนึ่ง^{๑๕๒} และได้นิพพาน ณ ที่นั้น

๒.๖.๓ ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหัตต์

พุทธบริษัทที่มีความเชื่อต่อตถาคต ล้วนมีความปรารถนาเช่นเดียวกับพระผู้มีพระภาคคือสำเร็จในอรหัตต์ที่พระองค์ทรงเป็นต้นแบบแห่งความสำเร็จด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องยากที่บุคคลอื่นจะสามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตต์ไว้ให้แก่พุทธบริษัทที่มีความปรารถนาจะบรรลุธรรมในขั้นสูงนี้

อรหัตต์คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา, พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดผู้ได้บรรลุอรหัตต์ผล มี ๒ ประเภท ๑) สุกขวิปัสสก ผู้เห็นแจ้งอย่างแท้จริง คือ ท่านผู้มีได้ฌาน สำเร็จอรหัตต์ด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วนๆ คือท่านที่อาศัยเพียงอุปจารสมาธิ เจริญวิปัสสนาไปจนถึงที่สุด แต่เมื่อจะสำเร็จอรหัตต์นั้นก็เป็นผู้ได้ปฐมญาณ ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างว่า วิปัสสนายานิก หรือ สุทธวิปัสสนายานิก(ผู้มีวิปัสสนาล้วนๆเป็นยาน) ๒) สมถยานิกผู้มีสมถะเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนได้สำเร็จอรหัตต์ บาลีเรียกว่า อุกโตภาควิมุตติ^{๑๕๓}

^{๑๕๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๙๕/๓๒๗, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

^{๑๕๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๗.

^{๑๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐.

การบรรลุนิพพานในทางพระพุทธศาสนา ของบุคคลตั้งแต่ปุถุชน ไปจนถึงชั้นพระอริยบุคคล ในขั้นนี้การบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ ถือว่าเป็นการบรรลุนิพพานที่สูงที่สุดและในการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรัสถึงการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุนิพพานด้วยขั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุนิพพานย่อมมิได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขา”^{๑๕๔} โดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ บุคคลเกิดความเชื่อศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาย่อม นั่งใกล้เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงยโศตลงสดับ เงยโศตลงสดับแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้วย่อมทรงจำไว้ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ฉันทะ ย่อมเกิด กุลบุตรนั้นเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมอุทิกายและใจ เมื่ออุทิกายและใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้ง สัจจะอันยอดเยี่ยม^{๑๕๕} ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วย ปัญญา^{๑๕๖}

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความเชื่อไม่มี การเข้าไปหา การนั่งใกล้การเงยโศตลงสดับ การฟังธรรมการทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรมฉันทะ อุตสาหะ การไตร่ตรองและการอุทิกาย และใจก็ไม่มี เธอทั้งหลาย เป็นผู้ปฏิบัติพลาดเป็นผู้ปฏิบัติผิด โมฆบุรุษเหล่านี้ได้ก้าวออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเท่าไร^{๑๕๗}

จะเห็นได้ว่า การบรรลุนิพพานนั้น จะสำเร็จผลได้ด้วยอาศัยหลักการถึง ๓ หลักใหญ่ในการกระทำให้สำเร็จหรือหัตถผล คือต้องอาศัยการศึกษา การปฏิบัติ และแนวทางในการปฏิบัติ แต่ก่อนที่จะไปใช้หลักการทั้ง ๓ นั้น จุดเริ่มต้นของผู้หวังในหรือหัตถผลนั้นต้องเกิดศรัทธาเสียก่อนเป็นอันดับแรก และเป็นจุดเริ่มต้นขั้นพื้นฐานในการกระทำตามหลักการแห่งอหัตถมรรคต่อไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นให้ได้มาซึ่งปัญญา เพราะเมื่อบุคคลเกิดศรัทธาไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อศรัทธาจะพัฒนาให้คนเกิดความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จนกลายเป็นปัญญาตั้งแต่โลกียธรรมไปจนถึงชั้นโลกุตตรธรรม ความเชื่อเป็นตัวนำให้บุคคลเข้าไปหา ไปฟัง ไปศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง จนได้รู้เห็นถึงการเกิดดับตามความเป็นจริง ด้วยความยินดีพอใจ และมีความปรากเพียรพยายามในการกระทำ ทำให้ได้โลกุตตรปัญญา จนสำเร็จเป็นอหัตถผล และทำให้บุคคลเป็นอรหันต์นั้นก็หมายความว่า บุคคลจะบรรลุนิพพานได้จะต้องเกิดศรัทธาเสียก่อน หากศรัทธายังไม่เกิด หลักการที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงตรัสสอนไว้ในทางอหัตถมรรคทำให้บรรลุนิพพานสูงสุดก็จะไม่เกิดเป็นผลสำเร็จ และไม่ได้เกิดผลอันใดเลย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาณมีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๑๕๘}

^{๑๕๔} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๗/๓๐๗.

^{๑๕๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

^{๑๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

การที่จะได้ปัญญาก็ด้วยเหตุ ๔ อย่าง พระผู้มีพระภาคได้อธิบายว่า พระอรหันต์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้าถึงนิพพานด้วยธรรมอันต่าง ด้วย กายสุจริตเป็นต้นในเบื้องต้น และต่างด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายอันใด บุคคลเชื่อ ธรรมของพระอรหันต์นั้น จึงได้ปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ เพื่อบรรลุนิพพานการได้มาซึ่ง ปัญญานั้นไม่ใช่ได้มาด้วยธรรมเพียงศรัทธาเท่านั้น แต่เป็นเพราะว่า เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้วก็เข้าไป หา เมื่อเข้าไปหา ก็เข้าไปนั่งใกล้เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ย่อมเงี้ยวหู เงี้ยวหูแล้ว ย่อมฟังธรรม ฉะนั้น เมื่อมีการ เข้าไปหา จนถึงการฟังธรรม ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา เมื่อบุคคลเชื่อธรรมนั้นแล้ว เข้าไปหาอาจารย์ อุปัชฌาย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ไหว้ด้วยการกระทำวัตรปฏิบัติเมื่อใดมีจิตใจยินดีในการเข้าไปนั่ง ใกล้ย่อมเป็นผู้ใคร่จะกล่าวอะไร ๆ เมื่อนั้น เขาเงี้ยวหูฟังเพราะความเป็นผู้ใคร่ฟัง ย่อมได้ปัญญา เมื่อ บุคคลตั้งใจฟังอย่างไม่ประมาท มีสติเป็นผู้พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้คำสุภาสิตและทพภาสิต^{๑๕๙} ก็ ย่อมได้ปัญญาเหมือนกัน เพราะเป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณาดังนี้ เพราะปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอัน เป็นไป เพื่อได้ปัญญาด้วยศรัทธา ฟังอุบายเป็นเครื่องเข้าถึงปัญญาด้วยการตั้งใจฟัง คือด้วยความ เคารพ ไม่หลงลืมข้อที่รับไว้แล้วด้วยความไม่ประมาท ถือเอาไม่ยั้งไม่หย่อน และความไม่ผิดทำให้ พิสดาร ด้วยความเป็นผู้พิจารณา หรือเป็นผู้เงี้ยวหูด้วยความตั้งใจฟังแล้ว ฟังธรรมอัน เป็นเหตุได้ ปัญญาครั้งฟังด้วยความไม่ประมาทแล้วทรงจำธรรม ใคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว ด้วยความพิจารณา ทำความจริงแท้ให้แจ้ง โดยลำดับ^{๑๖๐}

คุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ของความเชื่อ ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุ ธรรมของพระอรหันต์คือ บุคคลจะได้ปัญญาก็เพราะเกิดความเชื่อก่อน ถึงแม้ว่าการได้ของปัญญาจะ เกิดจากเหตุ ๔ อย่าง คือ ด้วยธรรมอันต่างกัน ด้วยกายสุจริตในเบื้องต้นที่ต่างกันด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายที่ต่างกัน การเชื่อธรรมของพระอรหันต์เหตุเพราะบุคคลเกิดศรัทธาจึง กระทำการนั้นๆ ตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยความเชื่อ หากศรัทธาไม่มี การเข้าไปหา การนั่งใกล้การเงี้ยวโสตลงสดับ การฟังธรรม การทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจ ธรรม ความเพียรพยายาม การไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจก็จะไม่มี^{๑๖๑} การกระทำตามข้อ ปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธาของบุคคลนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น และการบรรลุธรรมของพระ อรหันต์ก็จะไม่เกิดขึ้นด้วยเช่นกันเพราะบุคคลไม่ได้มาซึ่งปัญญา

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่เป็นปุถุชนที่ยังไม่ได้ปัญญา การที่จะบรรลุธรรมในแต่ละระดับนั้น เป็นไปได้ยาก เพราะมีมิจฉาทิฐิและอวิชชาเป็นตัวปิดกั้นในการเห็นธรรม ทำให้ความเชื่อศรัทธา ไม่มี ไม่ได้พบกับสัตบุรุษ มีอโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบในทิฐิของตน เมื่อปุถุชนมีความปรารถนาในการบรรลุธรรมนั้น ศรัทธาจึงนับได้ว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการ เข้าถึงเป้าหมายขั้นพื้นฐาน ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์เมื่อบุคคลเกิด

^{๑๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๔, ๘๑.

^{๑๖๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

ศรัทธาแล้วจะไม่หยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น จะต้องเข้าไปหาและสนทนากับสัตบุรุษ เพราะการที่เชื่อธรรมของพระอรหันต์ผู้ที่บรรลุธรรมสูงสุดแล้ว เมื่อบุคคลกระทำตามแนวทางของพระอรหันต์แล้ว โอกาสที่บุคคลจะประสบผลในการบรรลุธรรมนั้นมีมาก ตั้งแต่โศดขำไปจนถึงสูงสุดคืออรหันต์ บุคคลที่ยังไม่สามารถรู้เห็นสิ่งทั้งปวงได้ตามความเป็นจริง จึงต้องอาศัยศรัทธาจากผู้อื่นเป็นเครื่องนำพาตนเพื่อให้ได้ปัญญา ดังนั้นเพราะเกิดศรัทธา เชื่อธรรมพระอรหันต์อันเป็นเหตุที่จะทำให้บุคคลนั้นบริสุทธิ์ด้วยปัญญา อันเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้บุคคลมีโอกาสและมีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่อรหันต์ได้เช่นกันเพราะฉะนั้นศรัทธาจึงถือได้ว่ามีคุณค่าและประโยชน์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ได้

๒.๖.๔ ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า

บุคคลผู้อยู่ครองเรือน เป็นคฤหัสถ์ที่ยังบริโศคกาม ยังมีความหวังในประโยชน์ที่ตนพึงจะได้รับทั้งในโลกนี้ ทิฏฐธัมมิกัตถะ(ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) ประโยชน์ในปัจจุบัน, ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น และสัมปรายิกัตถะ(สัมปรายิกัตถประโยชน์) ประโยชน์ภายหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไปอันได้แก่ความมีจิตใจเจริญอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า^{๑๖๒}

ความเชื่อเป็นเครื่องมือให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า บุคคลล้วนมีความปรารถนาในประโยชน์สุข ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า แต่ยังไม่รู้ในหลักของการทำตนให้ได้รับประโยชน์สุขนั้น ว่าควรจะทำกรณ้อย่างไร ถึงจะให้ได้ในสิ่งนั้นมา ดังที่อาฬวกยักษ์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าที่ว่า บุคคลละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรเล่าจึงจะไม่เศร้าโศก พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก”^{๑๖๓}

ในอรรถกถาได้อธิบายว่า คฤหัสถ์ผู้บริโศคกามมีความเชื่อ เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรม^{๑๖๔} ทั้งปวง เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน หรือกามคุณทั้ง ๕(ผู้ครองเรือน) มีธรรม ๔ อย่างนี้ คือ สัจจะ บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์ธรรม ปัญญาที่ได้ด้วยการตั้งใจฟัง ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ซึ่งปัญญา ธิติ มีฐานะ ขยัน และจาคะ ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้เมื่อเขาละไปสู่โลกนี้และโลกอื่น ย่อมไม่เศร้าโศก ผู้ใดมีธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นชื่อของเหตุ เหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไป ในปัจจุบันอันใด และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปในสัมปรายภพ^{๑๖๕}

^{๑๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐, ๔๓๔.

^{๑๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙.

^{๑๖๕} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งทิฏฐิธรรม มีกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์คฤหัสถ์เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน มีความเชื่อศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรมทั้งปวง อันมีธรรม ๔ อย่างนี้ คือสัจจะ ธรรม ธิติ จาคะ ที่ได้กระทำแล้วในปัจจุบันอย่างสม่ำเสมอ และสมบูรณ์ด้วยความบริสุทธิ์ เมื่อเขาละจากโลกนี้ ไปโลกอื่น จึงไม่เศร้าโศกเสียใจ เพราะบุคคลเกิดศรัทธา จึงทำให้กระทำกรรมในธรรมอันดีงาม ได้กระทำทางแห่งความดีเพื่อไปสู่โลกหน้าที่เป็นสุข

บุคคลส่วนมากมีความคิดเห็นว่า ผลของความสุขเกิดจากการมีทรัพย์เป็นจำนวนมากเท่านั้น แม้แต่หลังความตาย ในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่สิ่งที่จะนำสุขมาให้เมื่อยังมีชีวิตอยู่และติดตัวไป หลังความตายนั้นคือผลของกรรมดีและชัณ อันเป็นผลของกรรมที่เกิดจากการกระทำของบุคคล กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จนเล็กน้อย ที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี^{๑๖๖}

ประโยชน์ของความเชื่อ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ความเชื่อเป็นเครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของบุคคลในโลกนี้ เมื่อบุคคลมีความเชื่อศรัทธา ในพระพุทธศาสนา ย่อมตั้งใจทุ่มเทชีวิตปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า การปฏิบัติที่สำคัญคือ ทาน ศีล ภาวนา การปฏิบัติทั้ง ๓ สิ่งนี้ย่อมก่อให้เกิดความสุขและความปลื้มใจอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจริญภาวนาที่มีประสบการณ์จากภายในจิตของเราก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ ก็จะทำให้เกิดความสุข สงบ สว่าง สะอาด และความปลื้มใจอย่างไม่มีสิ่งใดในโลกบังตาให้เกิดขึ้นได้

๒. บุคคลข้ามพ้นกิเลสได้ด้วยความเชื่อ หมายถึงผู้มีศรัทธาเต็มเปี่ยมย่อมสามารถดับกิเลสทั้งปวงได้ นั่นคือบรรลุมรรคผลนิพพาน

๓. บุคคลเชื่อหรือเลื่อมใส ความเชื่อในธรรมของพระอรหันต์ย่อมได้ปัญญา พระอรหันต์สาวก ย่อมสมบูรณ์พร้อมด้วยความบริสุทธิ์ เพราะบรรลุนิพพานแล้ว หากเรามีความเชื่อศรัทธาในคำสอนของท่าน แล้วปฏิบัติอย่างถูกต้องจริงจัง ย่อมได้ปัญญาสามารถพัฒนาตนเองให้เจริญรุ่งเรืองได้

๔. บุคคลผู้ครองเรือนที่มีความเชื่อนั้น เมื่อละโลกแล้วย่อมไม่เศร้าโศกความเชื่อยังเป็นพื้นฐานให้เกิด

การกระทำสิ่งต่างๆทั้งด้านดีและด้านร้าย สามารถแยกประโยชน์ของศรัทธาได้ดังนี้^{๑๖๗}

๑. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
๒. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
๓. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค
๔. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
๕. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม

^{๑๖๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๕/๔๗๓.

^{๑๖๗} มณี พะยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทย, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสารการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๗๐-๗๑.

๖. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
๗. ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
๘. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

แม้ความเชื่อจะมีประโยชน์แต่ก็สามารถก่อให้เกิดผลเสียได้เช่นกัน หากความเชื่อที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความงมงายที่ไม่ใช้วิจารณ์ญาณ นั่นคือความเชื่อตามการบอกเล่าโดยไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผล ซึ่งทำให้เกิดผลเสียต่อการพัฒนาสังคมได้

ดังนั้น กล่าวสรุปได้ว่า คุณค่าและประโยชน์ของความเชื่อในการพัฒนามนุษย์ในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้าคือบุคคลผู้ประกอบด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย จึงเกิดปัญญา มีกัลยาณธรรม ประพฤติธรรม ๔ ประการให้สมบูรณ์และบริสุทธิ์ จึงทำให้บุคคลผู้อยู่ครองเรือนได้รับทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์

๒.๗ สรุป

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้ให้ความหมายของ ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธา ความเลื่อมใส ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจหมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัยที่มีการเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรม สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือนิพพาน ศรัทธามีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริงเกิดสัมมาทิฏฐิขึ้น มีความทำให้แล่นไปด้วยดีเป็นลักษณะในการกระทำความเพียรเพื่อถึง เพื่อบรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง มูลเหตุให้เกิดศรัทธามี ๔ คือ รูป ความเศร้าหมอง เสียง ธรรม เป็นเหตุเกิด จึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะนับถือ ศรัทธายังมีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ถึง ๓ ประการคือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรมศรัทธา ๔ ประเภท คือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ศรัทธาทั้ง ๔ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ศรัทธามีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ฐานะคือ ๑) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์(สัทธา สีล หิริ โอตตัปปะ สุต จาคะ ปัญญา) ๒) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ(กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา) ๓) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์๔) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า

ดังนั้น เมื่อใดที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของคำว่า ความเชื่อศรัทธา และเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธาจะมีผลต่อชีวิตของบุคคลคือเกิดปัญญา และทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในบทต่อไป

บทที่ ๓

พิธีกรรมการแก้ชะงักแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓.๑ บริบท/ข้อมูลสภาพปัจจุบันของชาวพุทธ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมาเมืองหนองคาย

หนองคาย เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นจังหวัดชายแดนและเป็นจังหวัดที่เงียบสงบ น่าอยู่และน่าท่องเที่ยว มีพื้นที่ส่วนใหญ่ติดฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับประเทศลาว มีพื้นที่แคบแต่ยาว มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการชมบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษา

เมืองหนองคายมีชื่อปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้างตลอดยุคสมัย ดังเช่นปรากฏเป็นชื่อเมืองเวียงคุก เมืองปะโค เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัยในปัจจุบัน) และนอกจากนี้ยังปรากฏในศิลาจารึกจำนวนมากที่กษัตริย์แห่งเวียงจันทน์ได้สร้างไว้ในบริเวณจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะเมืองปากห้วยหลวงเป็นเมืองลูกหลวง นอกจากนี้ในรัชสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระราชโอรสในพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ตั้งสมเด็จพระสังฆราชวัดมกุฏกษัตริยารามอยู่ที่เมืองห้วยหลวง และยังพบจารึกที่วัดจอมมณี ลงศักราช พ.ศ. ๒๐๙๘ จารึกวัดศรีเมือง พ.ศ. ๒๑๐๙ จารึกวัดศรีบุญเรือง พ.ศ. ๒๑๕๑ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานอิทธิพลล้านช้างจำนวนมาก เช่น พระธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะพระธาตุบังพวน สร้างก่อน พ.ศ. ๒๑๐๖ จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา (อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู) ลงศักราช พ.ศ. ๒๑๐๖ กล่าวถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้อุทิศข้าทาสและที่ดินแก่วัดถ้ำสุวรรณคูหา และได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่พระธาตุบังพวนอีกด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองพื้นที่ขึ้นโดยให้ยกเลิกระบอบเจ้าปกครองทั่วประเทศ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ กระทรวงมหาดไทยจึงได้มีคำสั่งสถาปนาเมืองข้าหลวงปกครอง ซึ่งต่อมาเรียกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด และในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัดและอำเภอ หนองคายจึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้มีพระราชบัญญัติตั้งจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. ๒๕๕๔ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๔) มีผลบังคับตั้งแต่วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๔ โดยให้แยกอำเภอบึงกาฬ อำเภอปากคาด อำเภอโซ่พิสัย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา อำเภอบึงโขงหลง อำเภอศรีวิไล และอำเภอบุงคล้า ออกจากจังหวัดหนองคาย ไปตั้งเป็นจังหวัดบึงกาฬ

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดหนองคาย คือ พญานาคหรืองูใหญ่

อักษรย่อชื่อจังหวัดหนองคาย คือ นค

คำขวัญประจำจังหวัดหนองคาย คือ วิถีกรรมปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใส สะพานไทย-ลาว

ตราประจำจังหวัดหนองคาย คือ รูปกอไผ่ริมหนองน้ำ มีภูเขาหัวน้ำอันอยู่เบื้องหลัง เพราะที่ตั้งเมืองหนองคายนี้เดิมชื่อบ้านไผ่เพราะมีกอไผ่อยู่ทั่วไป จึงมีกอไผ่ประกอบในตราประจำจังหวัด และมีหนองน้ำใหญ่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "หนองคาย" เดิมหนองคายถูกเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า "หนองคาย" ในช่วงรัชกาลที่ ๕ จึงมีการเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นหนองคายตั้งแต่นั้นมาถึงปัจจุบัน ตราประจำจังหวัดหนองคาย ออกแบบโดย กรมศิลปากร ซึ่งได้เริ่มใช้เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๓ เป็นต้นมา

ต้นไม้ประจำจังหวัดหนองคาย คือ ต้นชิงชัน (Dalbergiaoliveri)

ดอกไม้ประจำจังหวัดหนองคาย คือ ดอกชิงชัน

สัตว์น้ำประจำจังหวัดหนองคาย คือ ปลาอีปลัก (Probarbusjullieni)

ภาษา คือ ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดหนองคายจะใช้ภาษาไทยอีสานในการสื่อสาร คนหนองคายจะนิยมใช้คำว่า "หว่า" หรือ "อะหว่า" ลงท้ายประโยคคำถามถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคำว่า "หว่า" นั้นมีความหมายว่า "หรือ, หรือ, จริงหรือ, อย่างนั้นหรือ" ตัวอย่างประโยค เช่น "เจ้ามีลูกชายสองคนหว่า" ซึ่งแปลได้ว่า "คุณมีลูกชายสองคนหรือ" ซึ่งคำว่า "หว่า" นี้ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาลาว เนื่องจากในอดีตมีการอพยพถิ่นฐานของชาวลาวเวียงจันทน์เข้ามายังฝั่งจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากและยังมีความสัมพันธ์กันมาช้านานตั้งแต่อดีตจึงทำให้ได้รับอิทธิพลทางด้านภาษามาด้วยซึ่งถ้าเป็นสำเนียงภาษาหนองคายแท้ๆจะพูดภาษาไทยอีสานสำเนียงเหนือคล้ายจะออกเป็นสำเนียงภาษาลาวเวียงจันทน์ แต่เมื่อฟังดีๆแล้วจะไม่ใช้ภาษาลาวเวียงจันทน์แต่เป็นภาษาไทยอีสาน และจะใช้ภาษาไทยกลางสื่อสารกันในเมือง

เพลงประจำจังหวัด “อันจังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองคาย อยู่ชายแดน ตามภูมิแผนที่ตั้งริมฝั่งโขง ภาคอีสานเรื่องอร่ามจรโรลง เกียรติดังโด่ง เป็นเมืองด่านบานประตู ชาวหนองคายหนองคาย พี่น้องผองไทยกาจ ล้วนสามารถแสดงประจักษ์เป็นนักรู้ เคยชิงชัยห้าวหาญด้านศัตรู มิให้จู่โจมบุกรุกแดนไทย อันพี่น้องหนองคายชายก็ชาญ หลึงสะคราญหมดจดสวยสดใส ทุกคนเอื้ออารมีน้ำใจ ถึงอยู่ไกลไมตรีสนิท เป็นมิตรเอ๋ย”

๓.๑.๒ กลุ่มชาติพันธุ์

เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีชายแดนติดต่อกับประเทศลาวกว่า ๒๐๐.๘๒ กิโลเมตร และเป็นเมืองหน้าด่านในการทำสงครามในสมัยก่อน จึงทำให้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนจากทั้งฝั่งประเทศลาวและไทย (ในปัจจุบัน) ข้ามไปมา จึงทำให้มีกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ในจังหวัดหนองคาย แต่อย่างไรก็ตามในบันทึกทางประวัติศาสตร์ ได้บ่งบอกว่ามีกลุ่มคนที่อาศัยเป็นเมืองอยู่ในบริเวณนี้อยู่เดิม ได้แก่ เมืองพานพร้าว (อำเภอศรีเชียงใหม่) เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัย) ซึ่งเป็นหนึ่งในอาณาจักรล้านช้าง

เจ้าพระยาจักรี (ร.๑) ในสมัยกรุงธนบุรี ได้ตีเมืองเวียงจันทน์ ในสมัย พ.ศ.๒๓๒๑ ได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์ มาไว้ที่ พานพร้าว ปะโค เวียงคุกสมัยเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ.๒๓๖๙ มีการกวาดต้อนผู้คนในเขตหัวเมือง ไปไว้ที่เวียงจันทน์พ.ศ. ๒๓๗๑ ท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) รบชนะเจ้าอนุวงศ์ กวาดต้อนผู้คนที่กลับมาไว้ฝั่งไทยสมัยสงครามอินโดจีน พ.ศ.๒๔๓๖ มีการอพยพมาอยู่ฝั่งไทยเกือบครึ่ง

เมือง โดยพระยาศรีสุรศักดิ์ เจ้าเมืองบริคัณชนนิคม มาอยู่บ้านหนองแก้ว ปัจจุบันคือ อำเภอรัตนวาปี , พระกฤษณ์บุรี เจ้าเมืองจันทบุรี อพยพมาบ้านท่าบ่อเกลือ ปัจจุบันคือ อำเภอท่าบ่อ

ในปัจจุบันกลุ่มคนที่อพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย ได้มีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้กลมกลืนกับชาวพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมจนแทบไม่เห็นความแตกต่าง ทั้งการแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณีต่าง ๆ จะสังเกตได้เฉพาะสำเนียงของภาษาพูด ที่ยังคงเหลือเค้าให้ทราบว่า เดิมเป็นชนเผ่าไหน ซึ่งพอจำแนก ได้ดังนี้^๑

กลุ่มชาวไทอีสาน/ลาวอีสาน เนื่องจากเดิมเป็นอาณาจักรล้านช้างจึงนับเป็นกลุ่มลาวล้านช้างด้วยแต่ถึงอย่างไร หน้าตา ผิวพรรณ สำเนียงการพูด ก็แตกต่างจากชาวลาว จึงน่าจะเรียกว่าไทอีสานถือว่าเป็นกลุ่มชนที่มากที่สุดในจังหวัดหนองคาย

กลุ่มไทพวน มีถิ่นฐานเดิมจากเมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว อาศัยอยู่ที่อำเภอศรีเชียงใหม่

กลุ่มไทลื้อ/ไทดำ/ไทเหนือ เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอสังขมและอำเภอโพธิ์ตาก

กลุ่มคนญวน อพยพมาในสมัยสงครามอินโดจีน พร้อมๆ กับเจ้าเมืองจันทบุรี มาอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ

ตามประวัติศาสตร์เดิม มีกลุ่มคนที่เป็นชาติพันธุ์ต่างๆ อพยพมาที่ จังหวัดหนองคาย มากกว่านี้ แต่ปัจจุบัน ไม่สามารถหาหลักฐาน หรือ สิ่งบอกเหตุว่าเป็นชนกลุ่มนั้นๆ หรือไม่ เนื่องจากมีการกลมกลืนกันเป็นไทอีสาน เกือบหมดแล้ว และมีบางส่วนที่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากจังหวัดอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอรัตนวาปี และอำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งเรียกว่า ไทครีว เพราะในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมาจากหลากหลายจังหวัดและไม่สามารถสืบสานชาติพันธุ์ได้และปัจจุบันก็กลมกลืนกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมเกือบหมดแล้ว

๓.๑.๓ ภูมิศาสตร์

๑) ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดหนองคาย มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๒๖.๕๓๔ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑,๘๘๑,๕๘๓ ไร่ นับเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคอีสาน โดยพื้นที่ทั้งหมดก่อนที่จังหวัดบึงกาฬจะแยกตัวไป มีประมาณ ๗,๓๓๒ ตารางกิโลเมตรลักษณะเป็นรูปยาวเรียงทอดไปตามลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนกับประเทศลาว มีความยาวทั้งสิ้น ๑๘๕ กิโลเมตร ความกว้างของพื้นที่ที่ทอดขนานไปตาม ลำน้ำโขงโดยเฉลี่ย ๒๐-๒๕ กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินสาย ๒ (มิตรภาพ) ประมาณ ๖๑๕ กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับกำแพงนครเวียงจันทน์ เขตเมืองหลวงของประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน

^๑ พระอรียานูวัตรเขมาจารย์เถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๔-๒๗.

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอปากคาด และอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
 ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง
 อำเภอนายูง และอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปากชม จังหวัดเลย

๒) ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพภูมิประเทศของจังหวัดหนองคายมีลักษณะทอดยาวตามลำน้ำโขง จังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีอาณาเขตติดกับกรุงเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดน จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดชายแดนที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดยมีพื้นที่ทอดขนานยาวไปตามลำน้ำโขง ความกว้างของพื้นที่ทอดขนานไปตามลำน้ำโขงโดยเฉลี่ยประมาณ ๒๐-๒๕ กิโลเมตร ช่วงที่กว้างที่สุดอยู่ที่อำเภอเฝ้าไร่ และช่วงที่แคบที่สุดอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายมีอำเภอที่อยู่ติดกับลำน้ำโขง ๖ อำเภอ คือ อำเภอสังคม อำเภอท่าบ่อ อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอเมือง อำเภอโพนพิสัย และอำเภอรัตนวาปี และมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว คือ แขวงเวียงจันทน์ นครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงบอลิคำไซ

จังหวัดหนองคายมีจุดผ่านแดนไป ประเทศลาว รวม ๖ จุด เป็นจุดผ่านแดนถาวร ๒ จุด และจุดผ่อนปรน ๔ จุด จุดผ่านแดนที่สำคัญและเป็นสากล คือ ด่านสะพานมิตรภาพไทย - ลาว ซึ่งรัฐบาลออสเตรเลีย-ไทย-ประเทศลาว ร่วมมือกันสร้างและเป็นประตูไปสู่อินโดจีน

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง แยกได้เป็น ๔ บริเวณ คือ

พื้นที่ค่อนข้างราบ ได้แก่ เขตอำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อ และอำเภอศรีเชียงใหม่ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการทำนา และปลูกพืชบริเวณริมน้ำโขง

พื้นที่เป็นคลื่นลอนลาด กระจายอยู่ทุกอำเภอเป็นหย่อมๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ทำนาและปลูกพืชไร่ พืชสวนและป่าธรรมชาติ

พื้นที่เป็นคลื่นลอนชันและเป็นเขาเป็นป่าธรรมชาติ เช่น ป่าไม้เต็งรัง เบญจพรรณ พบในเขตอำเภอสังคม

สภาพพื้นที่เป็นภูเขาที่มีความสูงชัน จากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๒๐๐ เมตร เป็นบริเวณเทือกเขาต่างๆ ทางทิศตะวันตกในเขตอำเภอสังคม

เนื่องจากแม่น้ำโขงไหลผ่านอำเภอต่างๆ เกือบทุกอำเภอ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ในการเกษตรกรรม ราษฎรได้อาศัยแม่น้ำโขงเป็นแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะราษฎรที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง จะได้รับประโยชน์มากกว่าราษฎรที่อยู่ลึกเข้าไปจากแม่น้ำโขง นอกจากนี้สำนักงานพลังงานแห่งชาติได้จัดตั้งสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ในพื้นที่ ๙ อำเภอ รวมทั้งสิ้น ๘๒ สถานี เพื่อทำการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงและแหล่งน้ำอื่น ๆ ขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตรกรรม

ลักษณะอากาศจัดอยู่ในจำพวกฝนแล้งร้อนและแห้งแล้ง(ธ.ค.- ม.ค.) ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อุณหภูมิจะเริ่มลดในเดือนพฤศจิกายนและต่ำสุดในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม ในช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม เป็นช่วงเปลี่ยนฤดู อุณหภูมิจะสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในเดือน

มีนาคม และร้อนจัดในเดือนเมษายน ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ (มิ.ย.- ก.ค.) อุณหภูมิโดยทั่วไปจะลดลง และในเดือนตุลาคมอุณหภูมิจะเริ่มลดลงจนอากาศหนาวเย็น อุณหภูมิต่ำสุดรายปีอยู่ที่ ๙.๕ องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดรายปีอยู่ที่ ๔๐.๖ องศาเซลเซียสเฉลี่ยรายปีอยู่ที่ ๒๖.๔ องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนทั้งปีอยู่ที่ ๑,๘๔๓.๖ มิลลิเมตรต่อปี

๓.๑.๔ เศรษฐกิจ

การเกษตรประชากรโดยส่วนมากจะประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ ใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการเกษตร คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๒๙ ของพื้นที่จังหวัด หรือ ๒,๖๒๕,๔๔๑ ไร่ ซึ่งพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว (นาปี) และยางพารา^๒

นอกจากนั้น ยังมีการเลี้ยงปศุสัตว์และการทำประมง โดยปศุสัตว์ที่มีมูลค่าผลผลิตมากที่สุดคือ ไก่ไข่ สุกร โคพื้นเมือง เป็ดไข่ ไก่เนื้อ กระบือ เป็ดเนื้อ และโคพันธุ์ ส่วนด้านการประมงนั้น มีทั้งการเลี้ยงสัตว์น้ำในบ่อดิน บ่อซีเมนต์ กระชัง การจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ การจับสัตว์น้ำในแม่น้ำโขง และการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำอื่นๆ

ทางด้านอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมที่สำคัญของจังหวัดหนองคาย คือ โรงสีข้าว อุตสาหกรรมยางพารา และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้ นอกจากนี้ยังมีอุตสาหกรรมอื่นๆ คือ อัดเศษโลหะ อัดเศษกระดาษและบดย่อยพลาสติก ซ่อมรถยนต์ ทำน้ำแข็งก้อนเล็ก ห้องเย็นทำวงกบประตูหน้าต่าง และเครื่องเรือนเครื่องใช้จากไม้ และในอนาคต จังหวัดหนองคายยังได้ถูกให้พัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในระยะที่ ๒ ซึ่งจะช่วยให้ภาคอุตสาหกรรมนั้นเจริญเติบโตมากขึ้น

๓.๑.๕ ประเพณีและวัฒนธรรม

ประชาชนชาวจังหวัดหนองคาย ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเหมือนคนไทยทั่วไปในภาคอีสาน คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นแนวทางการดำรงชีวิตซึ่งทำให้แดนอีสานอยู่กันด้วยความผาสุกร่มเย็นตลอดมา โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับฮีตสิบสอง ดังนี้ เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคูณลาน เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพระเวส เดือนห้าบุญสงกรานหรือบุญตรุษสงกรานต์ เดือนหกบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดบุญข้าฮะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา และเดือนสิบสองบุญกฐิน

เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์อีสาน-หนองคายเป็นงานประจำปีจัดขึ้นที่วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวงชั้นตรี) มีการอัญเชิญหลวงพ่พระใสลงมาจากพระอุโบสถแล้วแห่รอบเมือง ในวันที่ ๑๓ เมษายน เพื่อให้ประชาชนได้สงน้ำ มีการทำบุญตักบาตรวันสงกรานต์ เฉลิมฉลองหลวงพ่พระใสที่ศาลาสรงน้ำหรือปล้ำพลาหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย มีงานรื่นเริงการละเล่นพื้นเมือง การกีฬาท้องถิ่น และมหรสพ ๕ วัน ๕ คืน จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๘ เมษายน จึงได้อัญเชิญหลวงพ่พระใสกลับขึ้นไปประดิษฐานยังพระอุโบสถตามเดิม ซึ่งทางจังหวัดได้จัดขึ้นทุกปี

^๒วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย, รายงานปริมาณการเศรษฐกิจจังหวัดหนองคาย ปี ๒๕๕๘ และแนวโน้มปี ๒๕๕๙ ณ เดือนกันยายน ๒๕๕๙, หน้า ๑๔-๑๖.

งานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อจัดประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี ที่บริเวณอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ ภายในงานจะมีการแสดงและการละเล่น มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าราคาถูก

บุญบั้งไฟประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีเก่าแก่ที่ได้ปฏิบัติกันมานาน เกี่ยวกับการบูชาเทวดา ขอฟ้าขอฝน ตามความเชื่อและโบราณกาล เป็นงานใหญ่โตมาก มีการจัดประกวดบั้งไฟประเภท ตกแต่งสวยงาม ความคิดสร้างสรรค์ ประกวดขบวนแห่ และการจุดขึ้นสูงสุด จัดทำในวันเพ็ญเดือน ๖ (พฤษภาคม) และวันเพ็ญ เดือน ๗ (มิถุนายน) (จังหวัดหนองคายจะจัดบุญบั้งไฟทั้งเดือน๖และเดือน ๗) ของทุกปี จังหวัดหนองคายได้จัดเป็นการแสดงแสงสีเสียงตำนานบั้งไฟพญานาค เกี่ยวกับเรื่อง พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพญาคันคาก (คางคก) แล้วมีเรื่องราวไม่ถูกใจกับพญาแถน (พระอินทร์) จึงสาปให้แผ่นดินแห้งแล้งจนพญาคันคากแนะนำให้ชาวบ้านจุดบั้งไฟถวายจนฝนตกลงมาในที่สุด^๓

แห่เทียนเข้าพรรษาเป็นงานประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันเข้าพรรษา ประชาชนตามคุ้มต่างๆ ได้จัดทำต้นเทียนขี้ผึ้งล้วน ทำลวดลายสวยงามประดับดอกไม้ มีการประกวดลวดลายสวยงามของต้นเทียนขบวนแห่มีรางวัล จัดให้มีในคืนวันเพ็ญวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งเป็นวันอาสาฬหบูชาของทุกปี

แข่งเรือเป็นงานประเพณีของท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันออกพรรษา จัดให้มีการแข่งเรือยาวในลำน้ำโขง โดยประชาชนในคุ้มต่างๆ ได้จัดเรือแข่งจากอำเภอและบางปีก็มีเรือจากประเทศลาวมาร่วมการแข่งขันด้วย เป็นการแสดงถึงความสามัคคีไมตรีที่มีต่อกันมานานโดยจัดให้มีขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี^๔

แห่ปราสาทผึ้งเป็นประเพณีของท้องถิ่นเก่าแก่ ซึ่งทางจังหวัดได้จัดให้มีขึ้นควบคู่กันกับงานแข่งเรือ มีการจัดทำปราสาทผึ้งประกวด และนำลงเรือยนต์ล่องไปตามลำน้ำโขง กลางคืนมีการไหลเรือไฟประดับดวงไฟมากมาย และดูทิวทัศน์แสงไฟกระทบพื้นน้ำยามกลางคืนสวยงามมาก เพื่อนมัสการพระธาตุหล้าหนอง (วัดและองค์มหาเจดีย์ได้พังลงน้ำโขงเมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๐) อยู่หน้าวัดสิริมหากัจจายน์ อำเภอเมืองหนองคาย จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๑ จัดพร้อมกันกับงานแข่งเรือประจำปี

วันออกพรรษาจัดเป็นงานต่อจากวันแห่ปราสาทผึ้งและแข่งเรือ เป็นวันทำบุญประจำของท้องถิ่น มีการตักบาตรเทโวภายในเขตอำเภอเมือง ประชาชนท้องถิ่นถือเป็นวันสำคัญยิ่งไม่ว่าจะไปประกอบอาชีพอยู่ต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ เมื่อถึงกำหนดวันทำบุญออกพรรษาแล้ว คนส่วนมากจะเดินทางกลับบ้านเพื่อทำบุญอุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษตามประเพณีนิยมที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาแต่โบราณกาล^๕

ลอยเรือไฟบูชาพญานาคบั้งไฟพญานาคแม้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติตามลำน้ำโขงมานานหลายปีแล้วตามคำเล่าลือของชาวบ้าน แต่เพิ่งจะได้รับส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายไม่กี่ปีมานี้เอง บั้งไฟพญานาคเป็นลูกไฟที่พุ่งขึ้นมาจากใต้แม่น้ำโขง พุ่งลอยขึ้นสู่

^๓ พระอริยานุวัตรเมฆาจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^๔ ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, **หยิ่งลงสู่พุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ขวนพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๒-๒.

^๕ ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, **หยิ่งลงสู่พุทธศาสนา**, หน้า ๔๓-๔๔.

อากาศ ประมาณ ๒๐-๓๐เมตร แล้วก็หายไป ลูกไฟไม่จำกัดบริเวณที่เกิดและเกิดไม่บ่อยซ้ำที่บริเวณนั้น ขนาดของลูกไฟก็มีหลายขนาด เช่น ขนาดโตเท่าผลส้ม ขนาดกลางเท่าไข่ไก่ ขนาดเล็กเท่าหัวแม่มือ เวลาที่เกิดขึ้นไม่แน่นอนแต่ต้องมีดค่าแล้ว บางทีเกิดตั้งแต่หัวค่ำ ประมาณ ๖โมงเย็น บางปีเริ่มเกิด ๒-๓ทุ่ม และจะเกิดไปอีกประมาณ ๓-๔ชั่วโมง จึงจะค่อยๆ หดลง จำนวนลูกไฟที่เกิดขึ้นบริเวณหนึ่งๆ มีจำนวนไม่แน่นอน สถานที่เกิดนั้นจะอยู่ในท้องที่อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอรัตนวาปี บึงไฟพญานาคจะเกิดขึ้นในคืนวันเพ็ญ เดือน ๑๑หรือแรม ๑ค่ำ เดือน ๑๑ของทุกปี และทางจังหวัดได้จัดงานลอยเรือไฟบูชาพญานาค ณ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้วัดสิริมหาจักรยาญ (วัดธาตุ) อำเภอเมือง โดยจัดเป็นประจำทุกปี^๖

๓.๑.๖ ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอเมืองหนองคายมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับนครหลวงเวียงจันทน์ (ประเทศลาว)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอโพธิ์ชัย (จังหวัดหนองคาย) และอำเภอเพ็ญ (จังหวัดอุดรธานี)

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเพ็ญ (จังหวัดอุดรธานี) และอำเภอสระใคร(จังหวัดหนองคาย)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอท่าบ่อ (จังหวัดหนองคาย) และ อำเภอปากชม (จังหวัดเลย)

๓.๑.๗ การแบ่งเขตการปกครอง

๑) การปกครองส่วนภูมิภาค

อำเภอเมืองหนองคายแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๑๖ ตำบล ๑๘๑ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ในเมือง (NaiMueang) ๑๗ หมู่บ้าน

๒. บ้านเตื่อ (Ban Duea) ๑๖ หมู่บ้าน

๓. มีชัย (Mi Chai) ๙ หมู่บ้าน

๔. ค่ายบกหวาน (Khai Bok Wan) ๑๖ หมู่บ้าน

๕. โพธิ์ชัย (Pho Chai) ๑๒ หมู่บ้าน

๖. โพนสว่าง (PhonSawang) ๑๐ หมู่บ้าน

๗. กวนวัน (Kuan Wan) ๗ หมู่บ้าน

๘. พระธาตุบังพวน (Phra That Bang Phuan) ๑๔ หมู่บ้าน

๙. เวียงคุก (Wiang Khuk) ๘ หมู่บ้าน

๑๐. หนองกอมเกาะ (NongKomKo) ๑๒ หมู่บ้าน

๑๑. วัดธาตุ (Wat That) ๑๔ หมู่บ้าน

๑๒. ปะโค (Pa Kho) ๗ หมู่บ้าน

^๖เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔-๕๖.

๑๓. หาดคำ (Hat Kham) ๑๖ หมู่บ้าน
 ๑๔. เมืองหมี (MueangMi) ๗ หมู่บ้าน
 ๑๕. หินโงม (HinNgom) ๘ หมู่บ้าน
 ๑๖. สীগาย (Si Kai) ๘ หมู่บ้าน

๒) การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอเมืองหนองคายประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๖ แห่ง ได้แก่

๑. เทศบาลเมืองหนองคาย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลในเมืองและตำบลมีชัยทั้งตำบล รวมทั้งบางส่วนของตำบลโพธิ์ชัย ตำบลกวนวัน ตำบลหาดคำ ตำบลหนองกอมเกาะ และตำบลเมืองหมี
๒. เทศบาลตำบลเวียงคุก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเวียงคุกทั้งตำบล
๓. เทศบาลตำบลหนองสองห้อง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลค่ายบกหวาน
๔. เทศบาลตำบลหาดคำ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหาดคำ (นอกเขตเทศบาลเมืองหนองคาย)
๕. เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโพธิ์ชัย (นอกเขตเทศบาลเมืองหนองคาย)
๖. เทศบาลตำบลกวนวัน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกวนวัน (นอกเขตเทศบาลเมืองหนองคาย)
๗. เทศบาลตำบลวัดธาตุ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลวัดธาตุทั้งตำบล
๘. เทศบาลตำบลปะโค ครอบคลุมพื้นที่ตำบลปะโคทั้งตำบล
๙. เทศบาลตำบลบ้านเตี๋ย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบ้านเตี๋ยทั้งตำบล
๑๐. องค์การบริหารส่วนตำบลหินโงม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหินโงมทั้งตำบล
๑๑. องค์การบริหารส่วนตำบลค่ายบกหวาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลค่ายบกหวาน (นอกเขตเทศบาลตำบลหนองสองห้อง)
๑๒. องค์การบริหารส่วนตำบลโพนสว่าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโพนสว่าง (สองห้องเดิม) ทั้งตำบล
๑๓. องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุบังพวน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลพระธาตุบังพวนทั้งตำบล
๑๔. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกอมเกาะ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองกอมเกาะ (นอกเขตเทศบาลเมืองหนองคาย)
๑๕. องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหมี ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเมืองหมี (นอกเขตเทศบาลเมืองหนองคาย)
๑๖. องค์การบริหารส่วนตำบลสীগาย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสীগายทั้งตำบล

๓) สถานการณ์ปัญหาตามแนวชายแดน

อำเภอเมืองหนองคาย มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่สำคัญ คือ ปัญหาการหลบหนีเข้าเมืองของแรงงานต่างชาติ เข้ามาทำงานในพื้นที่ตลอดจนปัญหาการลักลอบนำเข้ายาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้าเข้ามาในราชอาณาจักรไทย การ

ลักลอบขนสินค้าหนีภาษีศุลกากร ทำให้ราษฎรในเขตพื้นที่ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของยาเสพติด ในปัจจุบันส่วนใหญ่มีพื้นฐาน และสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกประเทศ

กล่าวสรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาของอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ประวัติหลวงพ่อพระใส ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่จังหวัดหนองคายเป็นเมืองที่ติดกับแม่น้ำโขง ติดชายแดน และเป็นแหล่งการทำมาค้าขายของสองประเทศอีกด้วย

๓.๒ ประวัติความเป็นมาวัดโพธิ์ชัย

วัดโพธิ์ชัย เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดนิกายมหานิกาย ตั้งอยู่ที่ถนนประจักษ์ศิลปาคม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

วัดโพธิ์ชัย เดิมเป็นวัดร้างตั้งอยู่บริเวณบ้านไผ่ มีชื่อเรียกกันว่า วัดผีผิว ไม่ปรากฏหลักฐานเมื่อแรกสร้าง แต่สันนิษฐานว่าเป็นพระอารามสำคัญของเวียงจันทน์มาแต่เดิม จนเมื่อท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) อุปฮาดเมืองยโสธร ได้รับอวยยศขึ้นเป็น พระปฐมเทวภิบาล (บุญมา) และได้มาสร้างเมืองหนองคายขึ้นที่บ้านไผ่ มีการอัญเชิญพระเสริมและพระใส พระพุทธรูปสำคัญของเวียงจันทน์ที่ยึดมาได้ คราวปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ มาไว้ที่วัดหอก่องในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ เกิดเหตุแผ่นดินไหวบริเวณวัดหอก่องทำให้เกิดเป็นรอยแยกขนาดใหญ่ต่อหน้าพระเสริม ทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันของชาวเมืองและขุนนางข้าราชการไปต่างๆ นานา บ้างก็ว่าเป็นอาเพศบ้านเมืองจะทุกข์ร้อน บ้างก็ว่าเป็นลางบอกเหตุว่าพระเสริมต้องการเสด็จไปวัดอื่น บ้างก็ว่าวัดหอก่องเป็นวัดเล็กไม่เหมาะสมที่จะนำพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์เวียงจันทน์ทรงสร้างมาประดิษฐานไว้ในที่แคบๆ เช่นนี้เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้น พระปฐมเทวภิบาล ผู้เป็นเจ้าเมืองและกรมการเมืองหนองคายจึงได้ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไร ในที่สุดก็มีมติว่าจะต้องหาสถานที่เพื่อสร้างเป็นวัดใหญ่ และอัญเชิญพระเสริมไปประดิษฐานอยู่ซึ่งสถานที่ดังกล่าวก็คือ วัดผีผิว^๗

วัดผีผิวเป็นวัดร้างที่มีความสำคัญมาแต่ครั้งอดีต ภายในประดิษฐานพระธาตุเจดีย์ลาวโบราณที่ตั้งงาม และไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ดังนั้น จึงมีมติในการบูรณะวัดผีผิวและเปลี่ยนนามใหม่เป็น วัดโพธิ์ชัย เมื่อกรมการเมืองหนองคายมีมติดังกล่าวแล้ว พระปฐมเทวภิบาล (บุญมา) ผู้เป็นเจ้าเมืองก็ได้นำความเข้าปรึกษากับ ท่านญาครูลักคำ ผู้เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่สุดของเมืองหนองคาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๒ พระปฐมเทวภิบาล (บุญมา) เจ้าเมืองหนองคาย จึงเป็นประธานฝ่ายฆราวาสโดยมีท่านญาครูลักคำเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ทำการยกวัดโพธิ์ชัย คือการยกฐานะจากวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา พร้อมกับบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่เป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุและสามเณรขึ้น เมื่อวันที่ ๒๑ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๒ ดังปรากฏในพงศาวดารย่อ

^๗ กาญจนา แก้วเทพ, คติชาวบ้านอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓ - ๔๕.

เมืองเวียงจันทน์ว่า...ศักราชได้ ๒๐๑ ปีถัดไค้ เจ้าเมืองหนองคาย (ยก) วัดโพธิ์ชัย เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ วันเสาร์แล...

เมื่อทำการบูรณะและยกวัดเสร็จแล้ว พระปฐมเทวภิบาล (บุญมา) ได้นิมนต์ท่านญาณาคูหลักรักษาเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย และได้ประกอบพิธีอัญเชิญพระเสริมจากวัดหอก่องมาประดิษฐานที่สิม (พระอุโบสถ) วัดโพธิ์ชัย แต่นั้นมาวัดโพธิ์ชัยก็กลายมาเป็นวัดหลวงประจำเมืองหนองคาย เนื่องจากเจ้าเมืองเป็นผู้สร้างหรือบูรณะขึ้น อนึ่ง ภายหลังจากประกอบพิธียกวัดโพธิ์ชัยและอัญเชิญพระเสริมมาประดิษฐานยังวัดโพธิ์ชัยแล้ว ถัดจากนั้นมาอีก ๑๓ วัน คือ วันที่ ๔ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ ก็เกิดเหตุการณ์สำคัญคือเกิดสุริยุปราคาขึ้น

หลัง พ.ศ. ๒๓๘๒ เป็นต้นมา พระเสริมและพระใสก็ได้รับการเคารพบูชาจากชาวเมืองหนองคายรวมถึงขุนนางข้าราชการจากกรุงเทพมหานครที่ได้เดินทางมาราชการที่เมืองหนองคายเป็นนิจ สมัยนั้นวัดโพธิ์ชัยมีท่านญาณาคูหลักรักษาเป็นเจ้าอาวาสก็ดำเนินการปกครองและพัฒนาวัดตามสมควร โดยได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากท่านเจ้าเมืองคือพระปฐมเทวภิบาล (บุญมา) ทำให้วัดได้รับความเจริญมาตามลำดับ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะได้พระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อมาประดิษฐานเป็นพระประธานที่วัดบวรสถานมงคลหรือวัดพระแก้ววังหน้าที่ทรงให้สร้างขึ้นที่บริเวณพระราชวังบวรสถานมงคล และได้ทรงทราบว่ามีพระพุทธรูปล้านช้างที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงมีพระรับสั่งให้อัญเชิญมาตั้งแต่ครั้งสงครามปราบกบฏเวียงจันทน์แต่ยังคงค้างอยู่ที่เมืองหนองคาย ในปีพ.ศ. ๒๓๙๙ พระองค์ทรงมีพระบวรราชโองการให้ขุนวรราชธานี และเจ้าเหม็น (โอรสเจ้าอนุวงศ์) เป็นข้าหลวงขึ้นมาอัญเชิญพระเสริมจากเมืองหนองคายไปกรุงเทพฯ ดังปรากฏในพงศาวดารย่อๆ ความตอนหนึ่งว่า "เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ มีเรือเต่าเส็ดขุนวรธานีแลเจ้าเหม็น เป็นข้าหลวงมาเอาพระเสริม ยกจากเมืองหนองคายไปไทยก็ปีนั้น" และเมื่อขุนวรธานีและเจ้าเหม็น เป็นข้าหลวงอัญเชิญพระเสริมจากวัดโพธิ์ชัยลงไปยังกรุงเทพฯ ขุนวรธานีจะอัญเชิญพระใสไปพร้อมกับพระเสริมด้วย แต่เกิดปาฏิหาริย์ โดยพราหมณ์ผู้อัญเชิญนั้นไม่สามารถจับเกี่ยวนำพระใสไปได้ แม้จะใช้กำลังคนหรืออ้อนวอนอย่างไรก็ตาม จนในที่สุดเกี่ยวได้ตกลง เมื่อหาเกี่ยวใหม่มาแทนก็ไม่สามารถเคลื่อนไปได้อีก จึงปรึกษากันว่าให้อัญเชิญพระใสมาไว้ที่วัดโพธิ์ชัยแทนพระเสริม ดังนั้นหลวงพ่พระใสจึงประดิษฐานที่วัดโพธิ์ชัยจนถึงปัจจุบัน

วัดโพธิ์ชัยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จเป็นองค์ประธาน ยกชื่อฟ้าพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย พ.ศ.๒๕๒๒ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.๒๕๒๓ ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา พ.ศ.๒๕๒๔ ยกฐานะขึ้นเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ปัจจุบันมี พระธรรมมงคลรังษี (คำบ่อ อรุโณ) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๘ เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัดหนองคายเป็นสำนักของเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ฝ่ายมหานิกายพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปปฏิมา หลวงพ่พระใส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อัญเชิญมาจากประเทศลาวมาประดิษฐานไว้จนปัจจุบัน

๓.๓ ประวัติความเป็นมาของหลวงพ่พระใส

หลวงพ่พระใส เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระรูปลักษณะงดงามมาก ขนาดหน้าตัก กว้าง ๒ ศีบ ๘ นิ้ว สวนสูงจากพระสงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเกศ ๔ ศีบ ๑ นิ้ว ของช่างไม้ ปัจจุบันได้ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) เป็นพระพุทธรูปที่ชาวจังหวัดหนองคายนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มากและเป็น ที่เคารพสักการะอย่างยิ่ง

ในสมัยที่อาณาจักรศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์ทรงครองราชย์อยู่ระหว่างปี พ.ศ.๒๐๙๓-๒๑๑๕ ในช่วงแรกของการก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์พระองค์ทรงได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองล้านนาเชียงใหม่ แต่ด้วยเหตุที่พระราชบิดาของพระองค์ทรงเสด็จสวรรคตด้วยอุบัติเหตุอย่างกระทันหัน พระองค์จึงเสด็จกลับมาครองราชย์สมบัติที่กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว (หลวงพระบาง)อีกครั้ง

ความที่ในยุคสมัยดังกล่าวอาณาจักรล้านช้างต้องทำสงครามกับพม่าอยู่หลายครั้ง และเหตุที่เมืองหลวงพระบางก็อยู่ในชัยภูมิที่ง่ายต่อการรุกรานของพม่า ดังนั้นพระองค์จึงได้ปรึกษาวรรดาพระสังฆราชและมุขมนตรีเพื่อย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่นครเวียงจันทน์ และทรงได้อพยพผู้คนจากเมืองหลวงพระบาง แพร์ น่าน พะเยา และเชียงใหม่บางส่วนมาไว้ที่เวียงจันทน์และเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองศรีเชียงใหม่ กองนาง ท่าบ่อ เวียงคุก หนองคาย ปากห้วยหลวง(โพนพิสัย) เป็นต้น ในปี พ.ศ.๒๑๐๖

ตามประวัติกล่าวไว้ว่า พระธิดาสามพี่น้องของกษัตริย์ล้านช้าง (บางท่านเชื่อว่า เป็นธิดาของพระไชยเชษฐาธิราช) ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปประจำพระองค์ขึ้น ๑ องค์ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา แล้วขนานนามพระพุทธรูปตามพระนามว่า พระสุก พระเสริม และพระใส มีขนาดลดกันตามลำดับ พระสุกนั้นเป็นพระประจำที่ผู้ใหญ่ พระเสริมประจำคนกลาง ส่วนพระใสประจำคนสุดท้าย

ตามประวัติการสร้างเล่าว่า มีพิธีการทางบ้านและทางวัดช่วยกันใหญ่โต มีคนสูบเตาหลอมทองอยู่ไม่ขาดระยะ ทำเป็นเวลา ๗ วันแล้วทองก็ยังไม่ละลาย ถึงวันที่ ๘ เวลาเพล เหลือหลวงตากกับสามเณรน้อยรูปหนึ่งสูบเตาอยู่ได้ปรากฏชีปะขาว ตนหนึ่งมาขอช่วยทำ หลวงตากับเณรน้อยจึงไปฉันทเพล ญาติโยมที่มาส่งเพลจะลงไปช่วยแต่มองไม่เห็นชีปะขาวจำนวนมากช่วยกันสูบเตาอยู่ แต่เมื่อถามพระ พระมองลงไปก็เห็นเป็นชีปะขาวคนเดียว พอฉันทเพลเสร็จคนทั้งหมดจึงลงมาดู ก็เกิดความอัศจรรย์ใจยิ่ง เหตุเพราะได้เห็นทองทั้งหมดถูกเทลงในบ้ำทั้ง ๓ บ้ำ แล้ว และไม่เห็นชีปะขาวแล้ว

หลังสร้างเสร็จพระสุก พระเสริม และพระใส ได้ประดิษฐานไว้ ณ เมืองหลวงอาณาจักรล้านช้าง มาช้านาน คราใดที่เกิดสงครามบ้านเมืองไม่สงบสุข ชาวเมืองก็จะนำพระพุทธรูปทั้งสามไปซ่อนไว้ที่ภูเขาควาย หากเหตุการณ์สงบแล้วจึงนำกลับมาไว้ดังเดิม ส่วนหลักฐานที่ว่าประดิษฐานอยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีปรากฏแน่ชัด ทราบเพียงว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้นที่เมืองเวียงจันทน์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทำลายเมืองเวียงจันทน์

เสียสิ้น จึงให้สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิ์พลเสพย์ได้เป็นจอมทัพยกพลมาปราบ เมื่อเมืองเวียงจันทน์สงบแล้ว จึงได้อัญเชิญพระสุก พระเสริม และพระใสมาที่จังหวัดหนองคาย

มีคำบอกเล่าว่า คราที่อัญเชิญมานั้น ไม่ได้อัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทน์โดยตรงแต่อัญเชิญมาจากภูเขาควย ซึ่งชาวเมืองนำไปซ่อนไว้ การอัญเชิญนั้นได้ประดิษฐานหลวงพ่อกิ่งสามไว้บนแพไม้ไผ่ล่องมาตามลำน้ำงึม เมื่อล่องมาถึงเวินแทนได้เกิดอัศจรรย์ คือ แทนของพระสุกได้แหกแพจมลงในน้ำ โดยเหตุที่มีพายุแรงจัดพัดแพจนเอียงชะเนาะที่ชันพระแทนติดกับแพไม่สามารถที่จะทวนน้ำหนักของพระแทนไว้ได้ บริเวณนั้นจึงชื่อว่า “เวินแทน” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ขุนวรธานี และเจ้าเหม็น (ข้าหลวง) อัญเชิญพระเสริมจากวัดโพธิ์ชัยลงไปยังกรุงเทพฯ ขุนวรธานีจะอัญเชิญพระใสไปพร้อมกับพระเสริมด้วย แต่เกิดปาฏิหาริย์ โดยพราหมณ์ผู้อัญเชิญนั้นไม่สามารถขับเกวียนนำพระใสไปได้ แม้จะใช้กำลังคนหรืออ้อนวอนอย่างไรก็ตาม จนในที่สุดเกวียนได้หักลง เมื่อหาเกวียนใหม่มาแทนก็ไม่สามารถเคลื่อนไปได้อีก จึงปรึกษากันว่าให้อัญเชิญพระใสมาไว้ที่วัดโพธิ์ชัยแทนพระเสริม ซึ่งอัญเชิญไปกรุงเทพฯ เมื่ออธิษฐานดังกล่าวพอเข้าหามเพียงไม่กี่คนก็อัญเชิญพระใสมาได้^๕

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงลงความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปทั้ง ๓องค์นี้ว่า เป็นพระพุทธรูปล้านช้างที่งดงามยิ่งกว่าพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ และทรงสันนิษฐานเรื่องการสร้างเป็น ๒ ประการ คือ อาจจะเป็นพระพุทธรูปที่สร้างจากเมืองหนึ่งเมืองใดทางตะวันออกของอาณาจักรล้านช้าง และต่อมาตกอยู่ในเขตล้านช้าง หรืออาจสร้างขึ้นในเขตล้านช้างโดยฝีมือช่างลาวพุงขาว

๓.๔ ความสำคัญของหลวงพ่พระใส

แผ่นดินอีสานนั้นเป็นแหล่ง " พระดี " ดังที่เราทราบกันอยู่ พระวิปัสสนาจารย์องค์สำคัญ ๆ มักถือกำเนิดและเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ปฏิบัติเจริญภาวนาจนแก่กล้าในญาณจนเป็นที่เคารพเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ ดินแดนอีสานแห่งนี้ มีพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย เป็นอาทิ นอกจากนี้ " พระดี " แล้ว อีสานยังมีปูชนียวัตถุสถานสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นอันมากแสดงให้เห็นถึงศรัทธาปสาทะ ที่ชาวอีสานมีต่อพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี และหากจะกล่าวถึงภาคอีสานทางตอนเหนือก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกล่าวถึงพระพุทธรูปอันเป็นที่เคารพสักการะ ของชาวอีสานอย่างยิ่งยวดองค์หนึ่ง นั่นคือหลวงพ่พระใส

หลวงพ่พระใสเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในล้านช้าง มีตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาที่เล่าสืบต่อกันมาว่าพระธิดาสามพี่น้องของกษัตริย์ล้านช้างองค์หนึ่ง ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปประจำพระองค์ขึ้นสามองค์ แล้วขนานพระพุทธรูปตามพระนามว่า พระเสริม พระสุก และพระใส ตามลำดับประดิษฐานไว้ ณ เมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงของล้านช้างอยู่มาก ด้วยปรากฏว่า

^๕ พระอริยานุวัตรเขมาจารย์เถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓-๑๔.

พระพุทธรูปทั้งสามองค์ คงเป็นที่เคารพบูชาของชาวล้านช้างอยู่มาก ด้วยปรากฏว่าครั้งใด บ้านเมืองมีศึกสงครามมาประชิดเมือง ชาวเวียงจันทน์จะเชิญพระพุทธรูปทั้งสามองค์ไปรักษา ไว่ยังที่ที่ปลอดภัย และจะนำกลับมาต่อเมื่อการศึกสงบเรียบร้อยแล้ว ดังเช่นเมื่อเมื่อกองทัพไทยไปตีเวียงจันทน์ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าธรรมเทวงศ์ได้เชิญไปไว้ ณ เมืองเชียงคำชั่วคราว และในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อกองทัพไทยไปตีเมืองเวียงจันทน์อีกครั้ง ชาวเมืองก็ได้เชิญพระทั้งสามไปซ่อนไว้ยังสถานที่ที่เรียกว่าภูเขาควาย แต่ครั้งนี่กองทัพไทยพบเข้าและได้เชิญข้ามฝั่งโขงมาฝั่งไทยระหว่าง ล่องแพพระสุกพลัดตกจมน้ำไป คงเหลือแต่พระเสริมและพระใสที่มาจากจนถึงหนองคายนั่นเอง โดยพระเสริมอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย และพระใสอยู่ที่วัดหอก่อง (วัดประดิษฐธรรมคุณ)

ในตอนนี้อัญเชิญพระใสจากเวียงจันทน์ มาประดิษฐานที่วัดโพธิ์ชัยเมืองหนองคายนี้ คราวอัญเชิญมาได้แต่อัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทน์โดยตรงแต่ได้อัญเชิญมาจากภูเขาควายซึ่งชาวเมืองได้อัญเชิญไปซ่อนไว้แต่ครั้งเวียงจันทน์เกิดสงคราม การอัญเชิญมาได้แต่อัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนแพไม้ไผ่ซึ่งอัญเชิญมาทั้ง ๓ องค์ ล่องมาตามลำแม่น้ำโขงเมื่อถึงตรงบ้านเวินแท่นที่นั่นได้เกิดอัศจรรย์คือ แขนของพระสุกได้แหกแพจมลงในน้ำโดยเหตุที่มีพายุน้ำแรงจัดพัดแพจนเอนเอียงแพไม่สามารถรับน้ำหนักของพระแท่นไว้ได้ อาศัยเหตุที่แท่นของพระสุกได้จมลง ณ ที่ตรงนั้นจึงได้ชื่อว่า “เวินแท่น” มาจนบัดนี้

มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้เชิญพระเสริมและพระใสลงกรุงเทพฯ ฯ เพื่อประดิษฐาน ยังวัดประทุมวนาราม ก็ปรากฏเหตุอัศจรรย์ว่าเกวียนที่เชิญ พระใส นั้นหักลงตรงหน้าวัดโพธิ์ชัยครั้งแล้วครั้งเล่า ชาวเมืองจึงพร้อมใจกันอัญเชิญพระใสขึ้นประดิษฐาน ณ วัดโพธิ์ชัยแทนพระเสริมซึ่งอัญเชิญลงไปกรุงเทพฯ ฯ หลวงพ่อพระใสจึง ประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคูเมืองหนองคายเป็นที่เคารพสักการะ ของทั้งหนองคายและชาวอีสานทั้งมวลมาจนทุกวันนี้

ด้วยอำนาจเหล่าเทพเทวดา พญานาค ได้กระทำอิทธิฤทธิ์ ย้อยูทอ นุด ของหลวงพ่พระใสไว้ เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของเหล่าสัตว์ของเหล่าพุทธศาสนิกชนริมน้ำโขง ชาวบ้านตกลงกันว่า จะประดิษฐานหลวงพ่พระใสไว้ที่วัดโพธิ์ชัย ส่วนหลวงพ่พระเสริมให้อัญเชิญไปที่กรุงเทพฯ ประดิษฐานไว้ ณ วัดประทุมวนารามถึงปัจจุบัน ประชาชนชาวจังหวัดหนองคายได้กำหนดประเพณีสมโภชน์หลวงพ่พระใส ซึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งโบราณถึงปัจจุบันนี้ โดยกำหนดเอาวันสงกรานต์ของทุกปี อัญเชิญพระใสขึ้นราชมรรคาไปตามเมืองเพื่อให้ประชาชนสักการะได้บูชาและสร่งน้ำขอพร นับเป็นความศักดิ์สิทธิ์อย่างน่าอัศจรรย์ของพ่พระใสในวันที่ประกอบพิธีแห่อัญเชิญลงสร่งน้ำทุกปีนั้น จะมีเหตุการณ์ครึ้มฟ้าครึ้มฝน มีฝนตกโปรยปรายชุ่มฉ่ำไปตลอดทั่วทั้งวันงาน ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นปาฏิหาริย์ของหลวงพ่พระใส และเหล่าเทพเทวดาพญานาคที่มากอยชุมนุมเพื่อร่วมแซ่ซ้อง

กล่าวสรุปได้ว่า หลวงพ่พระใส พระพุทธรูปเก่าแก่ที่มีความสำคัญของเมืองหนองคาย เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงสุดของชาวเมืองหนองคาย รวมถึงผู้คนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้ อีกทั้งยังเป็นพระพุทธรูปที่มีประวัติตำนานอันยาวนาน ชาวหนองคายเชื่อว่าถ้าได้มาสักการะขอพร จะมีสิริมงคลแก่ชีวิตวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงแห่งจังหวัดหนองคาย อีกทั้งหลวงพ่พระใส ก็เป็นพระพุทธรูปที่

ชาวหนองคายให้ความเคารพศรัทธามาก และเชื่อกันว่าถ้าได้มาสักการะขอพรให้มีความสุข ประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ก็จะได้สมปรารถนา ดังนั้นใครไปใครมาถึงเมืองหนองคายก็ต้องแวะมากราบขอพรหลวงพ่อบุญรอดที่วัดโพธิ์ชัยให้ได้

๓.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมการแก้บะแก้บน

ในการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนที่มีต่อองค์หลวงพ่อบุญรอดที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นั้น ผู้วิจัยจะได้กล่าวเกี่ยวกับพิธีกรรมการแก้บะแก้บน ตามแนวคิดต่างๆ ดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ ความหมายพิธีกรรมการแก้บน

คำว่า “พิธีกรรม” (ritual) มีความหมายอันลึกซึ้งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ต่างๆ เอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของพิธีกรรมก็คือการเป็นช่องทางสื่อสารที่สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ^๙

มานิต มานิตเจริญ ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม ไว้ดังนี้^{๑๐}

คำว่า “พิธีกรรม” ประกอบกันขึ้นจาก ๒ คำ คือ “พิธีกับ กรรม” คำว่า “พิธี” เป็นคำนาม หมายถึง งานที่จัดขึ้น ตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา แบบอย่างธรรมเนียม เช่น พิธี ทำให้ถูกพิธีการกำหนด เช่น ก้อยู่จนสิ้นชนมายุ

ส่วนคำว่า “กรรม” เป็นคำนามเช่นกัน หมายถึง การงาน การกระทำ เมื่อนำ ๒ คำมารวมกันเป็นคำว่า “พิธีกรรม” มีความหมายว่า การบูชา แบบอย่าง หรือ แบบแผนหน่วยงานที่ปฏิบัติในทางศาสนา หรือหมายถึง การงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีและแบบหนังสือทางการทูต กรรมวิธีทางการทูต เมื่อกล่าวโดยสรุปตามความหมายของภาษาไทย คำว่า “พิธีกรรม” นั้น จึงหมายถึง “แนวทาง หรือ วิธีทำงานพิธีต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ให้ถูกต้อง”

อันมีผลกระทบหรือมีส่วนร่วมในชีวิตสังคม พร้อมทั้งแสดงทัศนะว่า พิธีกรรมนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งสิ้นชีวิต เป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญของชีวิตทางสังคม ทั้งนี้พิธีกรรมจะมีลักษณะสำคัญหลายประการ หากมองจากมิติต่างๆ เช่น พิธีกรรมคือการลงมือกระทำ มิใช่เป็นเพียงการคิดคำนึง และมักเป็นการกระทำที่มีแบบแผนอันชัดเจน ประกอบด้วยขั้นตอนและกรรมวิธีที่กระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นความเคยชิน หากจะมีการเปลี่ยนแปลง ก็มักเป็นไปอย่างเชื่องช้า นอกจากนี้ พิธีกรรมยังเป็นการแสดง ซึ่งสื่อให้เห็นถึงสถานะในการสื่อสาร เมื่อ

^๙ กิ่งแก้ว อัครถาวร, ลักษณะพิธีกรรมทางสังคมไทยในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙.

^{๑๐} มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓-๔๕๕.

เป็นการแสดง พิธีกรรมย่อมเกี่ยวข้องกับผู้นำเสนอและผู้ชม นั่นคือเป็นการแสดง “บางสิ่งบางอย่าง” สำหรับ “ใครบางคน” นั่นเอง^{๑๑}

กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า “พิธีกรรม” ในฐานะที่เป็นการแสดงแบบหนึ่ง ก็มีองค์ประกอบ การแสดงครบถ้วน ทั้งตัวละคร ฉาก การกระทำ บทเจรจาดนตรีประกอบ รวมถึงแก่นเรื่อง บ่อยครั้งที่เราพบว่าการแสดงออกทางพิธีกรรมมักมีปัจจัยด้านคุณค่าและความงามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย^{๑๒}

ขณะที่พิธีกรรมเกิดขึ้น ผู้เข้าร่วมย่อมตระหนักว่าตนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นๆ แล้ว ไม่ว่าจะในฐานะผู้แสดงหรือผู้ชมซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลก็ตาม แต่พิธีกรรมมิได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจเท่านั้น หากแต่พิธีกรรมมีความจริงจัง และมีความหมายบางอย่างแอบแฝงอยู่เสมอ ยิ่งไปกว่านั้น พิธีกรรมต่างๆ ล้วนมีเป้าหมายและโครงสร้างเชิงสังคมหรือความเป็นกลุ่มก้อนกำกับอยู่ เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาที่สนใจศาสนาในมิติเชิงสังคม แสดงทัศนะว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำที่ส่งสารหรือความเชื่อร่วมไปยังสมาชิกเพื่อย้ำให้ปัจเจกชนในฐานะสมาชิกของสังคมรับรู้ถึงความเชื่อที่มีร่วมกัน^{๑๓}

ในฐานะที่พิธีกรรมเป็นสื่อประเภทหนึ่งนอกเหนือจากระยะเวลาอันยาวนานที่พิธีกรรมมีบทบาทในชีวิตมนุษย์มานับแต่ดึกดำบรรพ์จวบจนกระทั่งปัจจุบัน ยังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปด้วยว่า พิธีกรรมเป็นสื่อที่สามารถระดมพลังของคนและชุมชนได้อย่างเข้มข้นมากที่สุดอีกด้วย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า พิธีกรรม แปลว่า การกระทำที่เป็นพิธี คือเป็นวิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือ การกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ คำว่า พิธีก็แผลงมาจากคำว่า วิธี นั่นเอง แต่มาในภายหลัง คำว่า พิธี มีความหมายเลื่อนลางหรือคลาดเคลื่อนไป ก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ที่เป็นอนิจจัง เช่นเดียวกันเดี๋ยวนี้เรามาประดิษฐ์ศัพท์กันขึ้นใหม่ เช่น คำว่ากรรมวิธีซึ่งสมัยโบราณไม่มี แล้วกลับเป็นศัพท์โก้ซึ่งที่จริงก็อันเดียวกันนั่นแหละ กรรมวิธีไม่ใช่อะไร อาจจะใช้ในความหมาย แตกต่างกันไปบ้างแต่ตัวถ้อยคำก็มีความหมายแบบเดียวกัน ทานองเดียวหรือประเภทเดียวกัน เพียงกลับหน้ากลับหลังกัน พิธีกรรม คือ วิธีการ กลายเป็น กรรมวิธีพอมมาถึงปัจจุบันมันเลื่อนไปจนกระทั่งว่า พิธีกรรม หรือ วิธีการ คือสิ่งที่ทำกันไปอย่างนั้นเอง หรือสักแต่ว่าทำ เช่น พูดกันว่าทำพ้อเป็นพิธี กลายเป็นว่า ไม่จริงไม่จัง ทำพ้อให้เห็นว่าได้ทำแล้ว แต่ที่จริงเดิมนั้นมันคือการกระทำที่เป็นวิธีการ เพื่อจะให้สำเร็จผล เพื่อจะให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง เพื่อจะให้ได้ผลขึ้นมาเราจึงทำพิธีกรรม^{๑๔}

^{๑๑} ประชิต สุกฤษณ์พัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

^{๑๒} กาญจนา แก้วเทพ, **คติชาวบ้านอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘ - ๒๙.

^{๑๓} สุริยา รัตนกุล, **พิธีกรรมในศาสนา**, เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕), หน้า ๓-๔.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : เค็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๔-๕.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม^{๑๕} ได้ให้คำนิยามคำว่า พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันมีบางพิธีกรรมไม่อาจนับได้ว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนา เป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่มักจะอ้างเรื่องความเชื่อที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมา น่าจะมีมาแต่โบราณ สมัยก่อนพุทธกาลตั้งแต่ยุคของศาสนาพราหมณ์ โดยที่ศาสนาพราหมณ์นั้นจะยึดถือและปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวทย์ซึ่งพระเวทย์หรือมนตราใช้สำหรับการสวดภาวนาในการท าพิธีกรรมต่าง ๆ พระเวทย์แบ่งออกเป็น ๓ ประการ เรียกว่า “ไตรเภท” เป็นที่มาของ “คัมภีร์ไตรเภท” ซึ่งถือได้ว่าได้รับมาจากโอษฐ์ของพระเจ้า เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการเรียกกร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญานทั้งหลายในการบูชาพระเจ้า การบูชาด้วยเครื่องสักการะประเภทนี้เรียกว่า “การบวงสรวงเทวดา” เพื่อต้องการเน้นให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐานขอให้สัมฤทธิ์ผลตามปรารถนา ต่อมาได้กลายเป็นพิธีกรรมยึดถือสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๖}

รวมความว่า พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมี

กำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรมหมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็ นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา

การบน คือ การบน อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าบนฟ้า เพื่อมาคุ้มครองสิ่งต่างๆ ที่ต้องการคุ้มครองถ้าคุ้มครองได้จึงมีการแก้บน หรือว่าจะเป็นการเซ่น (จี Taxi) การบนนั้นมีอยู่ด้วยหลายอย่าง หลายวิธี การบนเพื่อคุ้มครองแผ่นดินหรือเจ้าที่เจ้าทาง บางคนก็อันเชิญเทพเจ้า ๙ องค์ บางคนก็อันเชิญเทพเจ้า ๑๒ องค์ อยู่ที่ว่าได้รับการสอนมาเป็นอย่างไร^{๑๗}

เมื่อบนแล้วสามารถที่คุ้มครองได้จริงจึงมีการแก้บนตามที่สัญญากับเทพเจ้าไว้ ไม่ว่าจะบนเพื่อคุ้มครองสิ่งใดก็ตาม การบนเพื่อคุ้มครองคนไข้เมื่อหายดีแล้วก็ต้องแก้บนทันที แต่ถ้าบนให้ครบปีเมื่อครบปีช่วงสิ้นปีเริ่มปีใหม่จะมีการแก้บนให้ในช่วงนั้น ถ้าเมื่อบนแล้วไม่สามารถที่จะคุ้มครองให้ตลอดรอดฝั่งก็จะไม่มีการแก้บนให้ แม้เพียงกลืนรูปเศษกระดาษก็มีให้ตกให้เห็นได้ แต่ก็มีบางวิธีที่

^{๑๕} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^{๑๖} สุภัทรา สุภาพ และคณะ, **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๑๗} พระอรียานวัตรเขมาจารย์เถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

ต้องเอากระดาษสาชุบเทียนให้ด้วย ตามที่สัญญาไว้ เมื่อใช้สิ่งใดบนจะต้องใช้สิ่งนั้นในการแก้บน สัตว์ที่ใช้การแก้บนนั้นจะใช้เฉพาะตัวผู้เท่านั้น^{๑๘}

โดยการเตรียมห้างบูชาไว้ที่ด้านนอกประตูหลัง (ขอตั้งธูป) การเตรียมสถานที่เหมือนการเตรียมห้างเน้ง คือ ข้าวตอก ที่จุดธูป โดยเตรียมกระดาษสา ๙ แผ่นบูชากรรมที่เป็นบนการบนปี และการบนสัตว์ใหญ่ หรือสัตว์สี่ขา แต่ถ้าเป็นการบนเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นจะใช้กระดาษสา ๕ แผ่น หรือว่าการบนสัตว์เล็กสัตว์ปีก

การบนเพื่อให้คุ้มครองผลิตผล โดยส่วนใหญ่จะอันเชิญเทพเจ้าที่คุ้มครองเฉพาะส่วนเท่านั้น จะไม่อันเชิญเทพเจ้าบนฟ้างอื่น ๆ หรือการอันเชิญเจ้าที่เจ้าทางมาคุ้มครองผลิตพืชพันธุ์ ธัญญาหารต่างๆการแก้บนนั้นจะแก้ต่อเมื่อสามารถที่จะเก็บผลผลิตได้เรียบร้อยแล้วเท่านั้น

การบนนั้นเหมือนกันกับการบนทั่วไปแต่โดยทั่วไปพิธีบนก็จะยิ่งใหญ่กว่าการบนทั่วไป แต่จะอันเชิญเทพเจ้าเพียง ๕ องค์เท่านั้น โดยการบนนั้นนิยมบนในช่วงเย็นหัวค่ำ แต่ถ้าไม่สามารถที่จะอันเชิญเทพเจ้าได้จะทำการอันเชิญอีกในรุ่งเช้าวันถัดไป การบนนั้นจะบนที่หน้าบ้าน โดยการบนจะเน้นอยู่ที่ธูปมากกว่า

การแก้บนนั้น จะมีการแก้ในช่วงหัวค่ำเท่านั้น โดยจะต้องมีการเตรียมธูปเป็นจำนวนมาก ในการแก้บน การบนแบบนี้จะใช้เฉพาะสัตว์ปีกเท่านั้น และต้องมีการเตรียมเต้าฮู้เพื่อการแก้บนด้วย การบนแบบนี้มักนิยมบนเป็นปีเท่านั้น

๓.๕.๒ ความสำคัญของพิธีกรรมการแก้บน

สังคมไทยปัจจุบันนี้นิยมเสริมชะตาชีวิตและอนาคตด้วยพิธีกรรมมีการบนบาน บวงสรวงฯ ด้วยความเชื่อว่า สรรพสิ่งมีเทพเจ้าครอบครองอยู่และคุ้มครองรักษา รับรู้การกระทำของมนุษย์ เช่น แม่น้ำ ต้นไม้ ป่า สิ่งขจร อาคารบ้านเรือน เป็นต้น ในเมื่อมนุษย์ได้รับผลจากการกระทำตามที่ตนปรารถนาแล้วก็คิดจะตอบสนองคุณความดีของเทพเหล่านั้น อันเนื่องจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้กตัญญูต่อบุคคลหรือสิ่งที่ทำให้คุณแก่ตน อันที่จริงแล้ว ความเชื่อแบบนี้ก่อนพระพุทธศาสนา กำเนิด^{๑๙}

ลักษณะการบนบาน บวงสรวง สักขเวนิมเบียดสัตว์ ฆ่าสัตว์บูชายัญตามคติของความเชื่อของอินเดียโบราณ แต่พระพุทธเจ้าเปลี่ยนแนวคิดใหม่เรียกว่า พิธีกรรม ๕ เป็นลักษณะการทำหน้าที่ทางสังคมที่ดี สงเคราะห์ซึ่งกันและกันหนึ่งในนั้น คือ เทวดาพลี คือทำบุญอุทิศให้เทวดา ทำนองเดียวกันนี้ เทศกาลสงกรานต์ ก็มีตำนานเรื่องบนบาน บวงสรวงฯ แล้วได้ผล^{๒๐} นั่นคือ ธรรมบาลกุมารที่รับทำตบปัญหา ๓ ราศีกัปกบิลพรหม ก็ถือกำเนิดเกิดจากการบนบานจากรุกขเทวดาประจำ

^{๑๘} สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๒.

^{๑๙} สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, หน้า ๒๘.

^{๒๐} พระมหาประสพฤกษ์ จารูวาโท (รัตนยงค์), การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๖-๔๗.

ต้นไทรของเศรษฐี ๒ ตัวเมีย จึงเกิดอิทธิพลแก่คนไทยนิยมทำพิธีกรรมบนบาน บวงสรวงฯ เสริมชะตาชีวิตและอนาคตตามความเชื่อของตนเกี่ยวกับการศึกษา การได้บุตร โชคลาภ เป็นต้น ต่อพระพุทธชินราช หลวงพ่อโสธรและองค์อื่น ๆ ในประเทศไทย^{๒๑}

เกี่ยวกับการบนบาน บวงสรวงฯ ในฐานะสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ จะนับถือพระพุทธศาสนาใน ๓ ระดับสถานะ เปรียบกับต้นไม้ คือ สะเก็ด ได้แก่สังคมพื้นบ้าน ถือศาสนาตามคติโบราณสืบกันมา ระดับกะพี้ ได้แก่สังคมพื้นบ้านที่ได้รับการศึกษาพอสมควรมีเหตุผลประกอบความเชื่อนั้น และระดับแก่น ได้แก่สังคมที่มีการศึกษาสูงมองโลกเชิงวิทยาศาสตร์ มองโดยภาพรวมสังคมทุกระดับชั้นก็ยังมีประกรับพิธีบนบาน บวงสรวงในกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ แต่สังคมไทย ในฐานะเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิต แม้จะนิยมบนบาน บวงสรวงฯ ก็ตาม แต่ก็ทำด้วยเมตตา กรุณา มีสติ ตั้งบนฐานจริยธรรมเชิงพุทธ ๓ ระดับ คือ ระดับต้นได้แก่ ศิล ๕ ระดับกลาง ได้แก่กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และระดับสูง ได้แก่มรรคมงคล ๘ ประการ^{๒๒}

เมื่อชาวบ้านบนขออะไรไว้ เช่น บนขอหอย บนขอลูก บนขอให้คนป่วยหายดี บนขอรับราชการ โดยร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลสิ่งที่ต้องการให้เป็นจริง หากได้ดังที่ขอก็ต้องทำพิธีแก้บน แต่ถ้าไม่ได้ตามที่ตนขอก็ไม่ต้องแก้ เชื่อกันว่าถ้าผู้ใดบนขออะไรไว้ และได้ตามที่ขอแต่ไม่ทำพิธีแก้บนก็จะมือนั่นเป็นไป เช่น ประสบอุบัติเหตุ เจ็บไข้ได้ป่วย

เครื่องเซ่นที่ต้องเตรียมให้เจ้ากวนเพื่อทำพิธีซึ่งประกอบไปด้วย หัวหมู 1 หัว พาเสื่อพาผ้า (เสื่อผ้า หวี กระจก แป้ง น้ำหอม) ดอกไม้ ๒ คู่ รูป ๒ คู่ เทียน ๒ คู่ เทียนไขวักกัน ๒ คู่ ชั้น ๕ ชั้น ๘ พวงมาลัย และเหล้า ๑ ขวดใส่ในถาด

ผู้แก้บนต้องจัดหาสิ่งของหรืออาหาร หรือการกระทำ ตามที่ได้บนบานเอาไว้ เช่น อาหาร คาวหวาน ทำบุญกรวดน้ำ สร้างศาลให้ หรือบางครั้งอาจจะเป็นการแสดง ชาวบ้านจะนิยมทำพิธีในตอนเช้า – เทียง วันไหนก็ได้ ยกเว้นวันพุธและมีคนตายในหมู่บ้าน เมื่อผู้ใดจะแก้บนเตรียมเครื่องเซ่นเสร็จแล้ว เจ้ากวนจะพาไปที่หอ(ศาลประจำหมู่บ้าน) จากนั้นเจ้ากวนก็จะนำเครื่องเซ่นไปถวายบนหอแล้วจะเริ่มบริกรรมคาถาเพื่อเป็นการแก้บนตามที่ผู้ขอบนไว้เป็นอันเสร็จพิธี^{๒๓}

ทำให้เราทราบถึงคนปฏิบัติต่อพิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีจุดประสงค์ให้สิ่งเคารพนั้นพึงพอใจ ถ้าตนไหว้ดีพลีลูก ก็สามารถบันดาลให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาเร็วพลัน ขณะเดียวกัน ถ้าไหว้ไม่ดีพลีไม่ถูกก็ได้รับเคราะห์กรรม ถูกธรรมชาติคุกคาม เมื่อถูกธรรมชาติคุกคาม ก็คิดว่าธรรมชาติเหล่านี้มีเทพสิงสถิตอยู่ จึงเป็นที่มาเทพประจำธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ดวงอาทิตย์ มีเทพประจำคือ สุริยเทพ ดวงจันทร์ มีเทพประจำคือจันทร์เทพ แม่น้ำ มีเทพ ประจำคือพระแม่คงคา ลม มีเทพประจำคือ พระวาญ

^{๒๑} พระยาอนุนานราชชน, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๗๑.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๒๓} สุนทร ฦ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย:ประวัติและลัทธิ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖-๕๗.

ต้นไม้ มีเทพประจำ คือ รุกขเทพ ด้วยการที่มนุษย์คิดว่า ธรรมชาติต่าง ๆ มีเทพประจำนี้ จึงทำการเคารพธรรมชาติ ถือธรรมชาติเป็นที่พึ่ง เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ซึ่งเป็นลักษณะความเข้าใจมนุษย์ ในยามมีภัยคุกคามว่าจะคิดอย่างไร และแยกที่พึ่งแบบใดแท้จริงหรือไม่แท้จริงไว้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๒๔}

“มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเข ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์ เป็นสรณะ” “นั่นมิใช่สรณะอันเกษม นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุดเพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง” “ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณา เห็นอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์” “นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”

ดังนั้น ด้วยความสนใจที่ศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาถึงแนวคิด ประวัติ หลักการ อิทธิพล ตลอดจนจริยธรรมพุทธต่อการบนบาน บวงสรวง มีความขัดแย้ง หรือเห็นพ้องกันอย่างไร สังคมพุทธไทยเกี่ยวพันอยู่กับเรื่องนี้อย่างไร มีความเชื่อต่อการบนบาน บวงสรวงในลักษณะใด คนที่มาบนบานกับพระพุทธชินราชนั้นประสบผลสำเร็จในเรื่องใดบ้าง แล้วแก้บนด้วยอะไร

พระพุทธศาสนานั้นถือกรรมเป็นกำเนิด เป็นทายาท ถือกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เป็นที่พึ่ง พึ่งตนเอง ไม่สอนให้เชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ เพราะการบนบานฯ นี้เข้าข่ายหวังพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่โยเล้าสังคมจึงถือและปฏิบัติกับพิธีกรรมอันนี้ นั่นเป็นเพราะว่าเป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย ๆ กระจ่างที่ยังถือ ยังเชื่อ และปฏิบัติกับพิธีกรรมอันนี้อยู่ ซึ่งผู้วิจัยใคร่แจ้งว่า ก็การวิจัยเรื่องนี้เป็นเรื่องจำที่ต้องศึกษาเพื่อหาทางออกให้สังคมไทย เพื่อปลดพันธนาการอันนี้ออกไปให้พบแสงสว่างแห่งธรรมคือปัญญา ซึ่งได้ตั้งจริยธรรมเชิงพุทธเข้ามาเป็นสติ สร้างปัญญาให้เข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิตและธรรมชาติ^{๒๕}

ชีวิตที่มองไม่เห็นนี้ก็เชื่อว่าจะมีแต่เทวดาซึ่งเป็นสิ่งที่ดี น่าอบอุนใจ ไม่น่ากลัว ไม่น่าสยดสยอง ต่างจากพวกมาร เปรต อสุรกาย ผีที่เป็นสื่อแห่งความน่ากลัวซึ่งเขาเหล่านี้จะอาศัยกุศลผลบุญที่มนุษย์ทำบุญอุทิศไปให้ ถ้าไม่ได้รับก็จะแสดงการรังครวญ ดังที่ปรากฏแก่พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งต่างจากเทวดาที่ไม่หลอกหลอนให้น่ากลัวอะไร กลับจะเป็นมิตร ชอบ ชื่นชมในการทำดีของมนุษย์อีกด้วย

พระพุทธศาสนา และชาวพุทธซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาไม่ไข่มุ่งเน้นจะเรียนรู้หลักธรรมคำสอนเท่านั้น ยังมีหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยยกให้พระพุทธชินราชนี้มีฤทธิ์มีเดชคอยบันดาลให้โชคให้ลาภด้วย เรื่องนี้ ถ้าเป็นการสมมติฐานของผู้วิจัยแล้วก็ตรงตามที่สมมติฐานเลยว่า ชาวพุทธไทยมีระดับนับถือพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ระดับ กล่าวคือ

^{๒๔} พระยาอนุนามนราชชน, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๗๓-๗๔.

^{๒๕} ขวัญทิวา ผิวผาด, *ความเชื่อการบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแฉนมสาวเกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการตลาด : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕-๗๖.*

เรา ก็แสดงว่าเทพต่าง ๆ นั้นรักคนดี ผู้มีศีลธรรม ขณะเดียวกันก็เกลียดคนชั่ว เมินที่จะช่วยคุ้มครองเขาได้ อย่างไรก็ตาม อำนาจแห่งความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ แม้เราจะได้รับโดยไม่รู้ เพราะเป็นเรื่องที่พูดยาก แต่ประการที่พบเห็นได้ชัดโดยประจักษ์ก็คือ เกิดพลังแห่งจิตใจ (empower of mind) ซึ่งพลังแห่งจิตใจอันเกิดจากความเชื่อศรัทธาในคุณธรรม จริยธรรมของผู้อื่นนี้ ทำให้เรามีระเบียบวินัยในตัวเอง ดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง เป็นธรรมต่อทุกคนไม่กล้าทำผิดต่อสิ่งหรือบุคคลที่ให้ประโยชน์ทางกายและทางจิตใจ แล้วจะเราจะเป็นผู้ประพฤติธรรมในที่สุด เกิดความสุขในชีวิตของตนและส่งผลถึงสังคมโดยส่วนรวม ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข (ธมฺมจारी สุขี เสติ)

๓.๕.๓ ประเภทของพิธีกรรมการแก้บน

พิธีกรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรม มนุษย์ในสังคมที่เจริญแล้วต่างก็มีประเพณีและพิธีกรรมที่เฉพาะของตน พิธีกรรมเป็นเครื่องชี้ถึงความสามัคคีความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ สำหรับประเทศไทยซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนั้น พิธีกรรมส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระสวดมนต์ การทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อและหลักการของพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนานี้เรียกว่า ศาสนาพิธี ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๒๘}

(๑) ศาสนพิธีสำหรับพระ หมายถึง ระเบียบพิธีที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เช่น พิธีอุปสมบท พิธีสวดปาติโมกข์ เข้าพรรษา รับกฐิน เป็นต้น ซึ่งแต่ละพิธีนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบของคณะสงฆ์ เวลาและสถานที่ที่เฉพาะสำหรับพิธีนั้น ๆ ในส่วนที่เป็นระเบียบตามประเพณีนิยม เช่น กิจวัตรประจำวันที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เช่น การออกบิณฑบาต การทำวัตรเช้า เย็น การศึกษาพระธรรมวินัย การสั่งสอนพระธรรมให้กับประชาชนทั่วไป

(๒) ศาสนพิธีสำหรับชาวบ้าน เป็นระเบียบแบบแผนที่ผู้นับถือพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติ ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวดต่าง ๆ คือ^{๒๙}

๒.๑ กุศลพิธี เป็นพิธีเกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ได้แก่

(๑) การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

(๒) การรักษาอุโบสถศีล

(๓) การเวียนเทียนในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา

๒.๒ บุญพิธี เป็นพิธีทำบุญตามประเพณีนิยม มี ๒ ประเภทคือ

^{๒๘} สรรุญญา บำรุงสวัสดิ์, การเปรียบเทียบกรแก้บนที่วัดโสธรวราราม วรวิหาร ศาลพระพระหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗-๘๘.

^{๒๙} สุเมธ เมธาวิทยากุล, *สังกัปปพิธีกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๖๕-๖๗.

(๑) การทำบุญเนื่องในงานมงคล คือ การทำบุญเพื่อความสุขความเจริญ เช่น การทำบุญวันเกิด งานมงคลสมรส เป็นต้น

(๒) การทำบุญเนื่องในงานอวมงคล คือ การทำบุญในงานศพ การทำบุญเนื่องในวันครบวันตาย ๑๐๐ วัน เป็นต้น

๒.๓ ทานพิธี ได้แก่ การถวายทานโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งมี ๒ ประเภทคือ

(๑) ปาฏิบุคลิกทาน ได้แก่ ทานที่ทำถวายเฉพาะเจาะจงบุคคล เลือกวัด เลือกระสงฆ์ที่จะถวาย

(๒) สังฆทาน ได้แก่ ทานที่ถวายแก่สงฆ์โดยส่วนรวม โดยไม่เลือกวัดและพระสงฆ์ที่รับทาน เช่น การถวายสังฆทาน การทำบุญตักบาตร เป็นต้น

๒.๔ ปกิณกพิธี เป็นพิธีเบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวข้องกับพิธีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น การแสดงความเคารพพระสงฆ์ การอาราธนา การประเคนของ การนิมนต์พระ การกรวดน้ำ เป็นต้น

ประโยชน์ของพิธีกรรม

คนเป็นจำนวนมากที่เห็นพิธีกรรมเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระและเสียเวลาโดยไร้เหตุ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นไม่ได้มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงระเบียบวิธีและแก่นแท้ของพิธีกรรมนั้น ๆ จึงทำให้เห็นเป็นเรื่องที่ไม่มีคุณค่าไม่มีเหตุผลและงมงาย แท้จริงแล้วพิธีกรรมทางศาสนามีประโยชน์มากมาย เช่น^{๓๐}

๑. เป็นเครื่องมือสืบทอดพระพุทธศาสนา
๒. ทำให้เกิดความรักและสามัคคีของคนในสังคมนั้น ๆ
๓. แสดงถึงความเจริญทางจิตใจของคนในสังคม
๔. เป็นเครื่องจูงใจให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว
๕. ทำให้เกิดความอึดอึดใจ

เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยในพิธีกรรมทางศาสนา

เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งงานมงคลและงานอวมงคล มี ๓ อย่างคือ

๑. ฐูปสำหรับบูชาพระพุทธเจ้า

การจุดฐูปสำหรับบูชาพระพุทธเจ้า นั้นนิยมจุดบูชาครั้งละ ๓ ดอกโดยมีความหมายว่า พระพุทธเจ้านั้นมีพระคุณที่ยิ่งใหญ่ ๓ ประการ คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ฐูปทั้ง ๓ ดอก จึงจุดเพื่อบูชาพระพุทธคุณทั้ง ๓ ประการนี้ ฐูปสำหรับบูชาพระพุทธเจ้านั้นนิยมใช้ฐูปที่มีกลิ่นหอมที่มีลักษณะตรงข้ามกับกลิ่นหอมที่ชาวโลกนิยมใช้กันอยู่คือ เป็นกลิ่นหอมเมื่อได้สูดดมแล้วทำให้เกิดจิตฟุ้งซ่าน ไมสงบ แต่กลิ่นหอมของฐูปจะทำให้กิเลสยุบตัวลง จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน นอกจากนั้นแม้ฐูปจะไหม้หมดแล้วกลิ่นหอมของฐูปก็ยังคงอบอวลอยู่ในบริเวณนั้นเป็นเวลานาน

^{๓๐} สุนทร ฌ รังสี, **ปรัชญาอินเดีย:ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗-๘๘.

เปรียบได้กับพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าที่เข้าถึงจิตใจของบุคคลอยู่ตลอดเวลา แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปนานถึง ๒ พันกว่าปีมาแล้วก็ตาม^{๓๑}

๒. เทียนสำหรับบูชาพระธรรม

การจุดเทียนบูชาพระธรรมนั้นนิยมจุดบูชาครั้งละ ๒ เล่มโดยมีความหมายว่า พระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มี ๒ ประเภทคือ พระวินัย สำหรับฝึกหัดกาย วาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและพระธรรมสำหรับจิตใจให้ระงับความชั่วและทุจริตทุกประการ เทียน ๒ เล่มก็เพื่อบูชาพระวินัย ๑ เล่ม และบูชาพระธรรม ๑ เล่ม เทียนสำหรับบูชาพระธรรมนั้นนิยมใช้เทียนเล่มใหญ่พอสมควรแก่เชิงเทียนการใช้เทียนบูชาพระธรรมนั้นเพื่อแสดงว่าเทียนที่จุดขึ้น ณ ที่โดยย่อมาจัดความมือของสถานที่นั้น ๆ ออกไปทำให้เกิดความสว่างเปรียบได้กับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น หากผู้ใดได้ศึกษาจนเกิดความรู้ความเข้าใจแล้วย่อมาจัดความมืด คือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นความโง่เขลาเบาปัญญาในจิตใจของบุคคลนั้น ๆ ให้หายหมดไป ทำให้เกิดแสงสว่างคือ ปัญญาขึ้นภายในจิตใจของตน^{๓๒}

๓. ดอกไม้สำหรับบูชาพระสงฆ์

การจัดดอกไม้เพื่อบูชาพระสงฆ์มีความหมายว่าดอกไม้นานาชนิดที่นำมาจัดไว้ในแจกันนั้น เมื่อยังอยู่ ณ ต้นของมัน ก็ย่อมมีความสวยงามตามสมควรแก่สภาพของพันธุ์ไม้นั้น ๆ ถ้าหากเราเก็บดอกไม้มากรวมกันโดยมิได้จัดสรรตกแต่ง ย่อมจะหาความเป็นระเบียบสวยงามไม่ได้ เมื่อมีช่างจัดดอกไม้นำมาใส่แจกันหรือภาชนะอื่น ๆ ประดับให้เป็นระเบียบก็เกิดความสวยงามน่าดูเปรียบได้กับพระสงฆ์สมัยเมื่อยังเป็นคฤหัสถ์อยู่นั้น ย่อมมีกิริยามารยาทและจิตใจเรียบร้อยตามควรแก่ฐานะและตระกูลของตน บ้างก็มีจิตใจอ่อนโยน บ้างก็มีจิตใจหยาบกระด้างครั้นเมื่อคฤหัสถ์เหล่านั้นซึ่งต่างชาติต่างฐานะต่างตระกูลกันเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ถ้าไม่มีระเบียบแบบแผนเดียวกันก็จะทำให้พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีความเป็นระเบียบ และไม่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็น ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ได้กำหนดพระธรรมวินัยไว้ให้เป็นแบบแผนในการปฏิบัติก็เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยน่าเคารพบูชาเหมือนเหล่าดอกไม้ที่ได้จัดไว้เรียบร้อยแล้ว หากท่านได้ बनบานไปแล้ว สิ่งสำคัญที่ต้องนึกถึงไว้ตลอด คือ^{๓๓}

๑. ถีบบานแล้วสำเร็จ ต้องรีบกลับไปเก็บอย่างรวดเร็วที่สุด และทำตามทีบนบอกไว้ทุกอย่าง ค่ะ จะตัดทอน ขอลดโน่นลดนี่ไม่ได้

^{๓๑} ขวัญทิวา ผิวผาด, ความเชื่อการบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่สวาทเกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการตลาด, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๙๖-๙๘.

^{๓๒} สุภัทรา สุภาพ และคณะ, **สังคัมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๗๘-๗๙.

^{๓๓} เตือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะสังคัมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๕-๖๖.

๒. สัญญา กับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ยังง ี ต้องทำให้ได้อย่างนั้น มิฉะนั้น จะต้องธรณีศาล คือชีวิตหา ความเจริญก้าวหน้าไม่ได้ ไปอธิษฐานบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นก็ไร้ผล

๓. เมื่อบนเรื่องใดก็ตามไว้ที่ศาลใดศาลหนึ่ง หรือวัดใดวัดหนึ่งแล้ว อย่าเอาเรื่องเดียวกันไปบน ไว้ที่อื่นอีก บางคนหมกมุ่นเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก เทียวตระเวนบนไว้เป็นสิบเป็นร้อยศาล พอสำเร็จ ขึ้นมา ไม่รู้ว่าเป็นฝีมือของเจ้าองค์ไหน จำไม่ได้ด้วยซ้ำว่าไปบนไว้ที่ใดบ้าง เป็นเหตุให้ไปแก้บนไม่ครบ แบบนี้ต้องธรณีสารเช่นกันคะ

๔. เจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ขอการบนบาน คือ ผี เช่น เจ้าพ่อเจ้าแม่ตามต้นไม้หรือวัตถุ โบราณต่างๆ รวมทั้งเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่เคยเป็นอดีตกษัตริย์หรือบุคคลสำคัญมาก่อน^{๓๔}

คำว่า พิธีกรรม (rite) มีความหมายใกล้เคียงกันมากบางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน แต่ เท่าที่ผ่านมา คำแรก น่าจะมีความหมายกว้างกว่า คือ กิณความไปถึงวิถีชีวิต (way of life) ในขณะที่ คำว่า พิธีกรรม มีความหมายไปในเชิงพิธีการ หรือกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่า พิธีกรรมที่พบใน สังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ^{๓๕}

- ๑) พิธีกรรมตามเทศกาล
- ๒) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต
- ๓) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน และ
- ๔) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น

ซึ่งแต่ละพิธีกรรมที่แจกแจงแยกย่อยนี้ ก็ยังมีการปะปน หรือ ซ้อนกันอยู่

กล่าวสรุปได้ว่า ในเรื่องของพิธีกรรมการบนบานศาลกล่าวนั้น เป็นความเชื่อส่วนบุคคล บางคนติดนิสัยไปทีไหนก็บนเอาไว้ไปทั่ว ซึ่งแม่หม่อมมองว่าไม่ค่อยดีนัก เราควรจะต้องใจทำสิ่งที่เราต้องการ และอาจจะบนบานขอพรเพื่อเสริมกำลังใจ มากกว่า บางครั้งอาจมีการหลงลืมกับสิ่งที่เคยได้ขอเอาไว้ จะเกิดผลร้ายตามมาได้ บางความเชื่อก็ว่าจะเกิดเหตุการณ์ประหลาดหรืออุบัติเหตุกับตัวเราและครอบครัว ของอย่างนี้ไม่เชื่ออย่าลบหลู่

๓.๖ สรุป

จากการศึกษามาแต่ต้นทำให้ได้ข้อสรุปว่า การบนบาน บวงสรวงนี้มีมาก่อนพุทธกาลในสมัย พุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกรรมวิธีการบนบาน บวงสรวงไว้ในหลายสูตร เช่น ยัญญสูตร กรันทก สสูตร อัคคทัตตบุโรหิตวัตถุ และได้ตรัสแยกแยะความจริงที่ถูกต้องให้เห็นชัดทำให้ทราบว่า แนวคิด ความเชื่อการบนบาน บวงสรวงนี้มีกำเนิดมาจากความเชื่อต่ออำนาจบันดาลที่ให้อะไรต่อมนุษย์ได้ถ้า มนุษย์ไหว้พสิฎุกเทพเจาเหล่านั้นโปรดปรานประทานสิ่งใดๆ ได้จึงมาถึงคำว่าบนบาน บวงสรวงปัญหา ว่า เทพเจ้าโปรดอะไร เมื่อรู้คำตอบแล้วก็โอกาสที่จะทำต่อไป ในยัญญสูตรตามที่อ้างมาพระเจ้าป

^{๓๔} ญัฐพงษ์ สังข์กลิ่นหอม, **วิถีธรรมวิถีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตร บริหารธุรกิจ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘-๒๐.

^{๓๕} สุนทร ณ รังสี, **ปรัชญาอินเดีย:ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

เสนทิกอสลได้เตรียมการบูชาห้ายัญด้วยสัตว์นานาชนิด ในสัตว์เหล่านั้นเป็นที่มาของภาคิไทยโบราณว่าแพะรับบาป นั่นคือการฆ่าแพะบูชาเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าองค์นั้นโปรดปรานตนเอง เป็นที่แน่ชัดว่า ส่วนใหญ่มาแก้บนเพราะหายจากการป่วยไข้ สอบได้ ได้เลื่อนยศทหารตำรวจ ได้ตำแหน่งที่แข่งขัน รองลงมาคือ ถูกหวย รองลงมาคือได้บัตร ส่วนสิ่งนำมาแก้บนนั้น ส่วนใหญ่คือ พวงมาลัย ละครรำ ผลไม้ หัวหมู เป็ด ไก่ ถวายสังฆทาน มีอิทธิพลต่อการความเชื่อและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ต่อวัฒนธรรมประเพณี

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑ ความเชื่อที่เกิดขึ้นบนฐานชาวพุทธศาสนา

เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อที่ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาแล้วนั้น โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวไปตามความเชื่อที่เกิดขึ้นบนฐานของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือ กฎแห่งการกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ จงใจ ที่เราทำไว้เอง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แล้วเราก็รับผลแห่งกรรมนั้น เรียกว่า "กฎแห่งกรรม"

เรื่องของกรรม เป็นเรื่องลึกลับซับซ้อนมาก ลำพังปุถุชนคนธรรมดา ไม่อาจที่จะรู้ให้ตลอดสายได้ อย่างไรก็ตามแต่กรรมในอดีต ที่ข้ามภพข้ามชาติหลายชาติเลย แม้กรรมในปัจจุบันเราก็ยังรู้ได้ยาก เช่น บางคนทำแต่ความดีมาตลอด แต่ก็ได้รับความทุกข์ หรือความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นต้น^๑ บางคนทำแต่ความชั่ว แต่ก็ได้รับยกย่อง มีเกียรติ เป็นต้นใครทำกรรมใดไว้ ผลกรรมนั้นจะตามสนอง ซึ่งมีความเชื่อว่า ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้^๒

เมื่อมีแรงกระตุ้นใจ (กิเลสหรือคุณธรรม) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ ๑ และเจตนาซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ ๒ แล้ว ต่อจากนั้นก็เกิดองค์ประกอบที่ ๓ ต่อไป ได้แก่ การลงมือกระทำด้วยแรงกระตุ้นของกิเลสและเจตนา ตามปกติคนเราลงมือกระทำ ๓ ทางด้วยกัน คือ^๓

๑. ทางใจ ได้แก่ การคิด ท่านเรียกว่า มโนกรรม เช่น โกรธขึ้นมาแล้ว (แรงกระตุ้นใจ) อยากให้เขาเจ็บใจ (เจตนา) คิดหาถ้อยคำและวิธีการที่จะด่า ให้เขาเจ็บใจตลอดเวลาที่คิดอยู่ในใจนั้น เขากำลังทำกรรมทางใจหรือมโนกรรมตลอดเวลา

๒. ทางวาจา ได้แก่ การพูด ท่านเรียกว่า วาจากรรม เช่นเมื่อคิดหาถ้อยคำได้เป็นที่พอใจแล้ว ก็เปล่งเสียงด่าออกมาจริง ๆ

๓. ทางกาย ได้แก่ การลงมือกระทำทางกาย ท่านเรียกว่า กายกรรม เช่นเมื่อด่าเขาแล้ว ยังไม่พอใจยังไม่หายโกรธ จึงลงมือตบตีเขาอีก^๔

^๑ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรปริยัติคุณ, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^๒ ปัญญานันท์ภิกขุ, กรรมและอำนาจแห่งกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗.

^๓ สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย, ข้าราชการครูบ้านนาญ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^๔ พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตโต), เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๔๖-๔๗.

เมื่อเกิดแรงกระตุ้นใจขึ้นมาแล้ว คนเราทำกรรมครบทั้ง ๓ ทางทุกครั้ง ไม่ครบทั้ง ๓ ทางเสมอไป ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ อย่าง คือ แรงกระตุ้นใจกับพลังใจของแต่ละบุคคล ถ้าแรงกระตุ้นใจอ่อน เช่นโกรธเพียงเล็กน้อย คิดต่ำเขาอยู่ในใจแล้วก็หยุดเพียงแค่นั้น ถ้าแรงกระตุ้นใจขนาดกลาง ๆ คิดต่ำเขาแล้วยังไม่จุใจ ออกปากตำเขาจริง ๆ แต่แล้วก็หยุดเพียงแค่นั้น ถ้าแรงกระตุ้นใจรุนแรงมาก โกรธมา คิดต่ำ ตำออกมาจริง ๆ แล้วยังไม่พอใจต้องลงมือตบตีเขาอีก เลยครบทั้ง ๓ ทาง^๕

ที่ว่าขึ้นอยู่กับพลังใจนั้น หมายความว่าคนที่ไม่เคยฝึกฝนอบรมจิตใจทางดีงามมาก่อน ไม่มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หรือมีแต่น้อย เมื่อเกิดความโกรธขึ้นมา มักจะถูกความโกรธเข้าครอบงำเต็มที่ แล้วทำกรรมอกุศลครบทั้ง ๓ ทาง แต่คนที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาดี ในศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เมื่อประสบกับเหตุการณ์ชวนให้โกรธ ก็ไม่โกรธมาก ถ้าโกรธก็มีสติสัมปชัญญะ มีขันติ อุดทน และทมะ ระงับ ยับยั้งใจ คิดต่ำในใจเพียงนิดหน่อยแล้วก็หยุดเพียงแค่นั้น บางคนอาจจะไม่คิดต่ำเลยกลับจะแผ่เมตตาแก่คนที่ทำให้ตนโกรธเสียอีก^๖

มโนกรรม วจีกรรม และกายกรรมทั้ง ๓ นี้ คนเราทำกรรมแล้วแต่ปริมาณของแรงกระตุ้นใจ ถ้าแรงกระตุ้นใจน้อยก็ทำมโนกรรมก่อน คือ คิดก่อน แต่ถ้าแรงกระตุ้นใจแรงมาก เช่นโกรธมาก ๆ บางทีก็ออกมาทางกายกรรมเลย เช่น ตบตี ทูต้อย ตีรันฟันแทงทันที คิดไม่ทัน พูดไม่ทัน เช่นคนบางคนโกรธขึ้นมามาก ๆ อาจจะฆ่าได้แม้กระทั่งกระทั่งบุตรภรรยาของตน^๗

มโนกรรม วจีกรรม กายกรรมทั้ง ๓ นั้น ก็แล้วแต่สถานการณ์ ในขณะที่นั่งคิดวางแผนงาน อยู่คนเดียว มโนกรรมน่าจะสำคัญที่สุด ในการประชุมพิจารณาแผนงาน วจีกรรมน่าจะสำคัญที่สุด ในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย ศิล และวินัย กายกรรมน่าจะสำคัญที่สุด เช่นเพียงแต่คิดและพูดว่าจะฆ่าเขา แต่ไม่ลงมือฆ่า ก็ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ถูกตำรวจจับ แต่ถ้าฆ่าเขาจริง ๆ (กายกรรม) ตำรวจจะจับทันที^๘

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านถือว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. มโนกรรมคือการคิด ทำได้ง่ายกว่า เพราะไม่ต้องลงทุนลงแรงใด ๆ นั่งอยู่เฉย ๆ ก็ทำได้ คนจึงชอบทำมโนกรรม คือชอบคิดเรื่อยเปื่อยไป

๒. ในการทำมโนกรรมคือการคิด คนรู้สึกปลอดภัย เพราะไม่มีใครรู้ใครเห็น แม้จะนั่งอยู่ท่ามกลางคนจำนวนมาก แล้วคิดไปฆ่าใคร คิดไปข่มขืนใคร คิดไปปล้นธนาคาร ก็ไม่มีใครจับได้ รู้สึกปลอดภัยดี เพราะรู้สึกว่าคุณปลอดภัยนี้แหละ คนจึงชอบคิด และมักจะเสียไปแต่ในทางไม่ดีเป็นส่วนมาก แต่อย่าลืมนะว่า เพียงแต่เราคิด เราก็ได้ทำกรรมแล้ว ผลเกิดขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้น โบราณจึงเตือนไว้ว่า อยู่คนเดียวให้ระวังความคิด อยู่กับมิตรให้ระวังวาจา

๓. เมื่อเราคิดมาก ๆ เข้า บ่อย ๆ เข้า สะสมพลังกรรมไว้มาก ๆ เข้า พลังกรรมนั้นจะกระตุ้นให้เราพูดออกมาหรือทำออกมาจริง ๆ เช่นคนที่คิดจะลักของเขา ในที่สุดก็จะลักจริง ๆ เพราะว่า คนเราทำอะไรพูดอะไรตามความคิด อย่างที่กล่าวกันว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว

^๕ สัมภาษณ์ นายอำเภอ จันทบุรีสุนทร, ข้าราชการครูบ้านนาญ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^๖ พระราชสุทธินิพนธ์มงคล (เจริญ วุฒิมโน), **กฎแห่งกรรม ธรรมปฏิบัติเล่ม ๑๐**, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโกวิท, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ ร.ต.ท.ศิริชัย ขอบสูงเนิน, ข้าราชการตำรวจ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

องค์ประกอบที่ ๔ ของกรรมคือ ผลของกรรม ท่านเรียกว่า กรรมวิบาก มาจากคำบาลีว่า กัมมวิปากะ คำว่า วิปากะ หรือวิบากแปลว่า ผล (ในภาษาไทย เรานำเอาคำว่าวิบาก มาใช้ใน ความหมายอีกอย่างหนึ่ง แปลว่า ยาก ลำบาก เช่น ทางวิบากแปลว่า ทางที่ยาก ลำบาก สำหรับการ เดินทาง เข้าใจว่าคงจะเอาคำว่า วิบากไปสัมพันธ์กับลำบาก เพราะทั้ง ๒ คำลงท้ายด้วยคำว่า บาก เหมือนกัน) เมื่อเราทำกรรมทางใดทางหนึ่งเสร็จสิ้นแล้ว ผลของกรรมก็เกิดขึ้นทันที^๙

ผลของกรรมมี ๒ อย่าง คือ ผลโดยตรง กับผลโดยอ้อม

๑. ผลโดยตรงของกรรม หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นทันทีโดยธรรมชาติ ในจิตใจของผู้กระทำ กรรม หลังจากทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเสร็จแล้ว ที่ว่าเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หมายความว่ามันเกิดขึ้น ตามหลักแห่งเหตุผลในธรรมชาติ ผู้ทำกรรมจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ไม่สำคัญเลย เมื่อ กระทำกรรมแล้ว มันก็เกิดขึ้นเองในใจโดยอัตโนมัติ

ผลโดยตรงของกรรมนี้ เป็นพลังงานชนิดหนึ่ง จะเรียกว่าพลังงานกรรมหรือกัมมพลัง (Karmic energy) ก็ได้ มันเกิดขึ้นเองในจิตใจของผู้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมเสร็จแล้ว

๒. เราจะเข้าใจพลังกรรมได้ดีขึ้น ถ้าเราเทียบกับพลังงานกาย (physical energy) ถ้าเรายกแท่ง เหล็กหนัก ๑ กิโลกรัมด้วยมือขวา เป็นครั้งแรก เราารู้สึกว่ามันหนักพอสมควร เราจะต้องออกแรงมาก พอดู ตอนออกแรงยกนั้นเทียบได้กับการทำกรรมแต่พอเราออกแรงไปแล้ว ธรรมชาติจะสร้างพลังงาน ทดแทนขึ้นมาในกล้ามเนื้อแขนของเรา พลังงานทดแทนนี้เป็นพลังงานกาย อยู่ในกล้ามเนื้อ แบบ เดียวกับพลังงานกรรมอยู่ในจิตใจ เมื่อเรายกน้ำหนักแล้ว พลังงานกายเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติใน กล้ามเนื้อ ไม่ว่าเราจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม มันเกิดขึ้นเองฉับไฉน พลังงานกรรมก็ เกิดขึ้นเองฉับไฉน

โดยคุณภาพ พลังกรรมมี ๓ อย่าง คือ

๑. พลังกรรมฝ่ายกุศลหรือฝ่ายดี เกิดจากการกระทำกรรมดี หรือกุศลกรรม
๒. พลังกรรมฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายชั่ว เกิดจากการกระทำกรรมชั่วหรืออกุศลกรรม
๓. พลังกรรมฝ่ายอัพยากตะ คือฝ่ายเป็นกลาง ไม่จัดเป็นดีหรือชั่ว เกิดจากการกระทำที่ไม่ พอจะจัดเป็นดีหรือชั่วได้^{๑๐}

ในการที่จะกล่าวว่าจะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นกลาง ๆ ใช้องค์ประกอบทั้ง ๔ ของกรรมที่ กล่าวแล้ว (กิลเลส เจตนา กรรม ผลกรรม) เป็นเกณฑ์ตัดสิน

กรรมใด เกิดจากแรงกระตุ้นใจดี เจตนาดี การกระทำดีและก่อให้เกิดผลดีแก่ตนและผู้อื่น การกระทำนั้นถือว่าเป็นกรรมดี เช่น เราเห็นคนยากจนเกิดความสงสารเห็นใจ (แรงกระตุ้นใจ) ตั้งใจ จะช่วยให้พ้นทุกข์ (เจตนาดี) จึงสละเงินช่วยเหลือเขา (การกระทำดี) และเขาก็ได้ประโยชน์จากการเสียสละ ของเรา (ผลกรรมดี)

กรรมใดเกิดจากแรงกระตุ้นใจชั่ว มีเจตนาชั่ว เป็นการกระทำชั่ว ก่อให้เกิดผลเสียหาย กรรมนั้นเป็นกรรมชั่ว เช่น คนเกิดความโลภขึ้นมา (แรงกระตุ้นใจชั่ว) ตั้งใจจะลักทรัพย์ (เจตนาชั่ว) ลง มือลักทรัพย์จริง ๆ (การกระทำชั่ว) เจ้าของทรัพย์เกิดความเสียหายและความทุกข์ (ผลชั่ว)

^๙ สัมภาษณ์ นายภูซงค์ จันทร์โพธิ์, ข้าราชการกรมราชทัณฑ์, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ความเข้าใจเรื่องกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

กรรมบางอย่างอาจจะมีดีหรือชั่ว ๓ อย่าง ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นกรรมดีหรือชั่ว
 กรรมบางอย่าง อาจจะมีดี ๒ อย่าง ชั่ว ๒ อย่าง ถ้าอย่างนั้นก็เป็นกรรมดีหรือชั่ว
 กรรมบางอย่างอาจจะมีดีหรือชั่วเพียง ๑ อย่าง ถ้าอย่างนั้นก็เป็นกรรมดีหรือชั่วเพียง
 แรงกระตุ้นใจ เป็นตัวเหตุสำคัญที่ทำให้คนกระทำความกรรมและเป็นตัวฐานรองรับพลังกรรม
 การกระทำที่มีแรงกระตุ้นใจรองรับ สักแต่ว่ากระทำไปตามเหตุปัจจัยเช่นการกระทำของพระอรหันต์
 ไม่จัดว่าเป็นกรรม ท่านเรียกว่าเป็นเพียงกิริยาอาการ แต่ว่าแรงกระตุ้นใจนั้น ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล เช่น
 ความโลภ ความโกรธ ความหลง มักจะกระตุ้นให้คนทำอกุศลกรรม แต่ก็ไม่แน่เสมอไป บางทีอกุศลมูล
 กระตุ้นให้กระทำกุศลกรรมก็มี เช่นความโลภ อยากถูกล้อตเตอร์ กระตุ้นให้คนทำบุญ บางทีกุศลมูล
 ทำให้คนทำอกุศลกรรมก็มี เช่น ความสงสาร (กรุณา) คนจน กระตุ้นให้บางคนไปปล้นคนรวยมาช่วย
 คนจนก็มี ด้วยเหตุนี้ น้ำหนักของแรงกระตุ้นใจจึงไม่มากที่สุด^{๑๑}

เจตนา น่าจะเป็นองค์ประกอบที่มีน้ำหนักมากที่สุด พระพุทธเจ้าถึงตรัสไว้ว่า เจตนา หิ ภิกข
 เว กมมํ วทามิ แปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า "เจตนาเป็นตัวกรรม"

การกระทำเป็นขั้นเสร็จสิ้นสมบูรณ์ของกรรม เป็นตัวก่อนให้เกิดพลังกรรมเป็นตัวแสดงออก
 ของแรงกระตุ้นใจและเจตนา เป็นตัวส่งผลกระทบต่อผู้อื่นจึงมีความสำคัญเป็นอันดับ ๒ รองจาก
 เจตนา

ผลที่เกิดจากพลังกรรม เช่นความสุขใจหรือทุกข์ใจ ลาภ ยศ สรรเสริญสุข หรือเสื่อมลาภ
 เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เป็นเพียงผลพลอยได้ ไม่มีความแน่นอน^{๑๒}

จากที่กล่าวมา เราจะเห็นได้ทันทีว่า เจตนาและการกระทำมีน้ำหนักมากกว่าแรงกระตุ้นใจ
 และผลที่เกิดขึ้น ดังนั้นในการตัดสินใจจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ควรดูเจตนาและการกระทำเป็น
 หลัก และพยายามทำเจตนาและการกระทำให้เป็นกุศลเข้าไว้ ถ้า ๒ อย่างนี้เป็นกุศลแล้ว ผลดีจะ
 เกิดขึ้นเอง

กรรมที่เป็นกลาง ๆ มักจะเกิดจากแรงกระตุ้นใจที่ไม่ชัดเจน เจตนาที่ไม่ชัดเจนการกระทำก็
 สักแต่ว่า เป็นการกระทำที่เป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวัน เช่นการกิน การดื่ม การเดินไปมา การถ่าย
 ทุกข์ การนอน การพักผ่อนการทักทายปราศรัยกัน เป็นต้น การกระทำเหล่านี้ จะว่าดีก็ไม่ใช่ ไม่ดีก็ไม่เชิง
 เป็นกลาง ๆ แต่ถ้ามีแรงกระตุ้นใจชัดเจนขึ้น เช่น โกรธเพื่อนบ้าน มีเจตนาร้าย เช่น อยากให้เขาเกิด
 ทุกข์ จึงแอบไปถ่ายทุกข์ไว้ที่หน้าบ้านเขา การถ่ายทุกข์นั้นก็อกุศลกรรมไป ในชีวิตประจำวันของ
 คนโดยเฉลี่ย การกระทำส่วนใหญ่เป็นอัปยาคตกรรม (กรรมกลาง ๆ)

๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่

สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสาร ตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อ
 ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การเวียนว่ายจะไม่ มีวันจบสิ้น トラบใดที่เรายังมี "ความอยาก"
 ในทางโลก トラบนั้น เราก็ยังต้องเกิดอยู่ต่อไป หากเราโชคดีมีรากบุญมาพบวิถีธรรม และได้เรียนรู้ "สัจ
 จธรรม" ตั้งใจบำเพ็ญตนเอง ก็จะสามารถพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด หมุดสิ้นความทุกข์ทั้งปวง
 ดังเช่นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพรอรหันต์สาวกทั้งหลายได้บำเพ็ญจนสำเร็จ ธรรมบรรลุปุณนิธาน

^{๑๑} สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ รวีวรรณ, ผ.อ.โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๑๔, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายบุญยัง ขอชัย, พนักงานบริษัท, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สูงสุดไปก่อนหน้าแล้ว ย่อมเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีเลิศแก่พวกเราทุกคน สถานที่เกิดของสรรพสัตว์ หรือภูมิวิธิตั้ง ๖ ได้แก่^{๑๓}

๑. เทวภูมิ เป็นที่ซึ่งบรรดาเทพพรหมสถิตอยู่ คนที่กระทำแต่ความดีในขณะที่มีชีวิตอยู่แต่ไม่รับรู้วิถีธรรมจะเกิดอยู่ในเทวโลกนี้

๒. กึ่งเทวภูมิ (อสุร) เป็นที่อยู่ของจิตวิญญาณที่ทำความดีในโลกมนุษย์แต่ไม่สามารถ ขจัดความอิจฉาริษยา ความโลภ ความโกรธ ความอคติคิดร้าย ความเห็นแก่ตัวออกไปจากจิตได้

๓. มนุษย์ภูมิ คือ โลกมนุษย์ที่คนเราเกิดมา ไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวย คนยากจน คนดีหรือคนเลว ก็จะมาเกิดอยู่ในแดนมนุษย์นี้ คนที่บำเพ็ญตัวเองในโลกมนุษย์และมีบุญสัมพันธ์ได้พบ "วิถีธรรม" ก็จะสามารถพ้นจากภูมิวิธิตั้ง ๖ นี้ เข้าสู่แดนนิพพานได้ ในอีกด้านหนึ่งหากคนทำแต่สิ่งชั่วร้ายก่ออาชญากรรมสร้างความเดือดร้อนเขาก็ จะต้องไปเกิดอยู่ใน ๓ ภพภูมิแห่งความทุกข์ยากซึ่งอยู่ต่ำลงไป ได้แก่ เตรัจฉานภูมิ เปตภูมิ และนรกภูมิ

๔. เตรัจฉานภูมิ คือสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ประเภทต่างๆ บนโลกนี้ แบ่งลักษณะของการเกิดได้แก่ :

๑) สัตว์ที่เกิดในครรภ์ เช่น ม้า วัว แพะ ฯลฯ

๒) สัตว์ที่เกิดในไข่ เช่น นก งู สัตว์เลื้อยคลาน ฯลฯ

๓) สัตว์ที่เกิดในที่ขึ้นแฉะ เช่น สัตว์ทะเล ปลา กุ้ง หอย ฯลฯ

๔) สัตว์ที่เกิดแล้วแปรสภาพ เช่น แมลงต่างๆ แมลงวัน ยุง ผีเสื้อ ฯลฯ ซึ่งสัตว์เหล่านี้จะต้องเปลี่ยนสภาพรูปร่างหลังจากการเกิดครั้งแรก และอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนไปจนถึงวาระสุดท้าย

๕. เปตภูมิ เป็นที่อยู่ของจิตวิญญาณซึ่งต้องทุกข์ทรมานกับความหิวกระหาย อันเนื่องจากไม่เคยทำบุญกุศล ไม่เคยบริจาคทาน ไม่รู้จักสำนึกบุญคุณของพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำ

๖. นรกภูมิ เป็นที่ซึ่งดวงวิญญาณของคนที่ทำผิดศีลธรรม สร้างแต่กรรมชั่วขณะ เมื่อยังมีชีวิตต้องไปปรับโทษทัณฑ์ อยู่อย่างทรมานทุกขทรมานแสนสาหัส^{๑๔}

ในภพภูมิของเทพพรหม ภูมิกึ่งเทวภูมิ (หรือแดนอสุร) และโลกมนุษย์ จะมีความสุขกว่าสัตว์โลก เปตและนรก แต่ไม่ว่าจะเกิดอยู่ในภพภูมิไหน ภพภูมิที่เราจะต้องไปเกิดและสภาพของการเกิดขึ้นอยู่กับการกระทำ (กรรม) ในอดีตและปัจจุบันของเรานั้นเอง อายุขัยของแต่ละชีวิตใน ๖ ภูมิก็แตกต่างกันไม่มีใครจะอยู่ได้ตลอดไป^{๑๕}

ทั้ง ๖ ภูมินี้ มีแต่โลกมนุษย์เท่านั้นที่ดีที่สุดเพราะเป็นสถานที่ทุกคนสามารถบำเพ็ญฝึกฝนตนเอง และมีกายสังขารที่จะสามารถสร้างสมคุณความดีและบุญกุศลได้

ข้อปฏิบัติที่สำคัญในชีวิตของเรา ที่มีผลต่อกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ๓ ข้อ ได้แก่ :

๑. ไม่ทำความชั่วใด ๆ ตั้งใจทำแต่ความดี เมื่อเราได้รับรู้ถึงผลกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดแล้วเราจะต้องสำรวมระมัดระวังในการกระทำของเรา คือ ต้องพยายามหลีกเลี่ยงการทำชั่วพยายามทำแต่ความดีเสียตั้งแต่บัดนี้ ฟังจดจำไว้เสมอว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" บางเวลาที่เรากำลังเผลอทำผิด

^{๑๓} แสง จันทรงาม, ตายแล้วเกิด หลักพุทธศาสนา, โครงการส่งเสริมความรู้สังคมศึกษา, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายลำดวน สุวรรณพันธ์, ไวยาวัจกรวัดโพธิ์, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ภิรมย์ไชย, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

เราก็ควรสำนึกผิดขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วย้อนพิจารณาความผิดที่ได้ กระทำไปแล้ว พิจารณาความผิด ที่ได้กระทำไปแล้ว เพื่อหาหนทางแก้ไขปรับปรุงตัวเองเสียใหม่

กฎ ๔ ข้อสำหรับหลีกเลี่ยงความชั่ว

๑) ไม่มองสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย

๒) ไม่ฟังสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย

๓) ไม่พูดสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย

๔) ไม่ทำสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย^{๑๖}

มันเป็นกฎที่ง่ายๆ แต่ยากที่จะทำได้สำเร็จ เคล็ดลับก็คือ เราจะต้องเชื่อฟังมโนธรรมสำนึกของเรา เพื่อที่จะได้ไม่ถูกกิเลสครอบงำ หากเราพยายามฝึกฝนตามกฎ ๔ ข้อนี้ กิเลสทั้งหลายก็จะค่อยๆ มลายสิ้นไป จิตใจของเราจะมีแต่ความสะอาด สงบ และแจ่มใส

๒. ตั้งใจบำเพ็ญธรรมอย่างจริงจัง สร้างสมความดีเพื่อชดใช้หนี้สิ้นเวรกรรม ถ้าเราเป็นหนี้ใคร สักคนหนึ่ง เราก็ต้องทำงานหนักเพื่อหาเงินให้ได้มากพอที่จะใช้หนี้ เช่นเดียวกับคนเราแต่คนก็มีหนี้สิ้นเวรกรรมมากบ้างน้อยบ้างต่างกันไป เพราะฉะนั้นทุกคนจำเป็นต้องรู้จักบำเพ็ญธรรมอย่างจริงจัง เพื่อชดใช้หนี้สิ้นบาปเวรที่เคยก่อไว้^{๑๗}

เพราะเมื่อเราได้รับการถ่ายทอดวิถีธรรมอันจะนำพาเราให้กลับสู่ "นิพพาน" พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิทั้ง ๖ เจ้าหนี้นายเวรที่เราเคยค้างก็จะต้องติดตามทวงหนี้และจุดดิ่งเราไว้ไม่ให้ สามารถก้าวสู่ "นิพพาน" ได้ เหมือนกับถ้าเราเป็นหนี้ธนาคารเพียง 1 บาทและตัดสินใจว่าจะเดินทางไปต่างประเทศไม่กลับมาอีกแล้ว แนนธนาคารจะต้องติดตามทวงหนี้ที่เราติดค้างให้ได้^{๑๘}

เหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่เราสามารถรับการ "ถ่ายทอดวิถีธรรม" ก็เพราะด้วยพระบารมีของพรอหัตถ์จี้กงผู้แบกภาระถ่ายทอดวิถีธรรมหลุดช่วยชาว โลก พระอาจารย์ทรงดำประกั้นและยืนยันกับเจ้าหนี้นายเวรของเราว่า หลังจากที่เรได้รับวิถีธรรมแล้วทุกคนจะตั้งใจบำเพ็ญธรรมสร้างบุญกุศลชดใช้ หนี้บาปเวรที่เคยกระทำต่อพวกเขาทั้งหมด ดังนั้นเราควรระลึกถึงพระคุณของพระอาจารย์และไม่ทำให้ท่านผิดหวังในตัวเรา^{๑๙}

๓. ฝึก "กินเจ" ให้มาก ผู้คนทั่วไปมักพูดว่า "มีใจเมตตา ก็พอแล้ว ทำไมต้องกินเจด้วย" แท้จริงแล้ว "การกินเจ" มิใช่แค่การแสดงของจิตที่เปี่ยมเมตตาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของผู้ที่รู้แจ้งในกฎแห่งกรรมการเวียนว่ายตายเกิด เป็นเรื่องของสุขภาพร่างกายและการเตรียมตัวบำเพ็ญตนไปสู่ความหลุดพ้น^{๒๐}

บาปที่เลวร้ายที่สุดในชีวิตคือ "การฆ่า" และอนิสงส์ที่จะทำให้มนุษย์อายุยืนยาวสุขภาพแข็งแรงก็คือ "การไม่ฆ่าสัตว์" ไม่ว่าจะกินเนื้อ หรือ กินเจก็เพื่อเพียงให้อิ่มท้อง แต่กินเนื้อร่างกาย สะสม

^{๑๖} วุฒิน อินทสระ, **หลักกรรมและ การเวียนว่ายตายเกิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : เกล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๘.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายชัยเวียง พงษ์ศรีสัตนาท, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายคมสันต์ ทินกรวงศ์, นักธุรกิจส่งออกสินค้า, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเดชาศักดิ์ พิทักษ์แสงใส, นักวิชาการวัฒนธรรม, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} บุญมี เมธางกูร, **คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร**, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิวัดพระเชตุพน ๒๕๐๓), หน้า ๔๙-๕๔.

โรคภัยไข้เจ็บ แก่เร็ว อายุสั้น ตายไว การกินเจทำให้ร่างกายสะอาดมีคุณประโยชน์ต่อร่างกาย ไม่ก่อโรคภัยร้ายแรงให้กับตัวเอง อายุยืนยาว ถ้าหากเราเข้าใจ "กฎแห่งกรรม" และ "การเวียนว่ายตายเกิด" อย่างลึกซึ้งเราสมควรที่จะหันมา "กินเจ" กันหรือไม่^{๒๑}

การที่เรามีโอกาส เรียนรู้กฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดให้กระจ่างแจ้ง จะทำให้เรามองเห็นชีวิตได้อย่างลึกซึ้งขึ้น เมื่อเรารู้ว่าการกระทำทุกอย่างของเราจะส่งผลให้เราต่อไปในภายหน้าไม่ช้าก็ เร็วอย่างแน่นอน ความรู้นี้จะให้ความหวัง ความมั่นใจและความหนักแน่นในความเชื่อที่จะทำให้ความดี รู้จักให้อภัยในความผิดของผู้อื่น หากเราไม่ต้องการตกอยู่ในภพภูมิทั้ง ๖ เมื่อได้รับวิถีสวรรค์แล้วก็ควรบำเพ็ญธรรมอย่างจริงใจเพื่อให้พบกับชีวิตที่ นิรันดรในที่สุด^{๒๒}

เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่แท้จริงของพุทธศาสนานั้นก็คือ อากาโรที่จิตของเราในชีวิตประจำวันนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจกิเลสที่เกิดขึ้นมาครอบงำอยู่ และเราก็มาสมมติเรียกอาการต่าง ๆ นั้นให้เหมือนกับการเวียนว่ายตาย-เกิดที่ศาสนาพราหมณ์เขาสอนกันอยู่ เพื่อให้คนฟังเข้าใจได้ง่าย (เพราะสมัยพุทธกาลนั้นผู้คนเขาเข้าใจเรื่องการเวียนว่ายตาย-เกิดอย่างของศาสนาพราหมณ์กันอยู่ก่อนแล้ว)^{๒๓} ถ้ามาสอนว่าหมายถึงสภาวะของจิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของกิเลสในปัจจุบัน คนที่มีปัญญาน้อยก็อาจเข้าใจได้ยาก แต่ถ้ามาสอนโดยใช้การสมมติอย่างนี้ก็จะทำให้คนมีปัญญาน้อยเข้าใจได้ง่ายขึ้น จึงขอให้ผู้มีปัญญาทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาเรื่องการเวียนว่ายตาย-เกิดที่แท้จริงของพุทธศาสนานี้ให้เข้าใจ เพื่อที่จะได้นำหลักการนี้ไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและช่วยกันเผยแพร่ ตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้ากันต่อไป

๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์หรือสิ่งของเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน^{๒๔}

กฎธรรมชาติ หรือ นิยามนั้น แม้จะมีลักษณะทั่วไปอย่างเดียวกันทั้งหมด คือ ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย แต่ก็อาจแยกประเภทออกไปได้ตามลักษณะอาการจำเพาะที่เป็นแนวทางหรือเป็นแบบหนึ่ง ๆ ของความสัมพันธ์^{๒๕} อันจะช่วยกำหนดศึกษาได้ง่ายขึ้น เมื่อว่าตามสายความคิดของพระพุทธศาสนา พระอรุณกถาจารย์แสดงกฎธรรมชาติไว้ ๕ อย่าง คือ^{๒๖}

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายวิศิษฐ์ โลหะปาน, ข้าราชการครูชำนาญการ, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๒} เสถียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๗-๖๘.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายเวสารัช อ้ออารีย์, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางปราณี โพธิสวัสดิ์, ข้าราชการบำนาญครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๖} วรภัทร์ ภูเจริญ, Productivity วิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔-๑๗.

๑. อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น เรื่องลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตกฟ้าร้อง การที่ดอกบัวบานกลางวันหุบกลางคืน การที่ดินน้ำปุ๋ยช่วยให้ต้นไม้งาม การที่คนไอหรือจาม การที่สิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อย เป็นต้น แนวความคิดของท่านมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิตั้ง

๒. พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกกันว่า พันธุกรรม เช่น หลักความจริงที่ว่าพันธุ์พืชชนิดใดก็ให้ผลเช่นนั้น พืชมะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

๓. จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่ออารมณ์ (สิ่งเร้า) กระทบประสาทจะมีการรับรู้เกิดขึ้น จิตจะทำงานอย่างไร คือ มีการไหวแห่งภวังคจิต ภวังคจิตขาดตอน แล้วมีอวิชชาระหว่างจิตเห็น การได้ยิน ฯลฯ มีสัมปฏิจฉันทันที สันตริณะ ฯลฯ หรือเมื่อจิตที่มีคุณสมบัติอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรบ้าง ประกอบได้หรือประกอบไม่ได้ เป็นต้น

๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการก่อการกระทำ และการให้ผลของการกระทำหรือพูดให้จำเพาะลงไปอีกกว่า กระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน เช่น ทำกรรมดีมีผลดี ทำกรรมชั่วมีผลชั่ว เป็นต้น

๕. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า ความเป็นไปตามธรรมดา เช่นว่า สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ธรรมดาของมนุษย์นี้มีอายุขัยประมาณร้อยปี ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่เป็นสภาพไม่เที่ยง ถูกปัจจัยบีบคั้นและไม่เป็นอัตตา ดังนี้ เป็นต้น^{๒๗}

ความจริงกฎ ๔ อย่างแรกย่อมรวมลงในกฎที่ ๕ คือ ธรรมนิยามทั้งหมดหรือจำแนกออกไปจากธรรมนิยามนั่นเอง หมายความว่า ธรรมนิยามมีความหมายครอบคลุมกฎธรรมชาติหมดทั้ง ๕ ข้อ อาจมีผู้สงสัยว่าธรรมนิยามเป็นกฎใหญ่ เมื่อเอามากระจายเป็นกฎย่อยก็น่าจะกระจายออกไปให้หมด เหตุไรเมื่อแจ้งเป็นกฎย่อยแล้วยังมีธรรมนิยามอยู่ในรายชื่อกฎย่อยอีกด้วยเล่า คำตอบสำหรับความข้อนี้พึงทราบด้วยอุปมาเหมือนคนทั้งหมดในประเทศไทยนี้^{๒๘} บางทีมีผู้พูดจำแนกออกว่า องค์พระประมุข รัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนบ้าง ว่าตำรวจ ทหาร ข้าราชการ นักศึกษาและประชาชนบ้าง ว่าอย่างอื่นอีกบ้าง ความจริงคำว่าประชาชนย่อมครอบคลุมคนทุกหมู่เหล่าในประเทศไทย แต่ที่พูดแยกออกไปก็เพราะว่า คนเหล่านั้นนอกจากจะมีลักษณะหน้าที่โดยทั่วไปในฐานะประชาชนเหมือนคนอื่น ๆ แล้ว ยังมีลักษณะหน้าที่จำเพาะพิเศษต่างหากออกไปอีกส่วนหนึ่งด้วย ส่วนคนที่ไม่ได้มีลักษณะหรือหน้าที่จำเพาะพิเศษแปลกออกไปก็รวมอยู่ในคำว่าประชาชน เรื่องนิยาม ๕ ก็พึงเข้าใจความทำนองเดียวกันนี้^{๒๙}

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางบุญนิตย์ มหิปปโกช, ข้าราชการบำนาญครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโสสถิธรรม, เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๒, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๒.

อย่างไรก็ตามความมุ่งหมายของการแสดงนิยาม ๕ ประการตามแนวคิดพุทธศาสนานั้นก็เพื่อที่จะเน้นหนักเรื่องการเมืองเห็นสิ่งทั้งหลาย มีความเป็นไปตามธรรมดาของเหตุปัจจัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เรียนรู้ และปฏิบัติด้วยความรู้เท่าทันในกฎธรรมชาติ และมีใจว่ากฎทั้ง ๕ นี้ จะแยกออกจากกันได้ ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งอาจเกิดจากหลายกฎร่วมกัน หรือเป็นเหตุเป็นผลกันได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดน้ำท่วม ฝนไม่ตก เป็นกรรมนิยามที่สะท้อนมาจาก พิษนิยาม ในบรรดากฎเหล่านี้ กฎที่สำคัญที่สุดก็คือกฎแห่งกรรม เพราะการกระทำของมนุษย์นั้นมีผลต่อความเป็นไปต่อธรรมชาติและตัวมนุษย์ มนุษย์จึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการกระทำของตนในฐานะเป็นผู้มีอำนาจปรุงแต่งชีวิตตนและโลกธรรมชาติที่ตนอยู่อาศัย^{๓๐}

๔.๑.๔ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ในเรื่องของนรกสวรรค์ จะต้องทำความเข้าใจเรื่อง ภพ เสียก่อน ตามหลักของทางพระพุทธศาสนา รากศัพท์เดิมของ ภพ หรือ ภูมิ มาจาก ภู ธาตุ ในความหมายว่า มี เป็น เกิด คำ ภพ หรือ ภพ หมายถึง ความเป็น ความเจริญ ความเกิด ดังนั้น ภพ หรือ ภูมิ ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง...ความมี ความเป็น และความเกิด ซึ่งเป็นภาวะทางจิต เป็นภพทางจิต หรือภูมิทางจิต เนื่องจากความมี ความเป็น และความเกิด ทางจิตของแต่ละคนมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยนัยนี้ จึงถือว่ามีภพ และชาติ ของแต่ละคน มีเกิดขึ้นอย่างมหาศาล เพราะทุก ๆ เสี้ยววินาที ความรู้สึกนึกคิดย่อมมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอด จิตของแต่ละคนจึงมีเอนกชาติ เอนกภพ เรียกสภาพนี้ว่า...วิภูฏสงสาร^{๓๑}

การอุบัติขึ้นแห่งความรู้สึกแต่ละลักษณะของจิต คือ ชาติ (ชน + ติ = การเกิด) และภาวะที่จิตดำรงอยู่ คือ ภพ เมื่อจิตหมุนเวียนไปจึงเป็นเหตุให้เกิดมีชาติก่อน ชาตินี้ และ ชาติหน้า ขึ้น การที่ชาติใดจะอยู่ในภพใดนั้น ถือว่าเป็นไปตาม "กฎแห่งกรรม" ซึ่งขึ้นอยู่กับ "กัมมัญฐาน" คือการปฏิบัติธรรม เมื่อคนมีกรรมต่างกัน ก็ย่อมจะตกถึงภพที่จำกัน เพราะมีกรรมเป็นตัวการทำให้เกิดผล หรือวิบาก ผู้ที่มีกรรมดี (กุศลกรรม) วิบากก็ดี ผู้มีกรรมชั่ว (อกุศลกรรม) วิบากก็ชั่ว จะหนักกฎแห่งความจริงกันเป็นธรรมชาตินี้ไปไม่พ้น ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธศาสนาจึงสอนให้เว้นกรรมที่เป็นความชั่ว กระทำแต่กรรมดี และทำให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นรก สวรรค์ ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่อง "วิภูฏสงสาร" คือการเวียนว่าย ตาย เกิด ในชาติ ภพต่าง ๆ มากมายเหลือคณานับ ตราบใดที่จิตยังไม่หมดจากกิเลสและตัณหา บรรดาสัตว์โลกทั้งหลายก็จะมีการเกิด เปลี่ยนแปลงไปจามสภาพกาลและตายไปในอันไม่รู้จักขบสิ้นอย่างนี้เรื่อยไป^{๓๒}

พื้นฐานความเชื่อเรื่อง "วิภูฏสงสาร" ของชาวพุทธนั้นก็มาจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู ซึ่งสามารถจะทำการกลับย้อนไปถึงสมัยพระเวท "วิภูฏสงสาร" ของศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ก็มีส่วนละม้ายคล้ายกันและแตกต่างกันอยู่ ในส่วนที่คล้ายคลึงกัน

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางพร้อมเพียง มาลาอบ, ข้าราชการครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันหนังสือธรรม, มปป.), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๓๒} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, **นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๓-๔๔.

คือ ทั้งความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธต่างยอมรับว่า " กรรม " เป็นตัวกำหนดให้มีการเวียนว่ายตายเกิดในชาติ ภูมิ ต่าง ๆ เหมือนกัน^{๓๓} การเกิดมาเป็นคนโดยสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราเป็นกิเลสมากมาย ซึ่งจิตมีตัณหาที่เป็นเหตุให้คนทำกรรมที่มีทั้งดีและชั่ว เมื่อได้กระทำลงไปแล้วก็ต้องเวียนเกิด เวียนตายในภพภูมิต่าง ๆ หมุนเวียนอยู่เป็นวงจรเช่นนี้ไม่รู้จักจบสิ้น แต่เมื่อจิตของเราขจัดตัณหาออกไปเสียได้ ก็จะเข้าถึงสัจธรรม หรือบรรลुพระนิพพาน คือวงจรแห่งวัฏฏสงสารได้สิ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวงหมดแล้ว^{๓๔}

๔.๒ พิธีกรรมการบะบานศาลกล่าวหลวงพ่พระใส

เมื่อพูดถึงการ “บะบานศาลกล่าว” คงคุ้นหูคนไทยกันดีอยู่แล้ว เพราะนี่เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่มีมานานแสนนานเหลือเกิน นับแต่เรามีการกราบไหว้บูชาหลวงพ่พระใส การบะบานต่อหลวงพ่พระใสก็เป็นสิ่งที่ปฏิบัติตาม ๆ กันมา เรียกได้ว่าเป็นความเชื่อยอดนิยม ที่ไม่ฮือฮา แต่ทว่าซึ่มลึกอยู่ในจิตใจคนไทยอีกเช่นกัน

การบะบานศาลกล่าว คือ การขอร้องอ้อนวอนให้หลวงพ่พระใสช่วยเหลือในสิ่งที่ตนเองต้องการอยากจะได้ หรืออยากให้เป็นไป ถ้าท่านช่วยให้สำเร็จแล้วจะมาให้สิ่งตอบแทนตามที่เคยพูดไว้คือ แก้วบน เพื่อให้ความน่าจะเป็นเพิ่มมากขึ้นอีก หากถามว่าเพราะเหตุอะไรคนถึงต้องบะบานหลวงพ่พระใส นั้นก็อาจจะแล้วแต่เจตนา บางคนต้องบะบานเพราะสิ้นหวัง หมดหนทาง ไม่รู้จะแก้ไขปัญหาตรงหน้าอย่างไรแล้ว สุดท้ายจึงต้องหันหน้ามาพึ่งพาหลวงพ่พระใสที่กราบไหว้บูชา ใครแนะนำไปบะบานที่ไหนก็ไป^{๓๕} กับอีกประเภทหนึ่งก็อาจจะบะบานเพราะความอยาก رؤ้อยากเห็น อยากพิสูจน์ อยากทดสอบ เรียกว่าลองทำดูไม่เสียหายหลาย และอีกประเภทหนึ่งคือบะบานแล้วติดใจ เคยได้ตั้งใจหวัง ที่นี้เลยมุ่งมั่นหวังแต่บะบานอย่างเดียว การที่เรา หวัง หรือปรารถนาสิ่งใดแล้ว ก็จะไป อ้อนวอนขอกับหลวงพ่พระใส ที่บุคคลผู้นั้นนับถืออยู่ รวมถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้าน คู่เมือง ไม่ว่าจะเป็นเสาหลักเมือง หรือ พระพุทธรูปสำคัญ ๆ ที่คน ๆ นั้น นับถือ^{๓๖}

สิ่งที่จะบะบานศาลกล่าวต่อหลวงพ่พระใส มีมากมายหลายอย่าง ตั้งแต่ เรื่องระดับชาวบ้าน ไปถึงเรื่องระดับประเทศ ที่แล้วแต่บุคคลที่บะบานนั้น ต้องการอะไร เช่น ขอหายขอให้หาเจอ ขอให้ไม่ถูกใบแดง (เกณฑ์ทหาร) ขอให้ได้ลูกชาย ขอให้ลูกหาย ขอให้ได้รับสัมปทานในการประมูล ขอให้ได้รับเลือกตั้ง ขอให้ได้เป็นหัวหน้า ขอให้โครงการผ่านขอโน้น ขอนี้ ขอนั้น แล้วแต่คนขอ

เมื่อสมหวัง บุคคลที่บะบานศาลกล่าวต่อหลวงพ่พระใส นั้น เมื่อสมหวังแล้ว จะนำสิ่งที่ตนบะบานมาแก้บน คือ การตอบแทนสิ่งที่ตนปรารถนา เช่น ดอกไม้เจ็ดสี ธง ๕ แถบ ไช้ต้ม หัวหมู น้ำแดง

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางดาวใจ เหล็กเพชร, ข้าราชการครู, ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูปัสสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางชนนิกานต์ จิรสินรุ่งโรจน์, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ละครำแก้บน วังรอบสถานที่นั้น ๆ จำนวนกี่รอบ ๆ ำแก้บนด้วยตนเอง ถวายเงินตอบแทน บวชแก้บน ยอมเป็นบริวาร ำรับใช้ เป็นต้น จึงจะถือเป็นการขาดสินบน^{๓๗}

คนโบราณถือว่า หาก ไม่แก้บน สินบนจะไม่ขาด ...ถ้าหลวงพ่พระใสหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น หากเฮี้ยนมาก ๆ หากไม่แก้บน จะมาทำให้ผู้บนบานนั้น เกิดเคราะห์ อุบัติเหตุ โศกการมีปัญหา หากหนักมาก ๆ ถึงกับเอาชีวิต

เวลาขอพรอธิษฐานต่อหลวงพ่พระใส เมื่อได้สมความปรารถนาแล้วลี้ไปแก้บน หรือบางทีก็จำไม่ได้ด้วยซ้ำว่าเคยไปบนบานที่ไหนไว้บ้าง ส่งผลให้ชีวิตช่วงนี้ทำอะไรติดขัด ไม่ค่อยราบรื่น ครั้นจะตามไปแก้บนก็กลับจำไม่ได้แล้วว่าเคยบนอะไรไว้ หรือบนต่อหลวงพ่พระใสและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ไหนไว้บ้าง^{๓๘}

การอธิษฐานขอพรต่อหลวงพ่พระใส เมื่อครั้งอดีตชาติ หรือชาติปัจจุบัน ในบางครั้งเราก็ พุดบนบานศาลกล่าวเอาไว้ แต่กลับลี้ไปแก้บนตามที่ขอไว้ ซึ่ง "วิธีการถอนคำอธิษฐาน แก้บนที่จำไม่ได้ด้วยบุญ" ในครั้งนี้จะหมายรวมถึงการสาบาน หรือไปสาปแช่งใครต่อใครที่เคยโกรธแค้นเคืองไว้ ด้วยเช่นกัน^{๓๙}

ประชาชนที่ขอการทำบุญไหว้พระ ขอพรเสริมดวง แต่การขอพรนั้นยอมมืองค์ประกอบที่ หลากหลาย โดยการเริ่มต้นบูชา ขอพรหลวงพ่พระใสที่จะให้ได้ผลนั้น ต้องทำจิตใจบริสุทธิ์ ผ่องใส และมีสมาธิตั้งใจให้แน่วแน่และทำร่างกายให้บริสุทธิ์โดยการชำระร่างกายให้สะอาด มีความเชื่ออย่าง แกร่งกล้าต่อสิ่งที่ขอไว้ จะได้ผลตามที่ปรารถนาไว้ ซึ่งมืองค์ประกอบ ดังนี้

๑. การตั้งใจให้มีสมาธิ มีพลังแข็งแกร่งตั้งมั่นด้วยแรงศรัทธาอธิษฐานอย่างแรงกล้าสิ่งที่ ปรารถนาไว้ จะส่งผลให้มีพลังมหาศาลทำให้ได้ผลตามที่มุ่งหวัง เนื่องจากจิตที่ตั้งมั่นจะเป็นแรงส่งหรือ เชื่อมกับหลวงพ่พระใส ซึ่งเป็นพลังขั้นแรกในการส่งไปขอพร ขออำนาจบุญบารมีจากหลวงพ่พระ ใส

พลังจิตเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ของแต่ละบุคคล จะมีมากหรือน้อยจะส่งผลกับหลวงพ่พระใสที่ ขอไว้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการฝึกฝนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและเคร่งครัด และฐานกำลังจิตที่มาจากกรรมดี ที่ เคยทำมาในอดีตชาติ หรือมีกรรมร่วมกันมากับหลวงพ่พระใสนั้นหรือไม่ การทำสมาธิที่เป็นการตั้งใจ ใ้แน่วแน่และมีความปลอดภัยที่สุดคือการทำสมาธิแบบ “อานาปานสติ” โดยการกำหนดลมหายใจ เข้าออก โดยการภาวนาตามลมหายใจ เมื่อจิตนิ่งไม่วกแวกคิดเรื่องอื่น จิตก็มีความบริสุทธิ์^{๔๐}

๒. การทำร่างกายให้บริสุทธิ์ เริ่มจากหรือสวดคาถาบูชาหลวงพ่พระใส หากไม่มีบุญของ ตัวเองเป็นที่ตั้ง บุญจากที่อื่นก็ไม่สามารถช่วยได้ ควรต้องรักษาศีลอย่างน้อยที่สุด คือ ศีล ๕ และ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องเรื่องของกรรมวาจา ซึ่งหมายถึงต้องเป็นคนที่ไม่พูดจาเป็นมงคล เพราะการพูด มงคลนั้นเป็นการนำสิ่งที่ดีเข้าไปในตัว แต่การพูดไม่ดีนั้นจะขัดแย้งกับมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์ที่เปล่งออกมา

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางรัศมี ทินกรวงศ์, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางจรัส อินาว์ฒน์, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางสุกัญญา เคนาอุประ, ำราชการบำนาญกระทรวงวัฒนธรรม, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางสุภาพ บุตรดีมี, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

การเบียดเบียนผู้อื่นเป็นสิ่งที่ต้องไม่ทำอย่างเด็ดขาด เพราะกรรมนั้นจะขัดแย้งกันกับสิ่งที่เราปรารถนาจะได้มา การขอพรต้องขออย่างมีสติ ต้องรู้ตัวเองก่อนว่า เรามีศีลอะไรบ้าง มีความดีอะไรบ้าง เมื่อปฏิบัติดีอยู่ในศีลด้วยความดี ตั้งใจมั่นศรัทธา ความสำเร็จก็จะเกิดขึ้นกับเรา^{๕๑}

๓. เหตุจากกรรมของตนเอง ไม่ว่าจะเป็กรรรมเก่าหรือกรรรมใหม่ สิ่งที่จะต้องทำก่อนคือ ต้องสร้างกรรมดีขึ้นมาใหม่ ต้องทำให้สม่าเสมอมากพอและนานพอ เป็นบุญใหม่เพื่อนำไปชดเชยหรือลดกรรมเก่าเพราะถ้าหากมีกรรมเก่ามากและเป็นวิบากกรรมหนักนั้น จะส่งผลต่อชีวิตในปัจจุบัน ทำให้พิธีกรรมการบะบนหลวงพ่พระใส ส่งผลกับแรงอธิษฐานได้น้อยมาก

จึงต้องขออโหสิกรรมต่อเจ้ากรรมนายเวรเสียก่อน ทำให้เจ้ากรรมนายเวรนั้นยกโทษให้และมาอนุโมทนาส่วนบุญกุศลนี้ไปให้เจ้ากรรมนายเวรก่อน เพื่อคลายวิบากกรรมไม่ต้อออกไป เมื่อรู้จักการบะบนน้อมนำพระคุณหลวงพ่พระใสแล้ว พลังอำนาจเหล่านั้นก็จะหลั่งไหลรวมกันเข้าหาตัว ทำให้เกิดโชคลาภโดยเร็ว^{๕๒}

๔. การบะบนหลวงพ่พระใสที่ถูกต้อ การจะบะบนหลวงพ่พระใส ท่านจะช่วยดลบันดาลให้มีอานุภาพสูงสุดนั้น จะต้องรู้จักวิธีการบะบนที่ถูกต้อเสียก่อน เพาะดวงจิตวิญญาณที่สถิตหรือรักษาหลวงพ่พระใส นั้น มีเจตจำนงในความต้อการแตกต่างกัน แล้วแต่พลังจิตวิญญาณนั้น ๆ ว่าท่านอยู่ในระดับขั้นใด แต่ที่เหมือนกัน ก็คือ ท่านทรงไว้ด้วยคุณความดีและมีพลังบุญหรือผู้ที่เคยมีพระคุณยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดิน^{๕๓}

ก่อนการบะบนต้อจัดวางสิ่งในตำแหน่งที่เหมาะสม อยู่ในทิศทางที่เป็นมงคลถูกต้อการบะบนหลวงพ่พระใสบางครั้ง การถือศีลหรือเจริญภาวนา ทำสมาธิก็เพียงพอในการส่งบุญบารมี แต่ในบางครั้งอาจจะต้องมีเครื่องเช่นไหว้บะบนประกอบด้วย^{๕๔}

ซึ่งไม่ว่าจะเป็กรรรมเช่นไหว้บะบนใด ก็จะต้องเป็กรรรมสิ่งของที่บริสุทธิ์ ซ้อมมาจากเงินที่บริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และจัดเตรียมเครื่องเช่นบะบนไหว้ด้วยจิตใจที่ پاکเพียรน้อมนำในการจัดทา ในเวลาที่กำลังบะบนอยู่นั้น จะต้องรวมจิตให้แนวมกับสิ่งที่ขอบะบน เพื่อให้มีพลังเชื่อมบุญกับหลวงพ่พระใส ให้รับรู้ในสิ่งที่ปรารถนาซึ่งจะส่งผลให้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น^{๕๕}

๕. อำนาจบารมีของหลวงพ่พระใส สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละท่านแต่ละองค์มีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านต่าง ๆ กัน จึงไม่สามารถช่วยบันดาลสิ่งที่ขอพรได้ในทุกด้าน จึงควรระลึกถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ที่มีกำลังสูงเป็นพิเศษในด้านที่ขอ แต่สิ่งที่มีพลังอานุภาพสูงสุดในภูมิโลกนี้ ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใด เกิดคุณพระพุทธรูป คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์

จึงควรตั้ง นะโม๓ ขอกำลังคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ให้เป็นองค์ประธานในการอธิษฐานจิตขอพรใด ๆ แล้วจึงต้อด้วยการขอบารมีพระสยามเทวาธิราช เทพพรหม เทวดาครุบาอาจารย์ทั้งหมดทั่วสากลโลกที่เป็นที่พึ่งที่ระลึกให้ระลึกถึงอานุภาพพระคุณของท่านทั้งหลาย

^{๕๑} สัมภาษณ์ ร.ต.ท.ศิริชัย ชอบสูงเนิน, ข้าราชการตำรวจ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย, ข้าราชการบำนาญกระทรวงสาธารณสุข, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางไพรวลัย ชินบุตร, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นางดาวใจ เหล็กเพชร, ข้าราชการครู, ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายอำไพ จันทร์สุรินทร์, ข้าราชการครูชำนาญ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๖. สิ่งที่จะขอขบขัน การที่จะขอขบขันให้ศักดิ์สิทธิ์นั้น จะต้องเป็นเรื่องที่ดีไม่เปียดเบียนหรือเป็นเรื่องที่เอาเปรียบใคร กุศลกรรมดีที่ทำไว้จะหนุนนำให้เกิดผลโดยเร็ววัน หากขอในช่วงเวลาที่เหมาะสมและดวงขึ้นก็จะส่งผลให้พรประสบผลสำเร็จได้ง่ายและเร็วขึ้น หากขอขบขันในสิ่งใดต้องขยันทำกรรมดีในเรื่องนั้น ๆ ด้วย และการอธิษฐานขบขันในด้านกิจการต่าง ๆ ถ้าทำในช่วงเวลาที่คุณหม่อมมากร่วมด้วย ก็จะมีบังเกิดผลสำเร็จได้ง่าย

๗. การอธิษฐานขบขันเพื่อแม่ แรงอธิษฐานขบขันที่ยิ่งใหญ่นั้น ไม่ใช่มุ่งเน้นประโยชน์ความต้องการของตนเองเพียงอย่างเดียว เมื่อได้ในสิ่งที่ตนเองปรารถนาขบขันแล้ว ควรจะแบ่งปันสิ่งดี ๆ ให้กับคนอื่นไปด้วยเพื่อให้คนที่เรารักและมีความสุขปรารถนาดีมีความสุขไปพร้อม ๆ กัน เรียกว่า เป็นพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา ปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความสุขเหมือนกับที่ตนได้รับการอธิษฐานในการขบขัน เพื่อหวังผลประโยชน์สุขของผู้อื่นด้วย จะยิ่งก่อให้เกิดความสุขที่ยิ่งใหญ่ได้อย่างแท้จริงด้วย

การไปขอพร หรือการไปขบขันใด ๆ ต่อหลวงพ่อบุญไซ เป็นเรื่องที่คุณหลายคนนิยม จึงอยากจะขอให้ทราบเบื้องต้น แต่ที่สำคัญยิ่งที่สุด คือ หลวงพ่อบุญไซจะอวยพรสำหรับคนที่มิบุญ และถึงเวลาที่บุญส่งผลเท่านั้น และในการที่บุญจะส่งผลได้นั้นมีอยู่หลายประการที่อยากจะเรียนให้ทราบ คือ^{๔๖}

หนึ่ง ถึงเวลาที่บุญนั้นต้องส่งผลตามกฎแห่งกรรม

สอง มีบุญมากพอมามาก มารวมกับบุญเก่าจนมีพลังมากกว่าผลกรรมชั่วที่รอส่งผล

สาม อยู่ในช่วงเวลากรรมฝ่ายชั่วอ่อนกำลังลง

ครูบาอาจารย์หลายท่านกล่าวตรงกันว่า ช่วงเวลาที่ดีที่สุดในการขบขันศาลกล่าวต่อหลวงพ่อบุญไซก็คือ ช่วงเวลาที่บุญนั้นพร้อมส่งผลเต็มที่ และผลของกรรมชั่วนั้นอ่อนแรงลง แต่การที่เราจะรู้ว่าบุญนั้นจะส่งผลเมื่อใดนั้นไม่มีใครรู้ได้ชัดเจน แต่ที่รู้กับตัวเองนั้น คือ ความชั่วนั้นทำงานง่ายกว่าการทำบุญมาก เพราะเป็นเรื่องของกิเลสที่ยั่ววนไม่รู้จบสิ้น และเมื่อทำกรรมชั่วเมื่อใด ผลนั้นมักจะออกมาก่อนเสมอ^{๔๗}

ดังนั้น สิ่งที่ย่างที่สุดในการที่จะช่วยให้การขบขันนั้นเกิดผลเร็วขึ้น คือ การเลิกทำความชั่วทั้งหมดทันที เราจึงจำเป็นต้องรู้และสำรวจตรวจตราตัวเองก่อนว่า ในช่วงที่เราจะขบขันศาลกล่าวนั้น ตัวเราเองได้ละความชั่วที่เราทำลงไปหมดสิ้นหรือมากพอแล้วหรือยัง ถ้ารู้ตัวว่ายังก็ต้องรีบลด ละเลิกเสียเดี๋ยวนี้ ต้องชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดกรรมดำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อที่จะให้บุญที่ทำนั้นหรือกรรมชั่วนั้นส่งผลได้เต็มที่ เหมือนเราได้ไปยกเอาก้อนหินที่กีดขวางทางน้ำ ที่ควรจะไหลแรง ไหลสะดวกออกไป เพื่อให้ น้ำนั้นได้ไหลตามสะดวก ก้อนหินเหล่านั้นก็เหมือนกับกรรมชั่วและการสร้างบุญใหม่นั้น เหมือนกับที่เราช่วยเพิ่มแรงน้ำ จำนวนน้ำให้มากขึ้นจะได้ไหลเร็วขึ้นแรงขึ้น เราได้สร้างบุญอะไรไว้แล้ว จึงจะสามารถไปขอพรกับหลวงพ่อบุญไซได้ ไม่เช่นนั้น ไม่ว่าจะไปกราบไหว้บูชาบ่อยแค่ไหน หรือ มีเช่นของไหว้ดีเลิศหรือด้วยจำนวนมากเท่าไร ก็ย่อมไม่ได้ผลอย่างแน่นอน^{๔๘}

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายลำตวน สุวรรณพันธ์, ไวยาวัจกรวัดโพธิ์ชัย, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๗} สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ ธิวัตรธรรม, ผ.อ.โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่ ๑๔, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายบุญยัง ขอชัย, พนักงานบริษัท, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

เป็นการกระตุ้นบุญเก่าและบุญใหม่ให้มีกำลังมากขึ้น ที่เชื่อว่าเราและท่านนั้นต้องเคยร่วมบุญเก่ากันมาก่อนแน่นอนไม่ภพใดก็ภพหนึ่ง คุณได้จากการที่เราได้เคารพหลวงพ่พระใส่นั้น ไม่ว่าจะ เป็นหลวงพ่พระใส พรหมเทพเวทดา เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือแม้แต่วิญญาณบรรพบุรุษ ส่วนมากเราไม่เคยเจอตัวจริงท่านแต่ทำไมเราระลึกและเคารพท่านได้^{๕๙}

เรื่องนี้เป็นเพราะว่าสายใยแห่งบุญที่มีพลาณภาพที่เกี่ยวข้องจิตวิญญาณของเรา ใ้หนักถึงท่าน คำสอนและวัตรปฏิบัติและเคารพนับถือ เลื่อมใสในตัวท่านนั่นเอง เหมือนกับบางครั้งที่เราเชื่อว่หลายท่านเคยเจอมากับชีวิต เช่น เมื่อพบใครสักคนรู้สึกดีด้วยอย่างประหลาดทั้งๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่กับบางคนเพียงเห็นหน้าครั้งเดียวก็รู้สึกเกลียดชังหน้าไม่อยากจะคบขึ้นมาชอย่างนั้น เรื่องนี้เป็นเพราะเคยมีกรรมร่วมกันมา^{๕๐} ถ้าเป็นฝ่ายดีก็จะรู้สึกดีและอยากคบหาสมาคมด้วย แต่ถ้าเคยมีเวรกรรมฝ่ายไม่ดี พอเจอหน้าก็ไม่รู้สึกถูกชะตา เหมือนมีมานสีดาขวางเอาไว้ หรือเมื่อเจอเหตุการณ์บางอย่างที่อยู่ตรงหน้า ที่เรารู้สึกว่า เหตุการณ์แบบนี้มันเคยเกิดขึ้นมาแล้วหรือไปสถานที่แห่งหนึ่งรู้สึกคุ้นเคยเหมือนเคยมา โบราณสถานที่เป็นหลวงพ่พระใส่นั้นบางแห่งสร้างมาแล้วเป็นพันปี หลายร้อยปี ลองคิดดูเล่นๆ ก็ได้ว่าชั่วชีวิตคนหนึ่งไม่เกินร้อยปี ต้องเคยเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดมาหลายรอบ เราอาจจะเป็นหนึ่งในผู้สร้าง หนึ่งในผู้ทำนุบำรุงสถานที่แห่งนั้นมาหรือแม้แต่เป็นผู้เคยไปทำบุญที่นั่นมาแล้วในอดีตชาติ^{๕๑}

การบนบาน นั้น ขอให้ทำความเข้าใจให้ดีเสียก่อน ว่า เราเข้าไปหาคณะหลวงพ่พระใส่นั้น เราไปเพื่อทำการ “ขอพร ขอบุญบารมี” ขอโมทนาพระคุณความดีขององค์หลวงพ่พระใส ให้หลวงพ่พระใสช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองและอวยพรให้สมประสงค์โดยเร็ว^{๕๒}

แต่ ไม่ใช่ การ เอาของเช่นไหว้ เพื่อ “ติดสินบน” ท่านเพื่อให้ท่านลงแรงช่วยทำให้ ต้องเข้าใจจุดนี้ให้ดี เพราะเป็นจุดสำคัญที่เดี๋ยว่าท่านจะช่วยหรือไม่ช่วยเรา การพยายามเอาของทั้งหลายไปล่อใจหิ้งองค์หลวงพ่พระใสเป็นการก่อกรรม ทางอ้อมร่วมกับตัวของเราเองอีก ซึ่งหลวงพ่พระใสที่อยู่ใภพภูมิที่ดีอยู่แล้ว ท่านย่อมไม่ปรารถนาที่จะ สร้าง กรรม ไม่ดีกับเราเป็นแน่ ท่านสภาวะเป็น กายทิพย์ กายละเอียดแล้ว ไม่ต้องการของพวกนี้แน่นอนเพราะไม่มีประโยชน์อันใดแล้ว ที่สำคัญก็คือ หากเราเป็นคนที่ยักชวนให้หลวงพ่พระใสร่วมก่อกรรมที่ไม่ดีเพราะ นำสิ่งของจะไปติดสินบนท่านแล้ว เราก็จะได้รับผลของกรรมที่ทำไว้ด้วย เวลาที่ หลวงพ่พระใสท่านช่วยอำนวยความสะดวกให้ผลกับเรา เพราะ ท่านได้ให้ความเมตตา ไม่ได้หวังเรื่องของเครื่องเช่นไหว้ ไต ะ^{๕๓}

สำหรับดวงจิตวิญญาณที่อยู่ในชั้นที่ต่ำกว่า เช่น เจ้าพ่อ เจ้าแม่ บรรพบุรุษ บุคคลสำคัญที่เคยสร้างคุณงามความดีนั้น บางท่านอาจจะยังต้องการเรื่องของเช่นไหว้อยู่ เราต้องพิจารณาให้ดีกว่า เราไปบนบานกับท่านใด ในระดับใด^{๕๔}

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางพร้อมเพียง มาลาอบ, ข้าราชการครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระครูโพธิสารกิจ, เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๓, ๐๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ภิรมย์ไชย, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางสุภาพ บุตรดีมี, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางไพรวลัย ชินบุตร, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นางรัศมี ทินกรวงศ์, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.

การไปขอบนบานหรือขอพร ที่จะดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จคือ เราต้อง รู้จักขอพรอย่างมีสติ รู้ว่าเรากำลังทำอะไร ทำบุญมาอย่างน้อยแค่ไหน ด้วยบุญและความดีเหล่านั้นเราก็ควรจะขอให้ พลังบุญนั้นเป็นกำลังใจให้เราได้สร้างความดีต่อไป^{๕๕}

เวลาที่เรากำลังขอพร หรือบนบานใด ๆ นั้น ต้องมีความศรัทธาในคุณงามความดีของท่านอย่างแท้จริง และจากบุญที่เราได้ตั้งใจทำเป็นบุญบริสุทธิ์ ทั้งมีเจตนาครบ ๓ กาล ทั้งก่อนทำ ขณะทำ และหลังทำโดยยึดหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นที่ตั้ง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บุญที่มีอันสูงส่งมากขึ้นอยู่ ๓ ประการ คือ วัตถุทานนั้นบริสุทธิ์ ผู้ให้นั้นบริสุทธิ์ ผู้รับนั้นบริสุทธิ์คือ มีเนื้อนาบุญสูง ที่ได้จากศีลที่ท่านถือ วัตรปฏิบัติที่ท่านทำ และเมื่อทำบุญแล้วต้องอุทิศเชื่อมบุญให้กับหลวงพ่พระใสให้นึกเปรียบเทียบเหมือนฝุ่นที่ เข้าไปกราบสักการะองค์หลวงพ่พระใสด้วยความเต็มใจและยินดี มีความสุข เมื่อมีความสุขในใจ ความสำเร็จก็จะบังเกิด เราต้องปฏิบัติดี ทำดีอยู่ในศีลธรรม แล้วความสำเร็จจะเกิดขึ้นกับเรา^{๕๖}

การสวดมนต์หรือคาถาประจำสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ถือว่าเป็นการเชื่อมบุญและเป็นการแสดงความเคารพ ยอมรับในบุญบารมีของท่านเหล่านั้น ซึ่งควรจะปฏิบัติตาม เคล็ดลับการสวดนั้น จิตต้องนิ่งเสียก่อน แล้วถึงสวด ถ้าในขณะที่เราสวดนั้น มีอาการขมลูก ปิติในใจ น้ำตาไหลหรือมีแสงสว่างในจิตขึ้นมาแบบฉับพลัน ได้ยินเสียงสวดมนต์และเสียงกระซิบข้างหู อาการใดอาการหนึ่ง ขอให้พึงรู้ไว้เลยว่า องค์หลวงพ่พระใสที่อยู่ตรงหน้านั้น ท่านได้รับทราบถึงการมาของเราแล้ว ขอให้ตั้งจิตอธิษฐานขอท่านในสิ่งที่เราต้องการ เมื่อรับปากจะทำอะไรแล้วต้องทำให้ท่านเห็นเสียก่อน เช่น บอกว่าจะงดกินเนื้อสัตว์ ๗ วันถ้าลูกชายได้งานทำ ก็งดกินเนื้อสัตว์เสียตั้งแต่วันที่บอกกับท่านเลย ถ้าบอกว่าจะจำเรือศีลภาวนา ๓ เดือน กลับไปบ้านก็เริ่มได้เลย หรือบอกกับท่านว่าอยากจะทำพระพุทธรูปกลับไปก็เริ่มบอกคนให้มาช่วยกันสร้าง ตัวเราเองก็หากระปุกมาเก็บเงินรอไว้ได้เลย ไม่ต้องรอให้ได้ในสิ่งที่ต้องการแล้วจึงทำ

๔.๓ พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย

พิธีกรรมการแก้บะบนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัด มีหลายประเภทแล้วแต่ว่าชาวบ้านหรือผู้มาสักการะจะบนบานไว้ว่า จะแก้บนแบบใด “บน” หมายถึง การอ้อนวอนร้องขอต่อองค์หลวงพ่พระใสที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถดลบันดาลให้เกิดอะไรก็ได้ตามที่ร้องขอ ความเชื่อเช่นนี้มีมานานนับตั้งแต่โบราณกาล และฝังรากลึกอยู่ในความคิดของคนไทยจนยากจะไถ่ถอน คนไทยทุกเพศ ทุกวัย ทุกชั้นวรรณะ โดยเฉพาะตามชนบท เมื่อต้องการสิ่งใดที่คิดว่าเหนือความสามารถของตนหรือยากที่จะเป็นไปได้ ก็จะไปบนหรือบอกกล่าวกับองค์หลวงพ่พระใสที่ตนเชื่อว่าจะบันดาลให้เกิดขึ้นได้สมปรารถนา และเมื่อสำเร็จแล้วก็จะถวายสิ่งของตอบแทนที่เรียกว่า “ของแก้บะบน” ซึ่งมักจะเป็นของที่ตนคิดว่าองค์หลวงพ่พระใสนั้นชอบ^{๕๗}

^{๕๕} สัมภาษณ์ นางสุกัญญา เคนาอุประ, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นางจรัส ธินาวัฒน์, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นางบุญนิตย์ มหิปปโกซ์, ข้าราชการบำนาญครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

พิธีกรรมการแก้บน มีมานานและอยู่คู่กับคนไทยมาตลอด ซึ่งสิ่งของที่จะนำมาแก้บนนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้ขอ หรือบางทีก็ขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราไปขอว่ามีชื่อเสียงและตำนานในด้านใดบ้าง ก็ปรับแก้กันให้เหมาะสม ส่วนใหญ่ที่เห็นบ่อย จะเป็นหัวหมู ไช้ต้ม ดอกไม้ เครื่องเซ่น หรือแม้กระทั่งการรำแก้บนแต่ก็ไม่ใช่ว่าบนบานขอพรไปแล้วจะไม่ต้องทำอะไร รอผลสำเร็จเพียงอย่างเดียว เพราะก่อนที่เราจะได้ผลดี เราจะต้องทำกรรมดีเสียก่อน และไม่เชื่อว่าทุกวัด ทุกพระ จะรับคำบนบานของเราทุกเรื่อง^{๕๘}

ในปัจจุบันเราสามารถเลือกวันแก้บนได้ตามฤกษ์สะดวก แต่ความจริงหลักการ แก้บนอย่างถูกต้องนั้น จะต้องไม่แก้บนวันพระ เพราะในวันพระนั้นจะเป็นวันที่เทพทั้งหลายบำเพ็ญศีล การแก้บนที่ให้หลุดต้องแก้วันอังคาร วันเสาร์ ก่อนพระอาทิตย์ตกดิน หรือถ้าทางพุทธศาสนามีความหมายเป็นนัยยะแฝงไว้ว่า ที่พระท่านไม่รับแก้ในวันพระ เพราะท่านต้องประกอบกิจของสงฆ์ ไม่ควรไปเบียดเบียนในการบำเพ็ญบุญของท่าน^{๕๙}

หากท่านได้บนไปแล้ว สิ่งสำคัญที่ต้องนึกถึงไว้ตลอด คือ

๑. ถ้าบนแล้วสำเร็จ ต้องรีบกลับไปแก้บนอย่างรวดเร็วที่สุด และทำตามที่บนบอกไว้ทุกอย่าง จะตัดทอน ขอลดโน่นลดนี่ไม่ได้

๒. สัญญา กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ยังไง ต้องทำให้ได้อย่างนั้น มิฉะนั้น จะต้องธรณีศาล คือชีวิตหาความเจริญก้าวหน้าไม่ได้ ไปอธิษฐานบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นก็ไร้ผล

๓. เมื่อบนเรื่องใดก็ตามไว้ที่ศาลใดศาลหนึ่ง หรือวัดใดวัดหนึ่งแล้ว อย่าเอาเรื่องเดียวกันไปบนไว้ที่อื่นอีก บางคนหมกมุ่นเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก เทียวตระเวนบนไว้เป็นสิบเป็นร้อยศาล พอสำเร็จขึ้นมา ไม่รู้ว่าเป็นฝีมือของเจ้าองค์ไหน จำไม่ได้ด้วยซ้ำว่าไปบนไว้ที่ใดบ้าง เป็นเหตุให้ไปแก้บนไม่ครบแบบนี้ต้องธรณีสารเช่นกัน

๔. เจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชอบการบนบาน คือ ผี เช่น เจ้าพ่อเจ้าแม่ตามต้นไม้หรือวัดอุโบสถต่างๆ รวมทั้งเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่เคยเป็นอดีตกษัตริย์หรือบุคคลสำคัญมาก่อน^{๖๐}

ในเรื่องของการบนบานศาลกล่าวนั้น เป็นความเชื่อส่วนบุคคล บางคนติดนิสัยไปที่ไหนก็บนเอาไว้ไปทั่ว ซึ่งแม่หม่อมองว่าไม่ค่อยดีนัก เราควรจะต้องตั้งใจทำสิ่งที่เราต้องการและอาจจะบนบานขอพรเพื่อเสริมกำลังใจ มากกว่า บางครั้งอาจมีการหลงลืมกับสิ่งที่เคยได้ขอเอาไว้ จะเกิดผลร้ายตามมาได้ บางความเชื่อก็ว่าจะเกิดเหตุการณ์ประหลาดหรืออุบัติเหตุกับตัวเราและครอบครัว ของอย่างนี้ไม่เชื่ออย่าลบหลู่สำหรับคนที่ไม่มั่นใจ หรือจำไม่ได้ว่าตัวเองเคยไปบนบานอะไรไว้ที่ไหนบ้าง แม่หม่อมมีวิธีการ แก้บน ที่จำไม่ได้มาฝาก^{๖๑}

การแก้บนแก้บนต่อหลวงพ่พระใสส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มาแก้บนบวงสรวงเลี้ยงหลวงพ่พระใส ที่ได้ถวายของจัดเลี้ยงในพิธีก็จะถือว่าเป็นการแก้บนแล้ว จะเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ประสบความสุขความเจริญตลอดปี ชาวบ้านที่เป็นลูกหลานของหลวงพ่พระใสทุกคนที่ไปทำมาหากินอยู่ต่างถิ่นเมื่อถึงงานประเพณีวันสำคัญขององค์หลวงพ่พระใส ก็จะมามาร่วมประเพณีเป็นประจำทุกปี

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางปราณี โภธิสวัสดิ์, ข้าราชการบำนาญครู, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายคมสันต์ ทินกรวงศ์, นักธุรกิจส่งออกสินค้า, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายเวสารัช โออารีย์, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๑} สัมภาษณ์ นายวิศิษฎ์ โลหะปาน, ข้าราชการครูบำนาญ, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

แม้ไม่ได้นำของเลี้ยงมาถวายในพิธีใหญ่ประจำปี เพียงนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปกราบไหว้หลวงพ่อบุญ
ไสก็ถือว่าได้บุญได้กุศลเป็นสิริมงคลแก่ตนเองแล้ว

๔.๓.๑ ความสำคัญของพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญไส

วัดโพธิ์ชัย เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดนิคมมหานิกาย ตั้งอยู่ที่ถนน
ประจักษ์ศิลปาคม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย วัดโพธิ์ชัย เดิมเป็นวัดร้างตั้งอยู่
บริเวณบ้านไผ่ มีชื่อเรียกกันว่า วัดผีผิว ไม่ปรากฏหลักฐานเมื่อแรกสร้าง ภายในพระอุโบสถ
ประดิษฐาน "หลวงพ่อบุญไส" พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดหลวงพ่อบุญไส เป็นพระพุทธรูป
ขัดสมาธิราบปางมารวิชัย

พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญไส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นพิธีที่
จัดขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านที่ได้นับไว้ให้หลวงพ่อบุญไสช่วยเหลือ ดลบันดาลให้สมปรารถนา เมื่อสำเร็จตาม
ปรารถนาแล้วได้มาถวายของตอบแทนที่เรียกว่า ของแก้บะแก้บน ตามที่ตนได้บนบานไว้ การบน
บนที่ชาวบ้านได้บนไว้กับหลวงพ่อบุญไสมีหลายประการ ได้แก่ บนบนให้หายจากอาการป่วยไข้
บนบนให้พ้นจากการถูกเกณฑ์ทหาร บนบนให้สอบเข้าเรียนต่อได้ บนบนให้สามารถสอบเข้าทำงาน
หรือหางานทำได้ บนบนให้ครอบครัวมีความสุข บนบนขอให้มีลูก บนบนขอให้มีโชคลาภถูกหวยถูกล้อ
ตเตอรี่ บนบนขอให้ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง บนบนขอให้พืชผลการเกษตรการทำมาหากิน
เจริญรุ่งเรือง หรืออะไรต่าง ๆ อีกมากมาย^{๖๒}

เรามักได้ยินคำเล่าขานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงพ่อบุญไส ซึ่งเป็น
ที่ประจักษ์แก่ผู้ที่มีความศรัทธา และทำให้มีประชาชนจำนวนมากต่างหลั่งไหลเข้ามากราบไหว้และขอ
บารมีจากหลวงพ่อบุญไสคุ้มครอง หรือรักษาโรคให้แคล้วคลาด

กลายเป็นงานประจำปียิ่งใหญ่ไปแล้วกับงานนมัสการหลวงพ่อบุญไส จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี
คืองานนมัสการสงฆ์หลวงพ่อบุญไส วันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ของทุกปี ซึ่งทุกครั้งที่มีการจัดงาน เรา
จะเห็นประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก เหล่านี้เป็นส่งสะท้อนให้เราเห็นว่า ความศรัทธาต่อหลวง
พ่อบุญไสเป็นสิ่งที่ไม่มีวันสูญสิ้นไปจากสังคมไทยอย่างแน่นอน^{๖๓}

โดยภาพความศรัทธาจะเด่นชัดที่สุดในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เหตุเพราะชาวหนองคาย
อัญเชิญหลวงพ่อบุญไส ลงจากพระอุโบสถ แห่รอบเมือง แล้วอัญเชิญประทับชั่วคราว ณ ศาลา
พลับพลา หน้าพระอุโบสถ ตลอด ๕ วัน ๕ คืน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้สงฆ์และขอพรหลวง
พ่อบุญไสอย่างใกล้ชิดเพียงครั้งเดียวในรอบปี

ส่วนใหญ่นักลามาจะอธิษฐานขออานุภาพของหลวงพ่อบุญไสให้มีความสุข สุขภาพ
แข็งแรง ปลอดภัย ปลอดภัย คำขอร้องเจริญรุ่งเรือง ให้มีความก้าวหน้าในชีวิตหน้าที่การงาน โดยทางวัด
จะใช้ช่วงเวลาสงกรานต์ประกอบพิธีแก้บน นั่นคือการให้ผู้ที่แก้บนหรือขอพรนานาประการจากองค์

^{๖๒} สัมภาษณ์ นายเดชาศักดิ์ พิทักษ์แสงใส, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายชัยเวียง พงษ์ศรีสัตนาคน, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

หลวงพ่อดีแล้วประสบความสำเร็จได้ตามประสงค์ ก็ให้มาแก้บนที่วัดในช่วงสงกรานต์ เรียกว่า "การแก้บน ข้ามปี"^{๖๔}

ส่วนใหญ่คนลาวที่มากราบไหว้หลวงพ่อดี จะมาจากนครหลวงเวียงจันทน์ หลวงพระบาง สะหวันนะเขต และคนลาวจะมาขอพรหลวงพ่อดีมากกว่าร้อยละ ๗๐ จะมาในวันสุดท้ายของการจัดงานสงกรานต์ ก่อนที่ทางวัดจะอัญเชิญหลวงพ่อดีขึ้นประดิษฐานภายในพระอุโบสถเช่นเดิม^{๖๕}

บางคนอธิษฐานจิตอยู่ที่ต่างประเทศ เมื่อเสร็จพิธีก็จะส่งปัจจัยมาทางไปรษณีย์ต่างประเทศ หรือโอนเข้าบัญชีธนาคารของทางวัดตามแต่จิตศรัทธา วิธีนี้ถือเป็นที่ยอมรับของคนต่างแดน

๔.๓.๒ ประเภทของพิธีกรรมการแก้บนหลวงพ่อดี

พิธีกรรมการแก้บนหลวงพ่อดี วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคายนั้น มีอยู่หลายประเภทด้วยกัน ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับตามความนิยมและความสะดวกของผู้มาแก้บน ดังนี้

- ๑) การแก้บนด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะ
- ๒) การแก้บนด้วยการบวช
- ๓) การแก้บนด้วยการจ้ำหมอลำมาแสดง
- ๑) การแก้บนด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะ^{๖๖}

การแก้บนด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะหลวงพ่อดี มีลำดับขั้นตอนในการแก้บน ดังนี้ ผู้มาแก้บนจะจัดเครื่องเลี้ยงถวายสักการะโดยมีขัน ๕ ขัน ๘ หรือสำหรับอาหารคาวหวาน ผลไม้ แล้วแต่ผู้ไปแก้บนจะจัดตามกำลังทรัพย์ จะมีพระภิกษุสงฆ์ในวัดโพธิ์ชัย ซึ่งอยู่ประจำที่พระอุโบสถ เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีแก้บนโดยผู้แก้บนกล่าวคำตามพระสงฆ์ หรือถ้าหากว่าบุคคลใดต้องการจะแก้บนสักการะเอง ก็จะมีคำบูชาหลวงพ่อดีติดไว้ในพระอุโบสถ และหน้าพระอุโบสถให้อ่านกล่าวด้วยตนเอง โดยถวายเครื่องเลี้ยงแก้บนแล้วจุดธูป ๙ ดอก ตั้งนะโม ๓ จบ และกล่าวคำบูชา ดังที่ติดประกาศไว้ เป็นคำอธิษฐานหลวงพ่อดี ดังนี้ อระหัง พุทโธ โพธิชโย เสยยะคุโณ โพธิสัตโต มะหาลาโภ ปิยัง มะมะ ภาวันตุ โน โหตุ สัพพะทา ฯ^{๖๗}

ว่ากันว่าผู้ที่มาแก้บนหลวงพ่อดี ส่วนมากจะบนด้วยพวงมาลัย และไข่ต้ม บางคนก็บนด้วยหัวหมู หรืออามิสบูชาอย่างอื่น ๆ เพราะคนที่สมหวังจากคำบนบานจะนิยมแก้บน ซึ่งเป็นของหาง่ายในยุคแรก ๆ ของวัดโพธิ์ชัย หลังจากนั้น เลยนิยมใช้ไข่ต้มเป็นเครื่องแก้บนมาตั้งแต่นั้น แต่ก่อนก็มีพวกหมู เห็ด เป็ด ไก่ แต่ด้วยเพราะมีผู้คนจำนวนมาก เมื่อนำมาถวายเยอะ ๆ เข้า อาจทำให้ไม่สะดวก นอกจากนี้ยังมีการแก้บนด้วยพวงมาลัย

- ๒) การแก้บนด้วยการบวช

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ภิรมย์ไชย, พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายลำตวน สุวรรณพันธ์, ไวยาวัจกรวัดโพธิ์ชัย, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายบุญยัง ขอชัย, พนักงานบริษัท, ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๗} สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ รวีวรรณ, ผอ.โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๑๔, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

การแก้บนด้วยการบวชในพิธีกรรมการแก้บนหลวงพ่อบุญจะมียุ ๓ ประเภท คือ การบวชพระ การบวชชี และการบวชชีพราหมณ์

(๑) การบวชพระ คือ การบวชโดยทั่วไป แล้วแต่จะบนบานว่าจะบวชพระที่วัดโพธิ์ชัยหรือบวชที่วัดไหนก็ได้

(๒) การบวชชี คือ การบวชของผู้หญิงที่ต้องทำพิธีโกนศีรษะ ถือศีลแปดและนุ่งขาวห่มขาว

(๓) การบวชชีพราหมณ์ คือ การบวชของผู้หญิงแต่ไม่ต้องโกนศีรษะถือนศีลแปด และนุ่งขาวห่มขาว^{๖๘}

อุบาสิกาสังฆวิสัย ๘ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่จะรักษาศีล ๘ ไม่จำเป็นต้องเป็น ชี ก็ได้ อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาที่จะขัดเกลากิเลสยิ่งขึ้นก็รักษาศีล ๘ ได้ทั้งนั้น สำคัญ คือ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และ เป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลสเท่านั้น ไม่ใช่เห็นว่า ศีล ๘ มากกว่าศีล ๕ ก็เลยรักษาโดยที่ไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องเลย^{๖๙}

สิ่งที่ประเสริฐ คือ พระธรรมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง จึงควรอย่างยิ่งที่จะตั้งต้นด้วยการฟัง ด้วยการศึกษาย่างละเอียดรอบคอบจริง ๆ ตั้งต้นด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง คำพูดของคนอื่นที่ไม่ทำให้เข้าใจความจริง ก็ไม่ควรใส่ใจและไม่ควรทำตามคำของคนผู้ไม่รู้ ความเข้าใจพระธรรมนี้แหละที่จะเป็นที่พึ่งที่แท้จริง ป้องกันไม่ให้เห็นผิดจากความเป็นจริงของธรรม และจะเกื้อกูลให้คุณความดีเจริญยิ่งขึ้นในชีวิตประจำวัน^{๗๐}

๓) การแก้บนด้วยการจ้างมหรสพมาแสดง

พุทธศาสนิกชนบางท่าน มีความเชื่อว่าหลวงพ่อบุญจะมียุโปรดปรานชมการแสดงหมอลำที่บ้านท้องถิ่นศิลปอีสานเช่นกัน ใครที่จะแก้บนก็จะติดต่อกับทางวัด เพื่อหาวันเวลาและสถานที่ โดยจะมีการแสดงที่บริเวณลานวัด จากที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ พบว่าปัจจุบันมีผู้ที่บนบานน้อยที่จะบนบานจ้างหมอลำมาแสดง เนื่องจากว่าค่าจ้างคณะหมอลำมาแสดงมีราคาที่สูงมาก การแสดงหมอลำศิลปที่บ้านท้องถิ่นอีสาน

๔.๓.๓ พิธีกรรมแก้บนหลวงพ่อบุญจะมียุสำหรับแก้บนที่จำไม่ได้

เวลาขอพรอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือไปบนบานต่อศาล เมื่อได้สมความปรารถนาแล้วลืมไปแก้บน วันนี้เรา"วิธีแก้บนที่จำไม่ได้" รวมถึงวิธีการถอนคำสาบาน งานนี้ไม่ลองไม่รู้ ทำแล้วชีวิตอาจจะดีขึ้นก็เป็นได้ ว่าแต่จะต้องทำอย่างไรบ้าง

ตั้งจิตให้มั่นคงเสียก่อน แล้วกล่าวตั้งนะโม ๓ จบ นะโม ตัสสะ ณะกะวะโต, อะระหะโต, สัมมาสัมพุทธัสสะ นะโม ตัสสะ ณะกะวะโต, อะระหะโต, สัมมาสัมพุทธัสสะ นะโม ตัสสะ ณะกะวะโต, อะระหะโต, สัมมาสัมพุทธัสสะ^{๗๑}

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายภูซังค์ จันทร์โพธิ์, ข้าราชการกรมราชทัณฑ์, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ ร.ต.ท.ศิริชัย ขอบสูงเนิน, ข้าราชการตำรวจ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายเดชาศักดิ์ พิทักษ์แสงใส, นักวิชาการกระทรวงวัฒนธรรม, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย์, ข้าราชการครูชำนาญ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ข้าพเจ้าชื่อ...สกุล...ด้วยสัจจะอธิษฐานทั้งในอดีตชาติและชาตินี้เรื่อง...(เอาที่จำได้ถ้าจำไม่ได้ก็ไม่ต้องพูดถึง) สิ่งของใด ๆ ที่ได้บนบาน สาบาน สาปแช่ง ที่จำได้ดี และจำไม่ได้ก็ดี มาถึงบัดนี้ ข้าพเจ้าขอถอนคำอธิษฐาน บนบาน สาบาน สาปแช่งทั้งหมด ถวายแก้บนทั้งหมด ณ บัดนี้ ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้ากรรมนายเวร ดวงจิตวิญญาณทั้งหลายโปรดมารับ โปรดมาอนุโมทนา โปรดมาอโหสิกรรม และโปรดสงเคราะห์ตามความประสงค์ขอข้าพเจ้าในครั้งนี้ โปรดถอนตัวจากอุปสรรคทั้งปวงทั้งในเรื่องการงาน การเงิน สุขภาพ ขอโปรดเมตตาให้ข้าพเจ้าได้พบกับกรรมดี บุญกุศลที่เคยทำมา มีความสุข ความเจริญรุ่งเรือง จนตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพานเทอญ

เคล็ดวิธีที่นำมาให้รับทราบนี้ เป็นการ “วิธีถอนคำอธิษฐาน แก้บนที่จำไม่ได้ด้วยบุญ” ที่รวมเรื่องคำสาปแช่งไว้ด้วย เพราะเราอาจจะเคยแค้นเคืองคนอื่นเขาจนไปสาปแช่งอะไรไว้ มันจะย้อนเข้าหาตนเองเมื่อช่วงที่ดวงตกละเอมมาก ๆ เป็นช่วงที่วิบากกรรมไม่ตีมาส่งผลเต็มที่^{๗๒}

เป็นวิธีที่แสนง่ายดาย แต่ได้ผลซึ่งไม่ได้ยุ่งยากอะไรเลย และไม่เสียเงินทองมากหรือไม่ต้องเสียเงินเลยแม้แต่บาทเดียว และเป็นการเปิดทางใหม่ของตนเองไว้อย่างยาวเลย เพราะกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานที่ถือว่าเป็นสุดทางของการเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ที่ต้องเกิดมาอีกหลายชาติกว่าจะถึงซึ่งพระนิพพาน แต่ที่สำคัญมาก ๆ ก็คือ เมื่อได้วิธีถอนคำอธิษฐาน แก้บนที่จำไม่ได้ ถอนคำสาปแช่งแล้วอย่าได้ไปทำอีกเป็นอันขาด ถ้าไม่ใช่เป็นการอธิษฐานเพื่อสร้างบุญกุศล สร้างกรรมดีเพราะจะต้องมานั่งแก้ไขในเรื่องนี้ตลอดเวลาของชีวิต^{๗๓}

ท่านที่เจอเรื่องหนัก ๆ อุปสรรคต่าง ๆ มาตลอดชีวิตแนะนำให้ทำการถอนคำอธิษฐาน แก้บนที่จำไม่ได้ด้วยบุญนี้ทุกครั้งหรือเท่าที่นึกได้ตลอดเวลาที่จะติดต่อกับท่านมาก ทำเถอะไม่ได้เสียเวลา เสียเงินอะไรเลย

หากชีวิตยังพบกับอุปสรรคอีก ก็ขอให้เข้าใจตรงกันว่า เรานั้นเกิดมาหลายภพชาติไม่ใช่ชาตินี้ชาติเดียว สร้างกรรมไม่ดี และกรรมดีมากมาย เมื่อกรรมไหนส่งผลแล้วก็จบสิ้นไปกรรมอื่นก็ต้องเข้ามาส่งผล^{๗๔} เป็นเรื่องของกฎแห่งกรรม แต่แก้ไขได้ด้วยการสร้างกรรมดีใหม่ที่เป็นกรรมหนักฝ่ายดีให้มากตลอดเวลา เพื่อพาตนเองหนีกรรมไม่ดี ยิ่งทำมากเท่าใด^{๗๕} กรรมไม่ดีนี้ก็ตามไม่ทัน มาส่งผลไม่ได้ ชีวิตก็จะพบแต่เรื่องดี ๆ มีโชค มีลาภ มีความสุขได้ทุกสิ่งที่ถูกกรรมตลอดชีวิตที่น้อยนัยนี้แน่นอน^{๗๖}

วิธีทำ จุดเทียนขวา ซ้าย และรูป ๑๖ ดอก ปักในกระถางรูป ส่วนงานอื่น ๆ ให้ปักที่ละดอก

วิธีพูด สิ่งของใด ๆ ที่ได้บน ที่จำได้ดี และจำไม่ได้ก็ดี ขอถวายแก้บนทั้งหมด ณ บัดนี้ โปรดรับ โปรดมาอนุโมทนา โปรดอโหสิกรรม และโปรดสงเคราะห์ข้าพเจ้า จนตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน ในชาตินี้เทอญ

วิธีลา ขออนุญาต ลาของบูชาทั้งหลายเหล่านี้ เพื่อเป็นสิริมงคลเจ้าข้า ให้ตัดแบ่งเป็น ๒ กระถาง คือ

^{๗๒} สัมภาษณ์ นางสุภาพ บุตรดีมี, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ นางไพรวลัย ชินบุตร, แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระครูปัสสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระครูปัสสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นางสุกัญญา เคนาอุประ, ข้าราชการบำนาญกระทรวงวัฒนธรรม, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๑. วางข้างล่างใกล้ ๆ โต๊ะบวงสรวง ๑ กระทง แล้วพูดว่า ขอเชิญบริวารทั้งหลาย
รับประทานได้แล้วเจ้าข้า และเมตตาช่วยด้วย

๒. วางไว้นอกรั้วบ้านหรือนอกบ้าน ๑ กระทง แล้วพูดว่า ขอเชิญสรรพวิญญาณทั้งหลาย
รับประทานได้แล้ว ณ บัดนี้ และเมตตาช่วยสงเคราะห์ด้วย^{๗๗}

๔.๔ วิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนของประชาชนที่มีต่อ หลวงพ่อบุญ

๔.๔.๑ ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนเป็นศรัทธาต่อชีวิต

ประชาชนมีความเชื่อในการไหว้หลวงพ่อบุญ วัดโพธิ์ชัย เพื่อขอพรอธิษฐานบะบน
หรือกราบไหว้เพื่อบูชา อันเป็นที่พึงทักใจ หรือกราบไหว้ด้วยความศรัทธา ความเคารพ ตั้งแต่โบราณ
กาล ซึ่งประชาชนมีความเชื่อว่าบุคคลซึ่งมีความเชื่อศรัทธาในองค์หลวงพ่อบุญ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด
แล้ว^{๗๘} สมควรที่จะหาโอกาสไปกราบไหว้ให้ได้อย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต
มีอานิสงส์สูง และจะทำให้มีอายุยืนนาน ทำมาค้าขายก็มีความเจริญก้าวหน้า เป็นศรัทธาต่อชีวิต
ตนเอง รวมถึงเชื่อว่าหากสิ้นชีพไปดวงวิญญาณจะกลับไปยังสุคติภพโลกสวรรค์นั้น โดยไม่ต้องร่ำรอน
ไปในทุกคติภพอื่น ๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เอง ที่แพร่หลายไปสู่หลาย ๆ พื้นที่ของประเทศก่อให้เกิดคติ
ความเชื่อเช่นเดียวกันนี้^{๗๙} แต่จะแตกต่างกันบ้างตามพื้นที่ของแต่ละประเทศ แต่ละภาคพื้นที่ของ
ประเทศตามความเชื่ออื่น ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการบะบนของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่อบุญ วัดโพธิ์ชัย
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เมื่อพุทธศาสนิกชนไปทำพิธีกรรมแก้บะแก้บน ตามที่ตนได้ไปบนบาน
สานกล่าวแล้ว ส่งผลดีต่อชีวิต ทำให้ความเป็นอยู่การประกอบอาชีพดีขึ้นกว่าเก่า เช่น ในกรณีหนึ่ง
เมื่อเขาแต่งงาน ตอนมีอายุเยอะแล้ว ไม่อย่างไรก็ไม่มีบุตร จึงได้ไปขอพรบะบนกับหลวงพ่อบุญ ซึ่ง
บนด้วยไข่ และเมื่อกาลผ่านไป ภรรยาของเขาก็ตั้งครรภ์ และต่อมาได้คลอดลูกชาย เมื่อเขาได้ตั้ง
ประสงค์ที่บนบานแล้ว เขาก็ไปแก้บนด้วยไข่ตามที่เขาได้บนไว้ ทำให้ชีวิตเขาดีขึ้น^{๘๐}

สำหรับในดินแดนภาคอีสานของไทยความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการบะบนยังสัมพันธ์กับคติการ
บูชาหลวงพ่อบุญ หรือพระพุทธรูปโดยมุ่งแสดงคติที่ว่า คนที่เกิดความเชื่อศรัทธาต่อพระพุทธรูปใด
ควรจะต้องไปสักการบูชาหลวงพ่อบุญ หรือพระพุทธรูปองค์นั้น ปรากฏเป็นประเพณีวัฒนธรรมการ
บูชาสักการะ บุญประจำปี เมื่อถึงวันสำคัญของตนเอง ก็จะไปกราบไหว้ สักการบูชา เช่น วันเกิด วัน
ครอบครัว วันแต่งงาน เป็นต้น^{๘๑} ก็ย่อมมีพิธีการบะบนบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนพิธีกรรมงานต่าง
ๆ เริ่มขึ้น และไปกราบไหว้ขอพร ต่อองค์หลวงพ่อบุญ ดังนั้น ประชาชนในจังหวัดหนองคาย ตั้งแต่

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย, ข้าราชการครูชำนาญ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูโพธิสารกิจ, เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๓, ๐๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายอำเภอไพ จันทรสุรินทร์, ข้าราชการครูชำนาญ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโกวิท, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๘๑} สัมภาษณ์ นายภูซังค์ จันทรโพธิ์, ข้าราชการกรมราชทัณฑ์, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

อดีตจนถึงปัจจุบัน และชนชาติลาว^{๕๒} จึงให้ความสำคัญว่าในชีวิตควรมีโอกาสเดินทางไปไหว้หลวงพ่
พระใส วัดโพธิ์ชัย เพื่อความเป็นสิริมงคล เสริมบารมีให้แก่ชีวิตตนเองและครอบครัวดีขึ้น

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอ
เมือง จังหวัดหนองคาย อันเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองจังหวัดหนองคาย เมื่อประชาชนมี
ความเชื่อศรัทธาแล้ว ย่อมมีการมากราบไหว้บูชาสักการะ ตลอดจนได้มาทำพิธีกรรมขอพรระบบนเพื่อ
ทำให้ชีวิตของตนเองดีขึ้น และประชาชนก็ได้สัมผัสประสงคตามที่ระบบนนั้นไว้ ทำให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุข
เจริญในหน้าที่การงาน

๔.๔.๒ ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้งบขลังและศักดิ์สิทธิ์

การปฏิบัติด้วยความเชื่อ บูชาในการทำพิธีกรรมระบบนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัยด้วย
ความเคารพและศรัทธานั้น สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป และชาวเมืองหนองคาย มีความเชื่อ
ว่าหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อไปกราบอธิษฐานขอพรบนบาน ที่มักจะ
ทำอะไรก็เป็นผลสำเร็จ^{๕๓} โดยเฉพาะทางจิตอันสูงส่ง ทำให้จิตมีลักษณะสว่าง สะอาด สงบ สุขใจเป็น
ผลสำเร็จที่เกิดจากเหตุ คือการปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน ในทางจิตใจแม้จะมีศรัทธาอยู่ก็ไม่ถือว่าเป็น
สิ่งสำคัญเป็นแต่เพียงคุณธรรมเบื้องต้น ที่จะไปสู่การประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่มีการเน้นความสะอาด
ของจิตใจเป็นพิเศษ^{๕๔}

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติด้วยการทำพิธีกรรมการแก้บะแก้งบ ขอลหลวงพ่พระใส ก็ยังเป็น
ประเพณีที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวเมืองหนองคาย และพุทธศาสนิกชนทั่วไป
เพราะถ้าไม่มีพุทธศาสนาก็ไม่สามารถทราบได้ว่า หลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัด
หนองคาย มีความศักดิ์สิทธิ์เช่นไร เนื่องจากพระพุทธรูปและหลวงพ่พระใสเป็นสิ่งคู่กัน และ
เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน การปฏิบัติ
ที่สืบทอดกันเหล่านี้ ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องหลวงพ่พระใสว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถ
แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ เหมือนตอนเหตุการณ์ที่จะนำหลวงพ่พระใสลงไปที่กรุงเทพมหานคร โดย
การใส่เกวียนไป แต่แล้วเกวียนก็ไม่เคลื่อนไหว จนสุดท้ายเกวียนก็หัก จนสุดท้ายจึงได้อัญเชิญนิมนต์
หลวงพ่พระใส ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย และประชาชนก็เรียกท่านอีกชื่อว่า “หลวงพ่เกวียนหัก”
^{๕๕}

จะเห็นได้ว่า จากความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่พระใสนี้ จึงทำให้เกิดการสร้างสิ่งประดิษฐาน
และการสักการะบูชาตามมา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเอง
เคารพนับถือและปฏิบัติสืบไป

๔.๔.๓ ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้งบแล้วคลาดปลอดภัย

คติความเชื่อความศรัทธาต่อการปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมด้วยการบูชา ด้วยอามิส
และปฏิบัติบูชาต่อองค์หลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ในด้านความแคล้วคลาดปลอดภัยนั้น ตามความเชื่อ

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรปริยัติคุณ, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย, ข้าราชการครูบำนาญ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ของพุทธศาสนิกชนถือว่าชีวิตคนเรามีความเกี่ยวพันกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ ซึ่งตนเองได้กระทำไว้ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน และอีกทางหนึ่งเกี่ยวข้องกับเคราะห์หรืออุปาทวี ซึ่งเกิดขึ้นตามอำนาจแห่งกรรมที่ตอนเคยกระทำมา หรือดวงดาวในชะตาราศีที่ตนเกิดมา ถ้าชีวิตของคนเราผ่านมาถึงปีเดือนที่จะมีเคราะห์ร้าย หรือเหตุขัดข้องใด ๆ ก็ตาม บุคคลนั้นก็จะต้องหาทางสะเดาะเคราะห์ให้พ้นไป จึงได้มีการไปกราบไหว้บูชา ขอพร บะบนบานต่อหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย^{๕๖} เพราะมีความเชื่อว่าการไหว้หลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย มีอานิสงส์มาก สามารถป้องกันอันตรายให้กับผู้ที่ได้สักการบูชาอย่างแน่นอน

เมื่อบุคคลผู้ใดมีความเชื่อศรัทธา และปฏิบัติบูชาด้วยความเคารพเลื่อมใส อานิสงส์ของการปฏิบัติบูชา จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติบูชา ไม่ถึงแก่ชีวิต (ตาย) ด้วยคมศตราอาวุธของศัตรูผู้มุ่งร้ายเมื่อมีปัญหาอุปสรรคใด ย่อมผ่านพ้นไปได้แน่นอน (ขอให้ตั้งใจจริง บูชาด้วยใจจริง) หากประกอบการค้าขาย พาณิชย์ ก็จะเจริญรุ่งเรืองไพบูลย์ เมื่อรับราชการ ยศ ตำแหน่งจะเจริญขึ้นเร็ว และเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้มีเมตตาเสน่ห่มหานิยม มหาโชค - มหาลาภ และคลาดแคล้ว มีเทวดาอารักษ์คุ้มครองรักษาตลอดกาล มีฤทธิ์เดช มีอำนาจวาสนา บารมีแผ่ไพศาล บริวารจะเคารพ หมั่นจะยำเกรง ในบ้านเรือนครอบครัวจะสุขสงบร่มเย็น และเจริญรุ่งเรือง^{๕๗} และเมื่อเรากำลังจะดับจิตลงตัว เราย่อมมีสุคติสรวงสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้าต่อไป

๔.๔.๔ พิธีกรรมการแก้บะแก้บนด้วยการปฏิบัติด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา

สมัยโบราณมีการบูชาหลวงพ่อบุญพระใส หรือพระพุทธรูปด้วยเครื่องหอม และข้าวตอกดอกไม้ ตามปกติแล้วจะทรงพระพุทธรูปน้ำสะอาด อาจเจือด้วยน้ำหอม เนื่องจากองค์หลวงพ่อบุญพระใส เป็นพระประธานในพระอุโบสถ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย^{๕๘} การสรงน้ำจึงกระทำโดยการราดน้ำไปบนองค์หลวงพ่อบุญพระใส มีการบูชาด้วยดอกไม้เครื่องหอมที่เตรียมมาอย่างดี ตามแต่อามิสที่ตนหามาได้^{๕๙} กล่าวได้ว่า คติการบูชาหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย ตำนานที่เกี่ยวข้องสะท้อนถึงการแพร่กระจายของพุทธศาสนา ในดินแดนอีสานของไทยมาแต่โบราณ นอกจากนี้ การบูชาหลวงพ่อบุญพระใส ยังสัมพันธ์กับการเกิดชุมชนเมืองต่าง ๆ อันก่อให้เกิดคติความเชื่อและวัฒนธรรมร่วมกันของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ โดยเฉพาะชาวอีสานจังหวัดหนองคายของไทยที่มีกลุ่มชนอาศัยอยู่ โดยมีหลวงพ่อบุญพระใส และสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางแห่งจิตใจ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าแปลกใจว่ามีประชาชนเป็นจำนวนมากมีความเชื่อศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา^{๖๐}

การบูชาหลวงพ่อบุญพระใส หรือพระพุทธรูป สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบูชามี ๒ อย่าง คือ “อามิสบูชา” ได้แก่ การบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน และเครื่องหอมต่าง ๆ และ “ปฏิบัติบูชา” ได้แก่ การปฏิบัติ

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโสภิตธรรม, เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๒, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๗๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์ ร.ต.ท.ศิริชัย ขอบสูงเนิน, ข้าราชการตำรวจ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๙} สมัย สุทธิธรรม, พระบรมธาตุสำคัญและประเพณีขึ้นพระธาตุล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗.

^{๖๐} สุรพล ดำริห์กุล, แผ่นดินล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๑.

ตามหลักคำสั่งสอนโดยชอบธรรม ได้แก่ คำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ดีแล้ว และการประพฤติปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างปุชนียะบุคคล ได้แก่ พระอริยะเจ้า ผู้ทรงศีลทรงธรรม เป็นต้น โดยการบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ “การปฏิบัติบูชา” เป็นเลิศกว่า “อามิสบูชา” เพราะสัมมาปฏิบัติ คือ การปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้น^{๑๑} ย่อมยังผลให้ได้รับผลานิสงส์เป็นความสุขความเจริญในชีวิต ทั้งโลกียะสุขและโลกุตระสุขและย่อมดำรงพระพุทธศาสนาไว้ด้วย^{๑๒} จึงถือได้ว่าเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์โปรดปรานมากที่สุด

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ถือได้ว่าเป็นปุชนียะวัตถุที่ทรงไว้ด้วยคุณค่า ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ และศาสนาอีกทั้งยังเป็นสิ่งที่สูงค่า ควรแก่การเคารพบูชาอย่างสูงสุด หากมีโอกาสได้เก็บรักษาไว้ควรบูชาด้วยความเคารพ เนื่องจากหลวงพ่พระใส นั้น หาได้ยากและยังเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดในไตรภพที่มนุษย์และเทวดาพึงสักการะ

๔.๔.๕ ความสำคัญพิธีกรรมการแก้เบ้แก้บนต่อสังคม

ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีความผูกพันต่อศาสนาทุก อย่างมีหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย เป็นศูนย์กลางตั้งแต่เกิดจนตาย หลวงพ่พระใสเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของชาวหนองคายและพุทธศาสนิกชนที่นับถือองค์หลวงพ่ วัดโพธิ์ชัยเป็นศูนย์ให้การศึกษาแก่กุลบุตร ทั้งทางหนังสือและวิชาชีพ เพื่อจะได้ใช้ชีวิตชีวิตของตนให้เกิดความสมบูรณ์ทางความเป็นอยู่และสังคม ประเพณีที่ปฏิบัติ โดยจัดงานสมโภช คืองานนมัสการสงฆ์หลวงพ่พระใส พระคู่บ้านคู่เมือง จังหวัด หนองคาย ระหว่างวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ของทุกปี งานประเพณีนี้ถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของวัด โพธิ์ชัย และชาวอำเภอเมืองหนองคาย^{๑๓} มีพุทธบริษัทจากทั่วทุกสารทิศเดินทางมาร่วมงานเป็น จำนวนมาก จึงเกี่ยวเนื่องกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เป็นวันที่ชาวพุทธทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ และรักษาศีล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมทั่วกันไปในเขตอำเภอเมืองหนองคาย ประชาชนนิยมพากันไปสู่ บุญสถานที่สำคัญ ๆ ตลอดจนการอันเชิญองค์หลวงพ่พระใสแห่รอบตัวจังหวัดหนองคาย เพื่อให้ พุทธศาสนิกชนได้สงฆ์^{๑๔} สักการบูชา ดังที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากประเพณีการไปไหว้หลวงพ่พระใส และพระพุทธรูปที่สำคัญ ๆ แล้ว คนโบราณ ของภาคอีสานยังสร้างค่านิยมให้บังเกิดกับประชาชน ด้วยการให้ประชาชน สักการบูชา หลวงพ่พระ ใส และพระพุทธรูปที่นั่นเป็นสิริมงคลแก่ตนให้มีอายุยืนให้บุญอันสงฆ์หากผู้ใดเกิดปีไหนแล้วควรไป นมัสการกราบพระธาตุนั้น ๆ ก็จะได้อันสงฆ์มาก^{๑๕} โดยประเพณีนมัสการสงฆ์หลวงพ่พระใส วัด โพธิ์ชัยนั้น มีประโยชน์ต่อสังคมและสถาบันวัดโพธิ์ชัยมาก หากจะประมวลมาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. เป็นการสร้างศรัทธาให้เกิดกับประชาชนโดยส่วนรวม
๒. เป็นการสร้างความสามัคคีระหว่างวัดต่อวัด บ้านต่อบ้าน

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายภูซังค์ จันทร์โพธิ์, ข้าราชการกรมราชทัณฑ์, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๒} เจริญ ตันมหาพราน, พระบรมธาตุกรุงสยาม, (นนทบุรี : อนุญา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูวรณสารโกวิท, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายอำเภอ จันทร์สุรินทร์, ข้าราชการครูบ้านนาญ, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสราภิราม, เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๓. เป็นการเดินทางไปเที่ยวหาบุญยักษณา หาประสบการณ์ใหม่นอกบ้าน
 ๔. เป็นการไปช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุที่คนทั้งหลายรับผิดชอบร่วมกัน
 ๕. เป็นการรำลึกถึงพระพุทธองค์ผู้เป็นเจ้าของศาสนา ในลักษณะสถานที่ที่ควรแก่การสังเวช เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า
 ๖. ส่งเสริมให้อนุรักษ์ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและโบราณสถาน^{๔๖}
- ด้วยเหตุนี้ งานประเพณีมีสการสงฆ์น้ำหลวงพ้อพระใส พระคู่บ้านคู่เมือง วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จึงเป็นประเพณีที่ชาวเมืองหนองคาย และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรให้ความสนใจ โดยการอนุรักษ์ และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามอย่างนี้ไว้ ตลอดไปตราบชั่วลูกชั่วหลาน

๔.๕ สรุป

ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนที่มีต่อหลวงพ้อพระใส ของประชาชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคายนั้น ถือได้ว่าเป็นความเชื่อศรัทธาที่เกิดขึ้นด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อประชาชนเกิดความเชื่อศรัทธาขึ้น จะได้พากันไปขอพร ขอบะบนต่อหลวงพ้อพระใส เมื่อได้ตั้งประสงค์แล้วก็พากันไปแก้บะแก้บนด้วยการทำพิธีกรรมแก้บะแก้บนตามที่ตนได้กล่าวเอาไว้ ถือได้ว่า ความเชื่อในศาสนาพุทธเป็นความเชื่อที่เป็นตรรกยะ คือเชื่อด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นแจ้งของคน เมื่อประชาชนมีความเชื่อต่อหลวงพ้อพระใสแล้วได้ทำการบูชาสักการะ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาแล้ว ความเชื่อศรัทธานี้ ย่อมส่งผลต่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ความเชื่อว่าหลวงพ้อพระใสมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าเมื่อบูชาราบไหว้แล้วทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยต่ออุปสรรคนานาประการ มีความสำคัญต่อตนเอง ต่อครอบครัว และสังคม จนเกิดเป็นประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นสืบมา

^{๔๖} สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ รวิวรรณ, ผ.อ.โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๑๔, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะตามลำดับต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา

๒. เพื่อศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สรุปผลการวิจัยตามหลักวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ดังนี้

๑) เพื่อศึกษาความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า ศรัทธา ความเลื่อมใส ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจ ความเชื่อในพระรัตนตรัย สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น ศรัทธามีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะประกอบด้วยความเชื่อ ๔ ประการ คือ ๑) กัมมัสถา เชื่อกฎแห่งกรรม ๒) วิปากัสถา เชื่อผลของกรรม ๓) กัมมัสสกตาสถา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิสถา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ศรัทธาทั้ง ๔ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ศรัทธามีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ในฐานะคือ ๑) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้จริยทรัพย์(สัทธา สีล หิริ โอตตปปะ สุต จาคะ ปัญญา) ๒) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ(กาม ภพ ทิฎฐิ อวิชชา) ๓) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์๔) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า

ดังนั้น เมื่อใดที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของคำว่า ความเชื่อศรัทธา และเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ศรัทธาจะมีผลต่อชีวิตของบุคคลคือเกิดปัญญา และทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในบทต่อไป

๒) เพื่อศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า เมืองหนองคาย เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทย เป็นจังหวัดชายแดนที่เงียบสงบน่าอยู่ และน่าท่องเที่ยว มีพื้นที่ส่วนใหญ่ติดฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับประเทศลาว มีพื้นที่แคบแต่ยาว มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยว มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยเป็นชาวไทยอีสาน/ลาวอีสาน ไทพวน ไทลื้อ/ไทต่าน/ไทเหนือ และกลุ่มคนญวน มีภูมิศาสตร์ที่ติดกับประเทศลาว จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดเลย มีภูมิอากาศที่ดี เศรษฐกิจของจังหวัดหลายด้าน

วัดโพธิ์ชัย เป็นวัดพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดมหานิกาย ตั้งอยู่ที่ถนนประจักษ์ศิลปาคม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เดิมเป็นวัดร้างตั้งอยู่บริเวณป่าไผ่ มีชื่อเรียกกันว่า วัดผีผิว และได้ยกฐานะขึ้นเป็นวัดที่มีพระสงฆ์สังกัดอยู่ ได้ตั้งชื่อใหม่ว่า วัดโพธิ์ชัย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ปี พ.ศ.๒๕๒๓ และได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ในปี พ.ศ.๒๕๒๔ โดยมี พระธรรมมงคลรังษี (คำป้อ อรุโณ) เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

หลวงพ่อบุญรอด เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระรูปลักษณะงดงาม ขนาดหน้าตัก กว้าง ๒ คืบ ๘ นิ้ว ส่วนสูงจากพระชงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเศียร ๔ คืบ ๑ นิ้ว ได้ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย พระธิดาของกษัตริย์ล้านช้าง ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปประจำพระองค์ขึ้น ๓ องค์ โดยพระใสประจำองค์น้อยสุดท้อง ต่อมาได้อัญเชิญมาจากภูเขาควายประเทศลาว โดยนำมาทางแพไม้ไผ่ล่องตามลำน้ำจันทมา และเมื่อจะอัญเชิญพระใสลงไปที่กรุงเทพมหานครโดยทางเกวียน แต่แล้วเกวียนก็หัก จนสุดท้ายจึงได้ปรึกษากันแล้วตกลงได้อัญเชิญพระใสประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัยในปัจจุบันนี้ และมีประเพณีสำคัญคือ งานนมัสการสงฆ์หลวงพ่อบุญรอด พระคู่บ้านคู่เมือง จังหวัดหนองคาย วันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ของทุกปี

พิธีกรรมแก้บะแก้น เป็นการกระทำที่เป็นพิธี ที่จะทำให้อายุยืนยาวที่ต้องการ นำไปสู่ผลที่ต้องการ ที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่ออันเป็นความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน เพื่อขอพรหรือทำพิธีกรรมบะบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งถือเป็นการบูชาอีกแบบหนึ่ง เพื่อต้องการให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐานขอให้สัมฤทธิ์ผลตามปรารถนา เมื่อสำเร็จผลตามที่บะบนไว้แล้ว ก็ไปทำพิธีกรรมแก้บะบนตามที่ตนนั้นได้ขอเอาไว้ โดยมีประเภทและวิธีการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละบุคคล

๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้นหลวงพ่อบุญรอด วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของประชาชนอันมีพระรัตนตรัยเป็นพื้นฐาน อันเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยศรัทธา พิจารณาด้วยเหตุและผล เห็นชอบด้วยปัญญาแล้วนั้น อันประกอบด้วย ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ความตั้งใจที่เราทำไว้เองทั้งในปัจจุบันและอดีตแล้วก็รับผลแห่งกรรมนั้น ความเชื่อเรื่องตามแล้วเกิดใหม่ ทุกสรรพชีวิตย่อมเวียนว่ายตายเกิดตามผลแห่งกรรมของตน ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นคนหรือสิ่งของ ย่อมเป็นไปตามรูปธรรม นามธรรม อันเป็นความเที่ยงแท้ของธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ทำได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ทุกชีวิตย่อมได้รับผลตามที่ตนกระทำนั่นเอง

พิธีกรรมการบะบนบานศาลกล่าวหลวงพ่พระใส เป็นการขอพร บะบนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ที่ประชาชนมีความเชื่อศรัทธาในหลวงพ่พระใส โดยต้องมีการตั้งจิตให้เป็นสมาธิ การทำร่างกายให้บริสุทธิ์ เหตุจากกรรมของตนเอง การบะบนหลวงพ่พระใสที่ถูกต้องแล้วท่านจะดลบันดาลพรให้สมหวัง มีความเชื่อในอำนาจบารมีของหลวงพ่พระใส สิ่งที่ขอพรบะบนบาน ตลอดถึงการอธิษฐานบะบนเผื่อแผ่ให้กับสัตว์ที่เป็นเจ้ากรรมนายเวรของตนด้วย

พิธีกรรมการแก้บะแก้บนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ประชาชนได้พรที่บะบนบานไว้แล้ว ก็จะไปทำพิธีกรรมแก้บะบนที่ตนเองได้อธิษฐานไว้กับหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ตามสัจจะวาจาที่ตนได้กล่าวไว้แล้วนั้น โดยประชาชนก็จะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันหลายประเภทด้วยกัน คือ การแก้บะบนด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะ ด้วยการบวช ด้วยการจ้างมหรสพมาแสดง ตลอดจนพิธีกรรมแก้บะบนที่ตนจำไม่ได้ และเมื่อบางท่านก็มาแก้บะบนในวันงานนมัสการสงกรานต์หลวงพ่พระใส พระคู่บ้านคู่เมือง จังหวัดหนองคาย ระหว่างวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายนของทุกปีนั่นเอง

ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บะแก้บนของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย ย่อมเกิดศรัทธาต่อชีวิต ครอบครัว การงาน การดำรงชีวิตของแต่ละท่าน เพราะมีความเชื่อในองค์หลวงพ่พระใสว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ตนเองแคล้วคลาดปลอดภัย ด้วยการบูชาหลวงพ่พระใส ด้วยการปฏิบัติบูชาและถวายอามิสบูชา และยังส่งผลต่อสังคมในจังหวัดหนองคาย เมื่อประชาชนข้าราชการ ตลอดจนพระสงฆ์จะสิ่งใดแล้วจะต้องขอพรต่อหลวงพ่พระใสสืบ ๆ กันต่อมาจนถึงทุกวันนี้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ด้วยความเชื่อศรัทธา ๔ ประการ คือ กัมมัสสัทธา ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม วิปากัสสัทธา ความเชื่อเรื่องผลของกรรม กัมมัสสัทธา สัทธา ความเชื่อที่ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง และตถาโพธิสัทธา ความเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

ประชาชนมีความเชื่อในการทำพิธีกรรมแก้บะบนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อันเป็นสัจจะที่พึงของประชาชน ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ และจะดลบันดาลให้พรตามที่ได้ขอบะบนไว้ ด้วยการทำพิธีกรรมที่ต่าง ๆ กันตามความบะบนของแต่ละบุคคล ตามสัจจะวาจาที่ได้กล่าวอธิษฐานไว้

ความเชื่อและพิธีกรรมบะบนหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เมื่อไปกราบไว้ขอพรบะบนแล้ว ย่อมได้รับพรดลบันดาลให้กับตนเองทำให้มีความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ด้วยว่าหลวงพ่พระใสมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยไร้อุปสรรคนานาประการ ส่งผลดีต่ออาชีพการงานที่ทำ ต่อครอบครัว และต่อสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ สำหรับท่านที่ต้องการศึกษาวิจัย เพื่อต่อยอดจากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายนี้ และพบว่า ยังมีเรื่องอื่น ๆ ที่น่าสนใจนอกเหนือไปจากที่ผู้วิจัยศึกษามาแล้ว ผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งต่อไป

๑. ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อองค์อื่น เพื่อเปรียบเทียบเทียบกับการวิจัยนี้

๒. ศึกษาความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๓. ศึกษาพิธีกรรมการแก้บะแก้บนของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กิ่งแก้ว อุตถากร. ลักษณะพิธีกรรมทางสังคมไทยในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่
๖-๑๑. นทบุรี : สำนักพิมพ์อมรินทร์. ๒๕๓๓.

กาญจนา แก้วเทพ. คติชาวบ้านอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนาการพิมพ์.
๒๕๔๙.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. ๒๕๕๒.

แก้วชิต ตะขบ. หลักการถือศีลปฏิบัติธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ. ๒๕๕๓.

ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์. หยั่งล่งสู่พุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์. ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

_____. พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกจำกัด. ๒๕๔๙.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๙.

พุทธทาส ภิกขุ. การบวชอยู่ที่บ้าน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มิตรนราการพิมพ์. ๒๕๔๗.

_____. ชุมนุมข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
สุภาพใจ, ๒๕๓๘.

_____. เรื่องเรียนพุทธศาสนา ใน ๑๕ นาที. หนังสือชุมนุมเรื่องสั้น พุทธทาสภิกขุ. ๒๕๔๕.
เว็บไซต์พุทธทาส. คอม www.buddhadasa.com. เข้าถึงเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙.

พระภิกษุวิริยคุณ (เมด็จ ทตตชีโว). ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด. ๒๕๕๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเทียน. ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

- _____ . **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๓๙.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.
- พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒ ภิกขุ). **ปรมัตถธรรม ๔ (จิต เจตสิก รูป นิพพาน)**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๙.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.
- พระอริยานุวัตรเขมาจารีเถระ. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๖.
- พระยาอนูมานราชชน. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๓๒.
- พระสมภาร สมภาโร (ทวีรัตน์). **กรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- พระมหานวม คุตตธมโม. **ปรัชญาสังเคราะห์**, กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๙๕.
- ภัทรกานต์ เผ่าบุญเกิด, **สี่ศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสากลการศึกษา จำกัด, ๒๕๓๐.
- เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๑.
- ณัฐพงษ์ สังข์กลิ่นหอม. **วิถีธรรมวิถีไทย**. วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ. ๒๕๕๖.
- ประชิด สกุนพัฒนา. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา. ๒๕๔๖.
- มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๙.
- _____ . **ความเชื่อของคนไทยในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสารการพิมพ์. ๒๕๕๔.
- มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร. ๒๕๑๔.
- มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย. **ปรมัตถธรรม ๔**. พระนคร : เลียงเชียงเจริญ. ๒๕๑๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย. **รายงานประมาณการเศรษฐกิจจังหวัดหนองคาย ปี ๒๕๕๘ และแนวโน้มปี ๒๕๕๙**. ณ เดือนกันยายน ๒๕๕๙.
- วศิน อินทสระ. **ศรัทธากับปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา. ๒๕๕๔.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. **พจนานุกรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ประชุมทองการพิมพ์. ๒๕๓๖.
- สุริยา รัตนกุล. **พิธีกรรมในศาสนา** เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๕.

สุเมธ เมธาวิทยาภกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๒.

สุพัตรา สุภาพ และคณะ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๔.

สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ. **ที่นี้สถานีท่าเรือ:พระนครศรีอยุธยา**. อยุธยา : โรงพิมพ์พิศณศ. ๒๕๔๓.

สุนทร ณ รังสี. รศ.ดร.. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร. ๒๕๑๒.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธรูปศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

พระมหาอุทธร ปณฺญาสิริ (สัจจรัจนพงศ์). ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลิ่นปราษฎ์). การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเซนต์ออกัสติน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

พระสร้างชาติสิริ จารุวณฺโณ (สุวรรณพุทธ). การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ). ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

สรัญญา บำรุงสวัสดิ์. การเปรียบเทียบการรำแก้บนที่วัดโสธรวราราม วรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นาฏศิลป์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐.

ขวัญทิวา ผิวผาด. ความเชื่อการบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่สมสาวเกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการตลาด. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๔.

อภิศร มีผล. การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธรูปศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

(๓) สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโกวิท. เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย. ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูวิจักษ์ปรียัติคุณ. รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูปลัดสราริราม. เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑., ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโสภณธรรม. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๒. ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูโพธิสารกิจ. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๓. ๐๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย. ข้าราชการบำนาญกระทรวงวัฒนธรรม. ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายอำเภอไพ จันทรสุรินทร์. ข้าราชการครูบำนาญ. ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ ร.ต.ท.ศิริชัย ชอบสูงเนิน. ข้าราชการตำรวจ. ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายภูษงค์ จันทรโพธิ์. ข้าราชการกรมราชทัณฑ์. ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ รวีวรรณ. ผ.อ.โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๑๔. ๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายบุญยัง ขอชัย. พนักงานบริษัท. ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายลำดวน สุวรรณพันธ์. ไวยาวัจกรวัดโพธิ์ชัย. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ภิรมย์ไชย. พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย. ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายชัยเวียง พงษ์ศรีสัตนาท. พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายเดชาศักดิ์ พิทักษ์แสงใส. ข้าราชการบำนาญกระทรวงวัฒนธรรม. ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายวิศิษฐ์ โลหะปาน. ข้าราชการครูบำนาญ. ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายเวสารัช ไอ้อารีย์. พ่อค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายคมสันต์ ทินกรวงศ์. นักธุรกิจส่งออกสินค้า. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางปราณี โพธิสวัสดิ์. ข้าราชการบำนาญครู. ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางบุญนิตย์ มหิบบงษ์. ข้าราชการบำนาญครู. ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางพร้อมเพียง มาลาอบ. ข้าราชการครู. ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางดาวใจ เหล็กเพชร. ข้าราชการครู. ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางชนนิกานต์ จิรสินรุ่งโรจน์. แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางรัศมี ทินกรวงศ์. แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางจรัส อินาวัดณ์. แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางสุกัญญา เคนาอูประ. ข้าราชการบำนาญกระทรวงวัฒนธรรม. ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางไพรวลัย ชินบุตร. แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางสุภาพ บุตรดีมี. แม่ค้าในจังหวัดหนองคาย. ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก (ก)
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง

ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

THE BELIEF AND RITUAL OF THE VOTIVE OFFERING OF LAUNG PHO PHRASAI WAT
PHOCHAI MUANG DISTRICT NONNGKHAI PROVINCE

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมแก้บะแก้บนหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๒. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็น

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

๓. ข้อมูลและคำตอบแบบสัมภาษณ์นี้จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น จะไม่มีผลเสียต่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แต่อย่างใด ดังนั้น กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ทุกข้อและโปรดให้ข้อมูลที่ชัดเจน ตรงกับความจริงมากที่สุด

เจริญพร

(พระมหาสมนึก โสภณปญโญ เจริญชัย)

นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ตอนที่ ๑
ข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....
อายุ.....ปี พรรษา.....

๑. สำหรับพระสงฆ์

๑.๑ สมณศักดิ์(ถ้ามี).....

๑.๒ ตำแหน่ง.....

๑.๓ การศึกษา

ทางธรรม น.ธ..... ป.ธ.

ทางโลก () ประถมศึกษา

() มัธยมศึกษา

() อนุปริญญา

() ปริญญา

๒. สำหรับฆราวาส

๒.๑ เพศ

() ชาย

() หญิง

๒.๒ การศึกษา

() ประถมศึกษา

() มัธยมศึกษา

() อนุปริญญา

() ปริญญา

๒.๓ อาชีพ

() เกษตร

() รับราชการ

() พนักงานบริษัท

() ธุรกิจส่วนตัว

() อื่นๆ ระบุ

ตอนที่ ๒

แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็น

๑. ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักความเชื่อ

๑.๑ ท่านมีความรู้ในเรื่องหลักความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

๑.๒ ท่านรู้จักหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอื่นๆกับหลักความเชื่อและการแก้บนอย่างไร

.....

.....

๑.๓ ท่านมีความรู้ความเข้าใจในหลักความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อย่างไร

.....

.....

๑.๔ ท่านและประชาชนอำเภอเมืองมีวิธีความเชื่อและการแก้บนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย อย่างไร

.....

.....

๒. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแก้บนต่อหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย

๒.๑ ท่านรู้จักหลวงพ่พระใสหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

๒.๒ ท่านมีการบูชาแก้บนต่อหลวงพ่พระใสอย่างไร

.....

.....

๒.๓ ท่านรู้และเข้าใจหลวงพ่พระใสด้วยการทำตามประเพณีให้เกิดประโยชน์อย่างไร

.....

.....

๒.๔ ท่านหรือประชาชนมีการทำพิธีกรรมการแก้บนต่อหลวงพ่พระใสอย่างไร

.....

 ๓. หลักความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนที่มีต่อหลวงพ่อพระใสของอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย

๓.๑ กัมมส์ทธา

๑) มีรูปแบบการปฏิบัติแก้บนอย่างไร

.....

๒) มีวิธีการอย่างไรในการในการปฏิบัติแก้บนตามหลักธรรมข้อนี้

.....

๓) การปฏิบัติพิธีกรรมแก้บนตามหลักธรรมนี้เกิดผลอย่างไรต่อผู้ปฏิบัติ

.....

๔) ท่านคิดว่าประชาชนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากน้อยเพียงใด

.....

๓.๒ วิปากส์ทธา

๑) มีรูปแบบการปฏิบัติแก้บนอย่างไร

.....

๒) มีวิธีการอย่างไรในการในการปฏิบัติแก้บนตามหลักธรรมข้อนี้

.....

๓) การปฏิบัติแก้บนตามหลักธรรมนี้เกิดผลอย่างไรต่อผู้ปฏิบัติ

.....

๔) ท่านคิดว่าประชาชนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากน้อยเพียงใด

.....

๓.๓ กัมมัสสกตาส์ทธา

๑) มีรูปแบบการปฏิบัติแก้บนอย่างไร

๒) มีวิธีการอย่างไรในการในการปฏิบัติการแก้บนตามหลักธรรมข้อนี้

๓) การปฏิบัติแก้บนตามหลักธรรมนี้เกิดผลอย่างไรต่อผู้ปฏิบัติ

๔) ท่านคิดว่าประชาชนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากน้อยเพียงใด

๓.๔ ตถาคตโพธิสัทธา

๑) มีรูปแบบการปฏิบัติแก้บนอย่างไร

๒) มีวิธีการอย่างไรในการในการปฏิบัติการแก้บนตามหลักธรรมข้อนี้

๓) การปฏิบัติแก้บนตามหลักธรรมนี้เกิดผลอย่างไรต่อผู้ปฏิบัติ

๔) ท่านคิดว่าประชาชนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากน้อยเพียงใด

๔. หลักความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนแก้บนที่มีต่อหลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัยอำเภอมือง
จังหวัดหนองคาย จะเกิดผลดีอย่างไรในด้านต่างๆ

๔.๑ ด้านบุคคล

๔.๒ ด้านครอบครัว

๔.๓ ด้านสังคม

๔.๔ ด้านประเพณีวัฒนธรรม

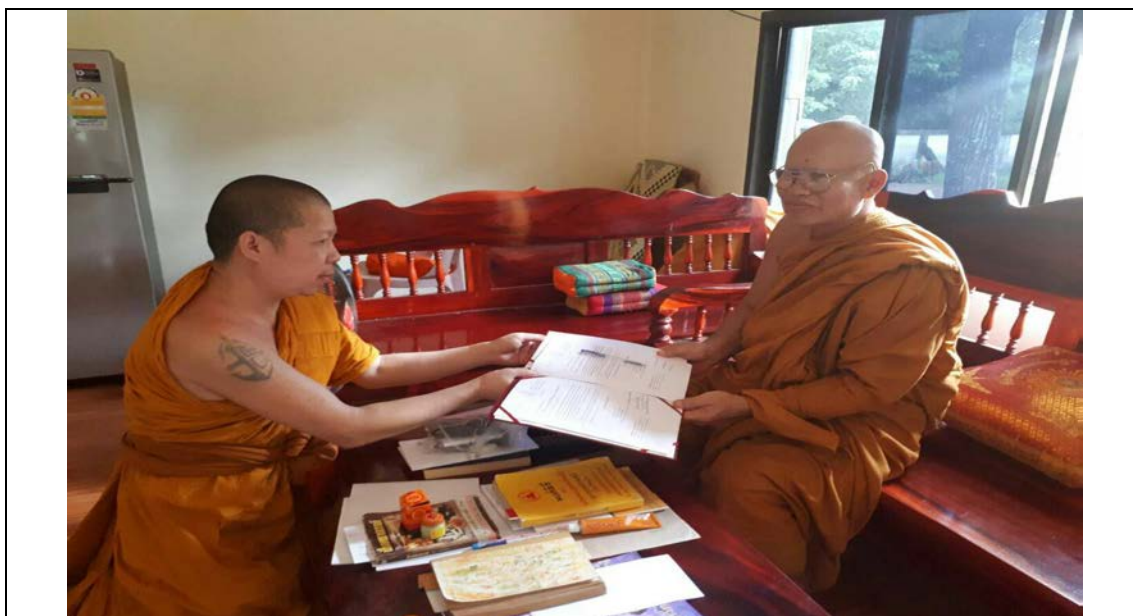
ตอนที่ ๓
ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ภาคผนวก (ข)

ภาพประกอบผู้วิจัยไปสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูวิจักษ์ปริยัติคุณ (รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย)

สัมภาษณ์ พระครูปภัตสราภิราม (เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๑)

สัมภาษณ์ พระครูโพธิสารกิจ (เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๓)

สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโสภิตธรรม (เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๒)

สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโกวิท (เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย)

สัมภาษณ์ นายสมคิด ฝ่ายหมื่นไวย์ (ข้าราชการบำนาญ)

สัมภาษณ์ นางรัตมี ทินกรวงศ์ (ทำธุรกิจส่วนตัว)

สัมภาษณ์ คุณแม่จรัส อินาว์ฒน์ (แม่ค้า)

สัมภาษณ์ นายวิศิษฐ์ โลหะพาน (ข้าราชการบำนาญ)

สัมภาษณ์ นายลำดวน สุวรรณพันธ์ (ข้าราชการบำนาญ)

สัมภาษณ์ ว่าที่พันตรี สมภูมิ รวีวรรณ (รับราชการครู)

สัมภาษณ์ นายชัยเวียง พงษ์ศรีสัตนาค (ข้าราชการตำรวจ)

สัมภาษณ์ นายเดชศักดิ์ พิทักษ์แสงใส (รับราชการกระทรวงวัฒนธรรม)

สัมภาษณ์ นางสุกัญญา เคนาอูประ (รับราชการกระทรวงวัฒนธรรม)

สัมภาษณ์ นายอำไพ จันสุรินทร์ (ข้าราชการบำนาญ)

สัมภาษณ์ นางปราณี โพธิสวัสดิ์ (ข้าราชการบำนาญ)

สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ภิรมย์ไชย (อดีตผู้จัดการกรุงไทย)

สัมภาษณ์ นายภูษงค์ จันทโรโพธิ์ (รับราชการกรมราชทัณฑ์)

สัมภาษณ์ นางชนนิกานต์ จิระสินรุ่งโรจน์ (แม่ค้า)

สัมภาษณ์ ร(ข้าราชการตำรวจ) ศิริชัย ชอบสูงเนิน.ท.ต.

สัมภาษณ์ นายคมสันต์ ทินกรวงศ์ (ทำธุรกิจส่วนตัว)

สัมภาษณ์ นายพัฒนา โพธิ์บอน (พัฒนาการนัก)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหาสมนึก โสภณปญโญ (เจริญชัย)
ว/ด/ป เกิด	วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖
ภูมิลำเนา	บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ ๑๕ ตำบลคำตาก้า อำเภอคำตาก้า จังหวัดสกลนคร
อุปสมบท	ณ วัดศรีสะอาด ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยมีพระครูพัชรกิตติคุณ รองเจ้าคณะอำเภอบ้านม่วง เป็นพระอุปัชฌาย์

ประวัติการศึกษา

ประถมศึกษา	สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนบ้านคำตาก้า ตำบลคำตาก้า อำเภอคำตาก้า จังหวัดสกลนคร
มัธยมศึกษา	สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบาลีสหศึกษา วัดศรีเกษ อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย
นักธรรมชั้นเอก	สำนักเรียนวัดพระธาตุเชิงชุมฯ คณะจังหวัดสกลนคร
เปรียญธรรม	สำเร็จเปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโพธิ์ชัย อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย
ปริญญาตรี	สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเอก การสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๗
หน้าที่การงาน	ครูสอนปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย
ปัจจุบันสังกัด	วัดโพธิ์ชัย ตำบลในเมือง อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย